Maxime Lefebvre

Amerikan Dış Politikası

SKB 533588 ULT

iletişim

MAXIME LEFEBVRE Fransa Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde araştırmacı, Siyasal Bilgiler Okulu'nda öğretim görevlisi.

La politique étrangère américaine
© 2004 Presses Universitaires de France

İletişim Yayınları 1102 • Başvuru Dizisi 43
ISBN 975-05-0349-X
© 2005 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2005, İstanbul (1000 adet)

YAYIN YÖNETMENİ Mustafa Bayka
YAYIN DANIŞMANI Ahmet İnsel
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK KOLAJI San Diego Union - Tribune'de yayımlanan illüstrasyondan kolaj
KAPAK FİLMİ Mat Yapım
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Metin Pınar
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MAXIME LEFEBVRE

Amerikan Dış Politikası

La politique étrangère américaine

ÇEVİREN *İsmail Yerguz*

iletişim

İçindekiler

Giriş 7

Birinci Kısım
AMERİKAN GÜCÜNÜN KARŞI KONULAMAZ YÜKSELİŞİ 9

BİRİNCİ BÖLÜM
Gücün Ortaya Çıkışı (1776-1914) 11
Kökenler: Püriten, sömürge durumundan kurtulmuş demokratik bir ulus 11
Amerikan izolasyonizmi ve Monroe doktrini 14
Ekonomik güç 16
Masumiyetin sonu 17

İKİNCİ BÖLÜM
Duraksamalar Dönemi (1914-1947) 21
Birinci Dünya Savaşı 21
Wilsonculuğun başarısızlığı 23
İkinci Dünya Savaşı 29
Truman doktrini ve yeni angajmanlar 34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Soğuk Savaşta Süpergüç (1947-1990) 37
Containment (geliştirmeme) siyaseti 37
Yumaşama ve Vietnam fiyaskosu 44
Reagan ve soğuk savaşın son sıçrayışı 50

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Süper Güç Dönemi (1990'dan sonra) *53*
Körfez savaşı *53*
Rusya'yla yeni bir işbirliği *55*
Asya'da gerilimlerin artması *62*
"Terörizme karşı savaş" *64*

İkinci Kısım
AMERİKAN DIŞ POLİTİKASININ ENSTRÜMANLARI VE AMAÇLARI *69*

BEŞİNCİ BÖLÜM
Eylem, Düşünce ve Etki *71*
"Vazgeçilmez ulus"un ideolojisi *71*
Kararları verenler *78*
Özel aktörler *82*
Uluslararası siyasette Amerikan teorileri *84*

ALTINCI BÖLÜM
Amerika'nın gücü ve zayıflıkları *87*
Askerî güç *87*
Ekonomik güç *93*
Demografi *98*
Kültür *100*
Teknoloji *102*

YEDİNCİ BÖLÜM
Güç İlişkileri ve Amaçları *105*
Hangi jeopolitik vizyon *105*
Ekonomik strateji *108*
Bölgesel stratejiler *111*

SONUÇ
Amerikan Dış Politikasının Sürekliliği ve Değişmesi *125*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Ek 1: 1921'den bu yana Amerikan dışişleri bakanları *127*

Kaynakça *128*

ABD birçok bakımdan sıradışı bir ülkedir. Tarihsel olarak sıradışı: Dünyanın öteki büyük devletlerinin arkalarında genellikle bin yıllık bir geçmiş varken ABD'nin tarihi neredeyse iki yüz yıllıktır ancak; Bu ülkeyi günümüzde de gençlik, dinamizm ve göçler taşımaktadır. Coğrafi açıdan da sıradışıdır ABD: "Avrupa-Asya" kütlesi içinde yükselen öteki güçlerin karşısındaki ABD bir ada konumundadır. ABD öte yandan değerleriyle de sıradışıdır: ABD ne özgürlüğü, ne demokrasiyi, ne parlamentarizmi ne de insan haklarını icat etmiştir; bununla birlikte bu ülke bütün dünyada, Mesihçi ve neredeyse dinsel bir vizyonla liberal demokrasinin değerlerini egemen kılmıştır, öyle ki Madeleine Albright ülkesi için "vazgeçilmez ulus" nitelemesini yapmıştır. Nihayet gücüyle de sıradışıdır ABD ve eski Fransız Dışişleri Bakanı Hubert Védrine "hipergüç" olarak tanımlamıştır bu ülkeyi.

Bu kadar sıradışı bir ülkenin dış siyaseti de doğal olarak özeldir. Bu dış siyasetin tarihi Amerikan gücünün ve "karşı konulamaz" yükselişinin tarihiyle karışır. ABD'nin başına

terslikler gelmiştir kimi zaman; ama dünya sorunlarıyla ilgilenmelerine karşı belli başlı direnişlerin kaynağında kendi tavırları ve kendi tecrit siyasetleri vardır. Bu yapıtın tarihsel ağırlıklı birinci bölümü, müdahale ve geri çekilme arasındaki bu diyalektiği –belirleyici ve sembolik tarihlerle kesilen– gözler önüne serer: 1823, 1898, 1917, 1941, 1947, 1990, 2001.

Analitik ağırlıklı ikinci bölümde Amerikan dış siyasetinin itici güçleri gözden geçirilir: içerideki belirleyici unsurlar, yetkiler, stratejiler. Tarihçiler çoğu zaman şu tespiti yaparlar: İnsanlar çıkarları, ilgileri, hırsları ve tutkularına bağlı olarak tarihi yapsalar da mantıksal çerçeveler, yapılar, olanaklarını belirleyen güç ilişkileri içinde davranırlar. Dünya tarihinde, arkasında şanlı (ve de utanç dolu) bir geçmiş olan bir Avrupa karşısında, bugün "tarihi yapan" ABD'dir. Amerikan dış siyaseti git gide güçle iç içe olmaktadır, dolayısıyla bu siyaset de giderek daha ilginç ve daha bulanık bir hale gelmektedir.

BİRİNCİ KISIM

Amerikan Gücünün Karşı Konulamaz Yükselişi

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜCÜN ORTAYA ÇIKIŞI (1776-1914)

Bir hiçten yola çıkan Amerika, İngiliz kolonileri bağımsızlıklarını kazandıktan yaklaşık yüz yıl sonra dünyanın birinci ekonomik gücü durumuna gelir. Ve ABD iki belirgin özelliğin egemen olduğu bir dış siyasetle donanır: izolasyonizm ve gücünün sağladığı çıkarlarının korunması.

Kökenler: Püriten, sömürge durumundan kurtulmuş demokratik bir ulus

XVI. yüzyıl sonunda İngilizler Kuzey Amerika kıyılarına yerleştiklerinde İspanyollar Orta ve Güney Amerika'ya (Florida'yla birlikte) egemendirler, Fransızlar ise geleceğin Kanada'sına yerleşmişlerdir. Raleigh 1584'te "Virginia"yı ("bakire kraliçe" denen kraliçe Elizabeth'in onuruna) kurar ama İngiliz sömürgeciliği daha sonra başlamıştır: 1607'de Virginia'ya yerleşen ve mısır ve tütün ekmeye başlayan bir avuç maceracı tüccarla; ardından Avrupa'daki dinsel kökenli zulümden kaçan ve *Mayflower* adlı gemiyle kadınlar ve çocuklarla birlikte Southampton'a giden (Nisan 1620) bir

İngiliz püriten hacı grubuyla... Bu püritenler yönetimle siyasal bir anlaşma (Mayflower Compact) yaparlar, kısa süre sonra yeni bir püriten koloni, Massachusetts kolonisinin da katılacağı "Yeni İngiltere"yi kurarlar. Böylece Amerikan halkı, üç imzanın, ekonomik macera, protestan püritanizmi ve eşitlikçi demokrasi imzalarının altındaki yerini alır..

Ardından dinsel kimlikli başka koloniler de ortaya çıkmaya başlar: Rhode Island (baptist), Maryland (Katolik), Pennsylvania (başkenti "kardeşlik sevgisi kenti" anlamına gelen Philadelphia'yla quaker[1] William Penn tarafından kurulmuştur). Öte yandan Hollandalılar da 1664'te İngilizler tarafından işgal edilen ve "New York" (kral James I'in kardeşi York dükünün onuruna) adı verilen "Yeni Amsterdam"ı kurarlar. XVIII. yüzyıl sonunda kolonilerin sayısı on üçe ulaşır. İspanyol Florida'sı ve Fransız Kanada'sı arasındaki tüm Kuzey Amerika kıyısı artık koloniler tarafından işgal edilmiştir. Bu kolonilerin nüfusu 2,5 milyondur (1700 yılına göre on kat artmıştır) ve Britanya nüfusunun ve ekonomisinin üçte birini temsil ederler.

Koloniler Britanya metropolünün empoze ettiği gümrük ve vergi mevzuatına karşı hoşnutsuzluklarını git gide daha açık biçimde ifade etmeye başlarlar. İngiltere'nin siyasal tarihinden (Parlamento aracılığıyla vergilere razı olma, hükümet ve halkı arasında sözleşme) gelen ilkeleri kabul etmezler ve karşı çıkarlar. Dil birliği (İngilizce) ve püriten ama hoşgörülü bir Protestanlığın egemenliği ortak bir bilincin oluşmasını kolaylaştırır. Her türlü temsil kurumuyla donanmışlardır *(self government)* koloniler. 4 Temmuz 1776'da ilan edilen bağımsızlık bildirisi toplum sözleşmesi ve siyasal liberalizm felsefesini ifade eder ("özgürlük içinde eşitlik). Bu topluluğa kuruluş aşamasında WASP *(white*

1 Quaker'lar bütün kiliseleri reddeden mistik püritenlerdir.

anglo-saxon protestant) unsuru egemendir: İngilizler, İskoçyalılar, Almanlar, Hollandalılar, İskandinavyalılar ve ayrıca az sayıda Fransız Protestan, Katolik ve Yahudi. Topluluğun içinde ayrıca yüzde 20 oranında Afrika'dan getirilmiş ve güneydeki plantasyonlarda çalıştırılan zenci köle de vardır. Buna karşılık yerli [kızılderili] nüfusun (bugünkü ABD topraklarında sömürgeleştirmeden önce 10-12 milyon kişi yaşıyordu) neredeyse tamamı hastalık, plantasyonlarda çalışma, alkolizm ve kolonlara karşı mücadele nedeniyle kırılmıştır.

1763'te Kuzey-Amerika'daki kolonilerinin büyük bölümünü elinden alan İngiltere'den öcünü almak isteyen Fransa Amerikan kolonilerine bağımsızlıklarını kazanmaları için yardım eder. Kont de Beaumarchais ve marki de La Fayette gibi liberal soylular da monarşinin desteğini arkalarına alarak yardım ederler. Sonra 1778'te ABD'yi tanıyan ilk güç olan Fransa kont de Rochambeau komutasında bir birlik gönderir; öte yandan Benjamin Franklin de ABD'nin Fransa'daki ilk konsolosu olur. 1783'te, İngiltere, Paris Antlaşması'yla kolonilerin bağımsızlığını tanır. Kolonilerin yaptığı ortak anayasa uyarınca "ABD" federal bir modele göre örgütlenmiş Cumhuriyet olmuştur (Philadelphia Konvansiyonu, 1787). 1789'da George Washington ilk başkan olur.

Bir ulusun kökenleri çok önemlidir. ABD Avrupa'nın tarihine, entrikalarına ve kötülüklerine, sosyal eşitsizliklerine sırt çevirerek kurulmuştur. *Kutsal Kitap*'tan esinlenen kolonlar Musa gibi hem doğanın düzenine hem de ilahi düzene uygun bir toplum yaratmak için "vaat edilmiş" toprağa sahip olmuşlardır. İlk saflığın "beyaz sayfa"sı mitidir bu. Amerikan ulusunun doğuşunun temelindeki Tanrı'nm koruyuculuğu Yerlilerin bozgununu ve Amerikan belleğinden silinmesini haklı gösterir. Şimdi ABD "dünyayı yeniden oluşturacaktır" (Thomas Paine'in deyişiyle). İlk parlamen-

ter rejim (İngiltere'dir), insan haklarını ilan eden (Bill of Rights -1791'de kabul edilen Anayasanın ilk on maddesi-İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi'nden iki yıl sonra gelir) ülke de değildir ama ilk modern demokrasidir. ABD bir Avrupa kolonları ulusudur ama aynı zamanda tarihin ilk sömürgelikten kurtulmuş ulusudur ve Latin Amerika'nın da sömürgelikten kurtulmasını teşvik etmeye başlamıştır kısa sürede.

Amerikan izolasyonizmi ve Monroe doktrini

Fransız devrimi ve arkasından gelen savaşlar genç Cumhuriyeti bir ikilem karşısında bırakır. Dışişleri Bakanı Jefferson'ın konsolos olarak bulunduğu Fransa'ya sempatisi vardır. Hazine Bakanı Hamilton İngiltere'ye doğru çevirmiştir yüzünü ve Fransa'yla yapılan ittifakı bozmak ister. Washington tarafsızlık politikasından yanadır ve 1793'te ilan eder bunu. John Jay'in İngiltere'yle yaptığı bir anlaşmayla bağımsızlık savaşından kalan pürüzler giderilir ve iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin artırılması kararı alınır (1794). Washington veda mesajında (1796) *izolasyonizm*'den yana bir tavrı salık verir: "Yabancı uluslara karşı izlenmesi gereken tavır şu olmalıdır: onlarla ticari ilişkileri geliştirirken siyasal ilişkileri olabildiğince azaltmak. (...) Avrupa'nın bizi ilgilendirmeyen ya da bizimle çok az ilgisi olabilecek bir yığın çok önemli meselesi vardır." Washington ticari ilişkileri dışlamaz, gerektiğinde diplomasiyi de dışlamaz ama ABD'nin uluslararası sistem içinde özgürlüğünü ve egemenliğini olabildiğince korumasını ister.

Amerikan bağımsızlığının, kuruluş döneminde güçlendirilmesi gerekir. Fransız donanması tarafsızların ticaretine, özellikle de Amerikan gemilerine saldırdığından Mortefontaine Antlaşması (1800) gemilerin dolaşımını ve ticareti gü-

venceye alarak Fransız-Amerikan çatışmasına son verir. Fransız Louisianası (Louis XIV onuruna bu ad verilmiştir) Napoléon tarafından 1803'te genç Amerikan cumhuriyetine satılır. 1812 ve 1814'te ABD ve İngiltere arasında yeni bir savaş çıkar. Taraflardan hiçbiri üstünlük sağlayamaz: ABD bağımsızlığını korur ve Kanada da İngiliz egemenliğinde kalır.

İzolasyonizm ve güç ilişkileri çelişkisi özellikle Latin Amerika'yla ilişkilerde patlar. ABD İspanyol kolonilerini başkaldırmaları için cesaretlendirir (1810-1824) ama Bolivar'ın Güney Amerika Birleşik Devletleri'ni kurmasına destek vermez. 1818'de general Andrew Jackson (daha sonra ABD başkanı olacaktır) Tennessee tarımcılarını, maceracıların saldırılarından korumak amacıyla İspanyol Floridası'nı işgal eder. Amerikan Dışişleri Bakanı John Adams İspanyol hükümetine gönderdiği mektupta "tüm tarafsızlık ve savaş yasalarına, ilahiyat ve insanlık kurallarına rağmen [Jackson] düşmanı barışçı bir biçimde engellemeye yetkiliydi ve bu formül güç kullanılarak bir işgal yoluyla reddedilince(...)" der. Başkan tarafından onaylanan ama Kongrenin onaylamadığı bu "satınalma" operasyonu Florida'nın İspanya'dan satın alınmasıyla onaylanır (1819).

Washington hükümeti askerî zaaflarına rağmen "Kutsal İttifak"ın yeni Güney Amerika devletlerinde monarşiler kurma girişimlerine karşı çıkar. Başkan James Monroe 2 Aralık 1823'te Kongrede şöyle der: "Herhangi bir Avrupa gücünün, onları [İspanyol kolonileri] boyunduruk altına almaya yönelik ya da onların kaderlerini herhangi bir biçimde etkilemeye yönelik her türlü müdahalesini ABD'ye karşı bir düşmanlık gösterisi olarak kabul edebiliriz ancak". Bu aynı zamanda "Amerika Amerikalılarındır" deyişiyle özetlenebilecek. *Monroe doktrini*'dir. Doktrin, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Amerikan dış siyasetinin temelini oluşturacaktır. 1867'de ABD, Meksika'ya müdahale etmek için Ayrı-

lık Savaşı'ndan yararlanan Fransa'yı çekilmeye zorlar. Ama Monroe doktrini Avrupalıların ekonomik açıdan da (ticaret, yatırım) bölgesel olarak da (1867'de dominyon olan İngiliz Kanada'sı, İspanyolların sahip olduğu Küba, Karayipler, Güyana, vb.) var olmalarını engellemez.

Ekonomik güç

Yerlileri yok ederek ya da özel alanlara kapatarak batıya doğru yayılma baş döndürücü bir hızla gelişir: Teksas'ın işgal edilmesinden (1845) ve Meksika'yla yapılan savaştan (1846-1848) sonra ABD tüm batıyı Kaliforniya ile birleştirir. 1867'de Alaska Ruslardan satın alınır. Yerliler (Siular) 1890'da, Wounded Knee'de son savaşlarını yitirirler.

Uçsuz bucaksız Amerikan toprakları çok yüksek bir doğum oranıyla ama aynı zamanda da Avrupa'dan gelen güçlü bir göç dalgasıyla (1815-1860 arasında 5 milyon göçmen, 1865-1914 arasında 27 milyon göçmen) çok hızlı bir biçimde kalabalıklaşır. İngiliz ağırlıklı ilk göç dalgasından sonra 1850'ye doğru Katolik İrlandalılar ve Almanlar ağır basmaya başlar, daha sonra, yüzyılın sonunda ise Doğu Avrupalı ve Akdenizli göçmenlere gelir sıra. 1882'den başlayarak Çinli göçmenlere karşı kısıtlayıcı önlemler getirilir.

Kolonların girişimcilik anlayışı kamusal güç tarafından teşvik edilir. Kuzeyde sanayi ağır basar (besin, tekstil, metalürji); güneyde kölelerin çalıştığı büyük plantasyonlar yer alır (pamuk, tütün, şeker, mısır). 1860'ta Amerikan demiryolu ağı dünyanın geri kalan bölümündeki demiryolu ağı kadar uzundur. Kuzeyin zaferi ve köleliğin kaldırılmasıyla sonuçlanan Ayrılık Savaşı'ndan (1861-1865) sonra yayılma yeniden başlar. Doğu yakasını Kaliforniya'ya bağlayan ve böylece kıtayı boydan boya geçen yol 1869'da bitirilir. *Self-made men*'ler büyük servetler edinirler (Andrew Carnegie

demir-çelik sanayisi ve demiryolu alanında, John Rockefeller petrolde). Kapitalist sistem ve sağladığı zenginlik Protestan dininde ve İngiliz filozof Herbert Spencer'ın "sosyal darwincilik" anlayışında meşruiyet kazanır. Bu kavramlar babacı bir yaklaşım ve patronların merhametiyle (büyük ölçekte özel mesenliğin* başlangıcıdır bu) ve de reformist bir sendikacılıkla yumuşatılır. Anti-tröst yasaları (1890 ve 1914) saygı ve rekabeti güvence altına alır.

1896'da ABD dünyanın birinci ekonomik gücü olur ve ticaret dengesi fazlalık verir. ABD nüfusu 1913'te 95 milyon olur; ülkenin sanayi üretimi Fransa, Almanya ve İngiltere'nin toplam üretiminden fazladır; ülke artık ithal ettiğinden daha çok sermaye ihraç etmektedir. Bununla birlikte dünya dış yatırım stokunun sadece yüzde 8'ini (üç Avrupa ülkesi için yüzde 80'dir bu rakam) sağlar.

"Masumiyetin sonu"

Güç, ABD'yi geleneksel çekincelerine rağmen dünya siyaseti içinde yer almaya zorlar. Öncelikle Washington'ın çizdiği yola göre siyasal olarak ticaret özgürlüğünün güvence altına alınması gerekir. 1853-1854'te Amerikan deniz subayı Perry'nin komuta ettiği seferden sonra Japonya Amerikan ithal mallarına kapılarını açmak zorunda kalır; bundan sonra Japonya'yı yakalama süreci ve iki ülke arasında rekabet başlar. Dışişleri Bakanı John Hay, 1899'da *açık kapı öğretisi*'ni formüle eder: Çin'in Avrupalı güçler arasında paylaşılmasına karşı serbest dolaşım ve ticaret hakkını ilan eder. Bununla birlikte ABD kendi sanayisini korumak amacıyla koruma önlemleri almakta duraksamaz (McKinley tarifesi, 1890).

(*) Bilim ve sanat koruyuculuğu – yay.n.

1912'de Woodrow Wilson seçilinceye kadar ABD'yi yöneten başkanların hemen tümü cumhuriyetçidir. McKinley (1897-1901) ve Theodore Roosevelt (1901-1908) ülkelerini gerçek bir imparatorluk stratejisi içine sokmuşlardır. Amiral Alfred Mahan'ın çok popüler tezleri doğrultusunda güçlü bir donanma oluşturulur. Bu donanma 1908'de bütün dünyayı dolaşır ve 1914'te dünyanın üç büyük donanmasından biri olur.

Latin Amerika yeni Amerikan gücünün ayrıcalıklı yayılma alanı durumuna gelir; Amerika bu bölgede hem pazarları fethetmeyi, hem yatırımlarda bulunmayı, hem de stratejik çıkarlarını korumayı düşünür. ABD'nin girişimiyle, 1889'dan başlayarak düzenli biçimde uluslararası Amerika Cumhuriyetleri konferansı düzenlenir. Bu konferans 1910'da Washington'da açılan bir sürekli büroyla Panamerikan Birliği'ne dönüşür.

ABD, 1898'de, Kübalı yurtseverlerin, Florida'da Jose Marti önderliğinde İspanyol yönetimine karşı başlattığı ayaklanmayı destekler. Havana limanında, bir Amerikan gemisindeki (Maine) patlama İspanya'ya karşı bir yıldırım savaşı için gerekçe oluşturur. ABD Küba'yı, Antiller'deki Porto Riko adasını, Filipinler'i (sömürgeye dönüştürülen), Mariana adalarındaki Guam'ı ve nihayet Hawaii'yi işgal eder.[2] 1902'de Amerikan birlikleri Küba'yı boşaltır (bugün de ABD'nin elinde bulunan Guantanomo üssü hariç). Bununla birlikte Amerika-Küba anlaşması onlara adaya müdahale hakkı verir (senatör Platt'ın önermiş olduğu Platt ek maddesi).

ABD ticari ilişkileri geliştirmek ve Güney Amerika kıtasının ucundaki Horn burnundan dolaşmamak için Orta Amerika'da okyanuslararası bir kanal açmaya karar verir.

2 Porto Riko 1953'te ABD'nin "özgür ortak devleti" olacak, yurttaşları da Amerikan vatandaşları olacaktır: Hawaii ve Alaska 1959'da ilhak edilecektir.

Panama kıstağının bağlı olduğu Kolombiya'yla bir anlaşma yapar ama Kolombiyalılar verilecek parayı az bularak öneriyi benimsemezler. ABD Panama'da darbeye destek çıkarak yeni bir devlet kurdurur (1903). Kanal kazma çalışmaları 1914'te tamamlanır ve Amerikan birlikleri kanalın kıyılarında sürekli yerleşim hakkı elde ederler (1999'da sona erecektir bu imtiyaz).

Küba örneğinin bir devamı olarak ve Avrupalılar borçlarını ödemeleri için müdahale tehditlerinde bulunurken ABD Latin Amerika'ya müdahale hakkını resmileştirir (1904). Monroe doktrininin Roosevelt gerekçesidir bu: "Batı yarımkürede ABD'nin Monroe doktrinine katılması ABD'yi, kronik işlev bozuklukları ve güçsüzlük durumları açığa çıktığında, üstü kapalı biçimde de olsa, bir uluslararası polis gücü görevi ifa etmeye zorlar." Roosevelt *big stick* siyaseti yanlısıdır: "Alçak sesle konuşun ama elinizde büyük bir sopa bulunsun, böylece çok etkili olursunuz." ABD, Venezuela'nm Avrupalı güçlerle parasal sorunlarını bu yolla çözüme kavuşturur ve Dominik gümrük ve maliyesinin denetimini ele geçirir.

Başkan Taft (1908-1912) ise *dolar diplomasisi*'ni geçerli kılar: Bütün Orta Amerika, Amerikan bankacılarının ve diplomatlarının ekonomik ve siyasal denetimine girer. Ama o da halefi Woodrow Wilson da (1912-1920) özellikle Alman etkisine karşı koyabilmek için güç kullanmaktan vazgeçmezler. Amerikan birlikleri 1911-1933 arasında Nikaragua'da sürekli kalırlar. Haiti'ye (1914-1933), Santa-Domingo'ya (1916-1924) ve Meksika'ya (1914-1917) müdahale ederler.

1914'te ABD Amerika kıtasına egemen olur ve askerî planda çok fazla ağırlığı olmasa da bir dünya gücüdür artık. Savaşı insanileştirmeyi ve çatışmaları barışçı yollardan çözmeyi amaçlayan Lahey barış konferanslarına (1899 ve

1907) katılır. 1905 Rus-Japon savaşını sona erdirmek için aracılık eder. Ama kuruluş dönemindeki ilkelerinin tersine emperyalist ve hatta sömürgeci bir güç olmuştur. Güce sahip olmanın bedeli "masumiyetin sonu"dur (Denise Artaud).

İKİNCİ BÖLÜM

DURAKSAMALAR DÖNEMİ (1914-1947)

1914'te ABD Avrupa dengesini yönlendiren diplomatik sistemlerde hiç yoktur. İki dünya savaşından sonra izolasyonizmi kesinlikle aşar ve "özgür dünya"nm lideri olur.

Birinci Dünya Savaşı

Birinci Dünya Savaşı çıktığında ABD duraksar. Ekonomik çıkarlar ve ideolojik ilişkiler demokrasinin olduğu tarafa doğru iter bu ülkeyi. Ama ülke nüfusunun büyük bölümü Alman kökenlidir ve Fransa ve İngiltere'yle ittifak içinde olan Çarlık Rusya'sı hiç de sempatik görülmez. Bu savaş ABD için, doğrudan çıkarlarının olmadığı bir Avrupa savaşıdır. 1916 yılı sonunda yeniden seçilen Woodrow Wilson gene de "zafersiz bir barış" için aracılık önerir.

ABD İtilaf devletlerine araç-gereç sağlar ve kısa süre sonra da borç para verir, Almanya ise Fransız-İngiliz ablukası altındadır. Almanların 1915'te başlattıkları denizaltı savaşlarının (bkz. İngiliz Lusitania yolcu gemisinin içindeki 128 Amerikalı yolcuyla batması) ve 1917 yılı başında "savaşı öl-

çüsüzleştirmeleri"nin sonuçları görüldükten sonra beyinler açık seçik biçimde bir ittifakın (Antant) yollarını aramaya başlar. İngilizler Alman dışişleri bakanının Meksika'nın Almanya ve Japonya'yla ittifakından söz ettiği "Zimmermann telgrafı"nı ele geçirip yayınlayınca Amerikan kamuoyu saf değiştirir. Wilson Nisan 1917'de Kongre'den savaşa girme kararı çıkartır.

ABD'nin savaşa girmesi, Nisan 1918'de Almanya'yla ayrı bir barış anlaşması imzalayan bolşevik Rusya'nın katılmamasına rağmen ibreyi "Antant"tan yana çevirir. ABD seferberlik ilan eder ve savaşın sonunda, büyük ölçüde Fransız silahlarıyla donanmış 2 milyon askerden oluşan bir ordu oluşturur. Ülke 50.000 askerini yitirir (Fransa'nın kaybı ise 1,4 milyon'dur). İtilaf devletleri moral ve özellikle de ekonomik destek almışlardır. Amerikan federal devleti ekonomiyi denetim altına alır ve savaşta Fransa'nın dört yılda harcadığı parayı bir buçuk yılda harcar. Washington hiçbir art düşünce gütmeden bol bol borç vermiştir müttefiklerine: Wilson'a göre, savaşın sonunda "İtilaf devletleri parasal açıdan ABD'nin elinde olacaklardır."

Savunmaya çekilmek zorunda bırakılan Almanya koşullarını öğrenmek için doğrudan doğruya Wilson'a yönelir. Mevcut iktidarla müzakere etmeyi kabul etmeyen Wilson köklü değişiklikleri ve imparator Wilhelm II'nin tahttan feragat etmesini ister. Yeni Alman yönetimi ateşkes anlaşmasını imzalamaya, ağır silahlarını teslim etmeye ve Ren'in sol kıyısını boşaltmaya razı olur (11 Kasım 1918). Yeniden savaşı başlatma olanaklarından yoksun kalan ve barış konferansına davet edilmeyen Almanya çıkarlarının savunucusu olarak gördüğü ABD başkanına başvurur.

Wilsonculuğun başarısızlığı

Versailles Antlaşması'nın başarısızlığı

Demokrat Başkan Woodrow Wilson ABD'nin savaşa girmesinin nedeninin özel çıkarlar olmadığını, hak ve adalet adına böyle bir girişimde bulunulduğunu ileri sürmüştür. ABD Fransa ve İngiltere'ye sempati duymasına rağmen (bkz. Fransa'ya gönderilen Amerikan askerlerinin komutanı general Pershing'in bu ülkeye vardığında "İşte geldik Lafayette!" diye haykırması) muzafferlerin "müttefiki" değil "ortağı olmuştur.

Wilson'ın Kongreye adil bir barışın temeli olarak sunduğu *Ondört madde* idealizm esinlidir ama aynı zamanda ekonomik çıkarlara da yer verir (gizli diplomasinin son bulması, denizlerde ve ticarette tam bir serbestlik, silahsızlanma, halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri). İtilaf devletlerini Almanya'yla "ayrı bir barış anlaşması" yapmamaları için tehdit eden Wilson ateşkes koşullarında barışın bu "Ondört madde" temeli üstünde gelişmesi düşüncesini empoze eder. İtilaf devletlerine otomatik mali yardım sistemi çatışmaların bitiminde askıya alınmıştır ve bunun sonucunda Amerikan diplomasisi güçlenmiştir.

Başkan Wilson'ın on dört maddesi
(8 Ocak 1918)

1. "Barış konvansiyonlarının hazırlanmasında açıklık; böylelikle (...) diplomasi her zaman açık seçik biçimde ve herkesin gözü önünde yapılacaktır."

2. "Denizlerde tam bir serbesti (...)"

3. "Tüm ekonomik engellerin olabildiğince kaldırılması (...)."

4. Her ülkenin "iç barışla minimum uyuşabilirlik düzeyinde" kalarak olabildiğince silahsızlandırılması.

5. "İlgili halkların çıkarları"yla birlikte sömürgelerden gelen talepler konusunda anlaşma.

6. "Rus topraklarının boşaltılması" ve Rusya'nın "kendi siyasal gelişmesiyle ilgili olarak tam bir bağımsızlık içinde karar vermesi".

7. Belçika'nın boşaltılması ve restorasyonu.

8. Fransa'nın özgürleşmesi ve Alsace-Lorraine'in Fransa'ya geri verilmesi.

9. İtalyan sınırlarının "milliyetler ilkesi"ne göre düzenlenmesi.

10. Avusturya-Macaristan halklarının özerk biçimde gelişmesi.

11. Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın boşaltılması ve restorasyonu; Sırbistan'ın denizlere serbestçe açılabilmesi.

12. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk bölgeleri"nin egemenliği ve güvenliği için güvence; ama "Türk egemenliği altındaki öteki uluslar" için de özerk gelişme hakkı; Çanakkale boğazında serbest dolaşım ve ticaret hakkı.

13. "Denize serbestçe açılabilen" bir "bağımsız Polonya devleti"nin kurulması.

14. "Küçük ve büyük devletlere siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğü garantisi vermeyi" sağlayan bir "milletler cemiyeti"nin kurulması.

Wilson 1919 Ocak-Haziran aylarında Paris ve Versailles'da yapılan barış konferansına şahsen katılır ama hakemliği kimseyi memnun etmez. Barışın Almanya için daha yararlı bir hale gelmesi için katkıda bulunur; ama demokratik rejime geçmiş olan bu ülke Versailles Antlaşması'm bir "diktat"* gibi görür. Fransa da düş kırıklığına uğramıştır. Konsey Başkanı Clemenceau Wilson'ın idealizmini alaya alır:

(*) Zorla kabul ettirilen şey, buyurma – yay.n.

"Bakışları çağların derinliğinde kaybolmuş, zamanı ve mekânı aşarak göz kamaştıran bir hareketle ileri atılıyor, çok aşağılarda kalmış şeylerin üstünde, boşlukta süzülüyor."

Wilson Fransa'ya, güvenliği için istediği Ren'in sol kıyısının verilmesini kabul etmez, buna karşılık bir garanti anlaşması sözü verir. Fransızlara, İngilizlere ve Japonlara "manda" biçimi altında Osman Devleti kalıntılarını ve Alman kolonilerini vermeyi kabul eder. Adriyatik kıyılarında genişlemek isteyen İtalyanları düş kırıklığına uğratır. Bolşevikleri yönlendirmek için olayların biraz daha ısınmasını bekler ve zayıf da olsa Fransız ve İngiliz müdahale ihtimallerini desteklemekten sakınır. Aslında bütün umutlarını, adil barış anlayışının temeli haline getirmek istediği kolektif bir güvenlik sistemi olan Milletler Cemiyeti'ne bağlamıştır.

Wilson'ın yararcı düşüncelere cevap vermeyen barışı 1918 sonundaki seçimlerden sonra cumhuriyetçilerin egemenliğinde olan Amerikan kongresinde başarısızlığa uğrar. Cumhuriyetçiler ABD'nin Avrupa'da yeni çatışmalara sürüklenmesinden korkarlar ve Milletler Cemiyeti'nin Amerika kıtasındaki işlere karışmasını istemezler. Başkanın çok güçlü kişisel seferberlik çağrılarına rağmen Senato, Mart 1920'de Versailles Antlaşması'nı, gerekli üçte iki çoğunlukla reddeder. Fransa Amerikan güvenlik garantisinden yoksun kalır ve ABD de Milletler Cemiyeti dışında kalır. 1920 yılı sonunda cumhuriyetçi aday Harding Amerikancılık temasıyla, "normale dönüş" ve Milletler Cemiyeti'nin reddedilmesi temasıyla seçilir. Mart 1921'de, Almanya'yla ayrı bir barış antlaşması imzalanır.

Ekonomi diplomasisi

Versailles Antlaşması'nın reddedilmesi izolasyonist eğilimlere dönüş işaretidir ama, ABD'nin angajmanlarından bütünüyle vazgeçeceği anlamına da gelmez.

1920-1921'den başlayarak Amerikan ekonomisinde bir

üretim fazlası bunalımı başgösterir. 1914'te dünyanın borçlu ülkeleri arasında yer alan ABD şimdi alacaklı ülkelerin başında gelmektedir. İtilaf devletlerinin savaş borçları sorunu ve buna bağlı olarak da Alman savaş tazminatları, alışverişi hızlandırmak ve Avrupa'nın yeniden inşasını başlatmak amacıyla bu ülkeyi bir "dolar diplomasisi" geliştirmeye zorlar. Amerikalı banker Dawes 1924'te Ruhr bölgesinin Fransa tarafından işgaline son veren Almanya'nın savaş tazminatındaki ilk ödeme sorununda yardımcı olur (*Dawes planı*). Sonra, 1929'da *Young planı*'yla, İtilaf devletlerinin borçları ve Almanya'nın ödemesi gereken savaş tazminatları için 1988'e kadar bir ödeme takvimi yapılır.

Öte yandan ABD, Milletler Cemiyeti'nden Pasifik'teki Alman takımadaları üstünde manda hakkı alan ve hızla Çin'e sızan Japon yayılmasından da endişelenir. Washington deniz konferansı (Kasım 1921-Şubat 1922) savaş gemilerine kısıtlama getiren bir sistemi hayata geçirir ve şöyle bir oran getirilir: ABD ve Britanya 5, Japonya 3, Fransa ve İtalya 1,5 gemi. ABD bundan böyle Britanya deniz gücüyle eşittir. Öte yandan Japonya'yı da Sibirya ve Çin'de işgal ettiği topraklardan çekilmeye zorlar ABD.

1920'li yıllarda izolasyonist eğilimler güçlenir. 1919'da grevlerin ve suikastların artması ve 1920 yılı sonunda Rusya'da bolşeviklerin kesin zaferi antikomünist bir histerinin gelişmesine yol açar ("kırmızı korkusu", *red scare*). Püriten köktendincilik özellikle nüfusu git gide artan batıda ve güneyde azar. 1919-1923 arası alkol yasağı yıllarıdır ve 1925'te bir öğretim üyesi insanın maymundan geldiğini söylediği için mahkûm olur (Dayton davası). Irkçılık şiddetlenir (bkz. 1915'te yeniden kurulan Ku Klux Klan) ve 1921 ve 1924'te göçü sınırlamak için kotalar konur. Çok korumacı bir tarife, 1922'de gümrük resmini ortalama yüzde 38'e çıkarır (McCumber tarifesi).

Buna rağmen Amerikan ekonomisi özellikle en modern kollarda (elektrik, otomobil, havacılık, medya) çok çarpıcı bir gelişme gösterir. Amerikan üretim metodları bütün dünyada model alınır: Taylorizm (Mühendis Taylor'un geliştirdiği basit ve sürekli yinelenen hareketlerle zincir sistemi); ürünlerin standartlaşması ya da "fordlaşma" (bkz. 1908-1927 arasında 15 milyon adet üretilen Ford T). 1929 yılında Amerikan üretimi 1913 yılı düzeyini yüzde 26 oranında aşar ama bu gelişme kırılgandır çünkü büyük ölçüde borsa spekülasyonuna, aile kredilerine ve gene hassas bir uluslararası finans sistemine dayanır.

ABD bir yandan Milletler Cemiyeti'ne uzak dururken dünya yumuşama sürecini de destekler. Dışişleri Bakanı Frank Kellogg Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand ile "savaşı yasa dışı" ilan eden bir anlaşma imzalar (Briand-Kellogg Paktı, 1928) ve bu anlaşma bütün dünyada altmış kadar devlet tarafından onaylanır.

Büyük kriz ve izolasyonizmin yükselmesi

Ekim 1929'da New York borsasının çökmesi ABD'yi ve bütün dünyayı görülmemiş bir bunalıma sürükler. 1929-1932 arasında Amerikan üretimi yarı yarıya azalır. 1920'li yılların cumhurbaşkanları (Harding, Coolidge, Hoover) kamu erkinden fedakârlık ederek ortamı cesaretlendirmişlerdi. Demokrat Franklin Delano Roosevelt 1932'de bir *New Deal* programıyla seçilir; bu programın hedefi devletin müdahalesiyle (bankacılık sektörünün finans sorunlarının çözülmesi, paranın değerinin düşürülmesi, büyük çapta işler, tarım ve sanayi üretiminin yapılandırılması, sosyal önlemler) Amerikan ekonomisini "eski görkemine kavuşturmak"tır. Amerikan üretimi 1930'lu yılların sonunda 1919 düzeyini yakalar ama ülkede işsiz sayısı da artar.

1929 krizi önemli uluslararası sonuçlar doğurmuştur. Bi-

rincisi ticarette genel bir içe kapanma olmuş ve korumacılık artmıştır. Amerikan ithalatında gümrük resmi ortalama yüzde 59'a yükselir (Hawley-Smoot tarifesi, Haziran 1930), aynı şekilde öteki ülkelerde de yükselir bu oran. Krize giren Almanya da borçlarını ödeyemez. İlk olarak devletlerarası borçların ödenmesi askıya alınır (Hoover moratoryumu, 1931). Sonuçta 1932'de tazminatların ödenmemesine karar verilir (Lozan konferansı) ve borçlu ülkeler ABD'ye savaş borçlarını ödemeyi reddederler. "Dolar diplomasisi"nin sonudur bu. Ulusal atılım programını ön plana çıkaran Roosevelt krize dünya çapında bir çözüm getirme amacına yönelik 1933 Londra ekonomi konferansının başarılı olabilmesi için hiçbir çaba harcamaz. Bu büyük çöküntünün son sonucu birçok ülkede, özellikle bölgesel ve askerî bir genişleme siyasetine yönelen Almanya ve Japonya'da demokrasinin gerilemesidir.

Ve ABD her zamankinden daha fazla izolasyonist bir politikaya yönelir. Gerald Nye'nin yönettiği bir Senato soruşturma komisyonu 1934-1935'te ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na karışmasının nedenlerini araştırır ve Amerikan bankerlerinin ve iş adamlarının savaşan Avrupa devletleriyle aşırı bir angajman içine girdikleri sonucuna varır. Dolayısıyla Amerikan siyaseti böyle bir çarkın yeniden dönmeye başlamasını engellemek zorundadır. Savaş borçlarının ödenmemesinden ders çıkaran Johnson yasası (1934) eski borçlarını ödemeyen bir ülkeye borç verilmesini yasaklar. 1935-1937 arasında kabul edilen tarafsızlık yasaları savaş halindeki devletlere silah satışını yasaklar ve silah alan devletlere peşin ödeme ve nakliye zorunluğu getirir (*clause cash and carry*).

ABD 1933'te SSCB'yle diplomatik ilişki kurar ve Latin Amerika'ya karşı daha saygılı davranır. Roosevelt "sopa siyaseti"nin yerine 'iyi komşuluk siyaseti'ni getirir. Amerikan

birlikleri 1933'te Haiti ve Nikaragua'dan ayrılırlar. Amerikalılara Küba'ya müdahale hakkı veren Platt yasası yürürlükten kaldırılır.

Japon ve Alman yayılmacılığı yavaş yavaş bir bilinçlenme sürecini başlatır. 1931'de Japonya Mançurya'yı işgal eder ve bir kukla devlet (Maçukuo) kurar orada. ABD'nin buna tepkisi yeni devleti "tanımamak" biçiminde olur (*Stimson doktrini*). Londra Konferansı'nda (1935) denizlerde ABD ve Britanya'yla eşitlik hakkı elde edemeyen Japonya 1922 sınırlama anlaşmalarını geçersiz sayar. Bir yandan da Çin'de toprak kemirme siyaseti izlemeye başlar ve bu tavrı 1937'de açık bir saldırıya dönüşür. Avrupa'da da Hitler Almanya'sı git gide tehditkâr bir tavır alır (1933'te Milletler Cemiyeti'nden çekilme, 1935'ten itibaren yeniden silahlanma, 1936'da Rheinland'ın yeniden askerî bir bölge haline getirilmesi). Tehlikenin bilincinde olan ama kendi kamuoyunun izolasyonist tavrıyla karşı karşıya kalan Roosevelt tehlike işaretleri söylevleri vermekle yetinir (1937'de dünya barışını tehdit eden devletleri dışlamaya yönelik karantina söylevleri) ve Amerika'nın yeniden silahlanmasını hızlandırır.

İkinci Dünya Savaşı

Birinci Dünya Savaşı gibi İkinci Dünya Savaşı da, önceleri çekimser kalan ABD'yi dünya siyasetinin içine girmek ve barışı daha etkin biçimde hazırlamak zorunda bırakır.

Savaş

1938'de Hitler Avusturya'yı ilhak eder (*Anschluss*) sonra Fransa ve İngiltere'nin de rızasıyla Alman nüfusun yaşadığı Südetler'i Çekoslovakya'dan koparır (Münih anlaşmaları). 1939'da Bohemya'yı (Çek) işgal eder, Slovakya'yı uydu devlete dönüştürür ve Doğu Avrupa'yı Stalin'le paylaşır (Al-

man-Sovyet paktı), daha sonra da Polonya'yı işgal eder (1 Eylül). Fransa ve İngiltere Hitler'e savaş açarlar.

Rooseevelt ülkesini git gide Müttefiklerin yanına çekmeyi başarır. Kasım 1939'da tarafsızlık yasaları yumuşar: ABD *cash and carry* düzenlemesi yürürlükte olsa da Müttefiklere savaş malzemesi gönderebilir. 1940'ta Fransa'nın bozguna uğraması tam bir travma oluşturur ve tehlikeyi aniden yaklaştırır. Yeni bir deniz kuvvetleri silahlanma programı başlatılır, askerlik hizmeti yeniden düzenlenir ve ABD, İngiltere'ye Atlantik'teki askerî üslerin boşaltılması karşılığında 50 eski destroyer verir. Ancak kamuoyu müdahaleciler (Kansas'lı bir gazeteci tarafından kurulan White komitesi) ve izolasyonistler (*America first* komitesi) arasında bölünmüş durumdadır. Roosevelt kurnaz davranır halka karşı ve Kasım 1940 başkanlık seçiminden hemen önce vaadlerde bulunur Amerikalılara: "Çocuklarınız hiçbir yabancı savaşa gönderilmeyecektir." Ve tekrar seçildikten sonra ABD'yi "demokrasiler atölyesi" yapmaya karar verir. *Lend lease* (ödünç verme) yasası korunması ABD için hayati önem taşıyan her ülkeye borç verme ya da ürün satma olanağı verir.

1941 yazında Alman-Sovyet savaşının başlaması ve Japonya'nın Çinhindi'ni işgal etmesi ABD'nin savaşa girmesini hızlandırır. Roosevelt *lend lease* yasasından SSCB'yi de yararlandırır ve Amerikan deniz kuvvetlerini Atlantik ötesi ticari engelleyen Alman denizaltılarına karşı savaşa sokar. Öte yandan Japonya'ya petrol ve ham madde ambargosu koyar ve Japonya'nın 1931'den sonra girdiği bölgelerden çekilmesini ister. Japonlar, geri çekilmekten çok yeniden silahlanmakta olan Amerikalıları engellemek amacıyla bir yıldırım savaşına girişirler. 7 Aralık 1941'de *Pearl Harbor* saldırısı gerçekleşir. Ertesi gün Amerikan kongresinden savaşa girme kararı çıkar. Hitler Roosevelt'ten önce davranarak Amerikalılara savaş ilan eder.

Mihver güçleri (Berlin-Roma-Tokyo) çok kısa sürede başarı elde ederler ama kesin zafer için yeterli değildir bu. Alman birlikleri 1941 yılı sonunda Moskova önünde durdurulur, daha sonra 1942-1943 Kışında Stalingrad'da bozguna uğratılırlar. Japon birlikleri altı aydan daha kısa bir süre içinde Asya'nın büyük bölümünü (Filipinler de dahil olmak üzere) ele geçirirler ama 1942 yılı içinde iki kez bozguna uğrarlar (Mercan denizi ve Midway savaşları). Nihayet müttefik konvoylarına eşlik eden koruma gemilerinin sayısının artması 1943 Alman denizaltı savaşını başarısız kılar.

ABD iki cephede biden savaşarak çok büyük çaba harcamıştır bu savaşta. Japonya'nın Kaliforniya'ya olası bir çıkarma yapması konusundaki endişelerin kısa sürmesine rağmen ABD ülkesi, düşmanın saldırılarına karşı koyabilecek dev bir silah yığınağı alanı haline gelir. Devlet ekonomik hayatı düzenler, fiyatları ve gıda maddeleri alanını denetler. Savaşın başlangıç dönemi ve sonu arasında gayri safi milli hasıla iki kat artar. Amerikalılar düşmanlarının tümünün ürettiklerinden iki kat fazla uçak üretirler, 12 milyon asker seferber ederler, Britanya ve SSCB'ye çok büyük araç- gereç yardımı yaparlar. Nihayet Manhattan Planı'yla büyük bir gizlilik içinde atom bombası projesi gerçekleşir. Amerikan savaş siyasetinin bir kara yüzü de 120.000 Japon-Amerikalının (Amerikan Büyük Batı kamplarında enterne edilmişlerdir) sürgün edilmesidir; bu insanların kaderi Alman-Amerikalılara ya da İtalyan-Amerikalılara göre daha acı verici olmuş ve Pearl Harbor saldırısı nedeniyle şiddetli aşağılanmalara maruz kalmışlardır.

Savaşta, Sovyetler Birliği'nin karşı karşıya kaldığı baskıyı hafifletmek amacıyla Avrupa cephesine ağırlık verilir. 1943'ten başlayarak Alman kentleri yoğun biçimde bombalanır ve savaşın sonuna doğru gereksiz bir barbarlığa dönü-

şür bu bombardımanlar (Şubat 1945'te Dresden'in tahrip edilmesi). Amerikan birlikleri 1942 sonunda Kuzey Afrika'ya, ardından 1943 yazında (İngilizlerle birlikte) İtalya'ya çıkarlar ve bu da Mussolini rejiminin çökmesine yol açar. ABD bu "uzak ülkeler" stratejisine, önce sadece müttefiki İngiltere'yi tatmin etmek için girişmiştir. *Overlord harekâtıyla* Normandiya çıkarması (6 Haziran 1944) gerçekleşir ve ABD "cephe" stratejisini empoze eder: İngiliz-Amerikan güçleri doğrudan saldırıya geçerler düşmana karşı. Fransa üç aydan kısa bir süre içinde kurtarılır. Müttefikler Mart 1945'te Ren'i geçerler ve mayısta Almanya teslim olur.

Amerikalılar Japonya'ya karşı "birdirbir" stratejisi uygularlar. 1943 ve 1944'te takımadaları birer birer ele geçirirler. Filipinler, Birmanya ve Yeni Gine 1945'te alınır. Ama Japon Okinava adasının işgali pahalıya mal olur. ABD'nin Temmuz 1945'te tarihin ilk nükleer bombasını patlatmalarının (New-Mexico'da Alamogorda'da) Hiroşima (6 Ağustos, 140.000 ölü) ve Nagazaki'ye (9 Ağustos, 70.000 ölü) iki atom bombası atmalarının nedeni hiç kuşkusuz bu olaydır. Japonya 2 Eylülde teslim olur, ABD bu ülkeye sadece imparatorun kalacağı güvencesini vermiştir.

Barış

Roosevelt Wilson'ın siyasetini devam ettirir. Adil bir barış ve kolektif güvenlik aracılığıyla dünya düzeninin yeniden sağlanmasını ister. Ama bu savaş, birincisine göre çok daha açık seçik bir biçimde iyiliğin kötülüğe karşı savaşıdır. 1941 yılının hemen başında, ABD başkanı Kongre'de Amerika'nın savunduğu "dört özgürlük" söylevini verir: ifade özgürlüğü (*freedom from speech*), inanç özgürlüğü (*freedom of worship*), korkusuz yaşama özgürlüğü (*freedom from fear*), ihtiyaçsız yaşama özgürlüğü (*freedom from want*). Ağustos 1941'de gerçekleşen Churchill-Roosevelt görüşme-

sinden sonra kabul edilen Atlantik şartı geleceğin barışının temellerini atar ve Wilson'ın "On dört maddesi"nden bazılarını da içerir; denizlerde ve ticarette tam bir serbesti, otodeterminasyon hakkı (halkların kendi yönetim biçimlerini seçme hakkı da dahil olmak üzere), uluslararası ekonomik işbirliği, silahsızlanma.

Amerika'nın savaşa girmesinden sonra 26 ülke, Washington'da kabul edilen (1 Ocak 1942) *Birleşmiş Milletler Bildirisi*'nde "dünyayı boyun altına almaya çalışan vahşi ve acımasız güçlerle ortak mücadeleye katıldıklarını" ve bu mücadeleyi silah bırakmadan, ayrı bir barış girişiminde bulunmadan sonuna kadar götüreceklerini kabul etmişlerdir.

Öte yandan ABD başkanı kolektif güvenliğin savaştan sonra "dünyanın dört Jandarması" arasında yararlı bir işbirliğine dayanacağına da inanmaktadır: ABD, SSCB, İngiltere, Çin. Dolayısıyla barışın sağlanabilmesi için "Büyük İttifak"ı (en büyük kapitalist güç, en büyük komünist güç, en büyük sömürgeci güç arasında) sağlaması gerekmektedir.

Üç müttefik lider bir dizi konferansta bir araya gelirler. Tahran Konferansı'yla (Kasım 1943) Batıda ikinci bir cephe açılmış olur, savaş sonrası için uluslararası bir örgütün hayata geçirilmesi ve Almanya'yla ilgili bazı kararlar alınır (ülkenin bölünmesi, Alman-Polonya sınırının Oder'e kaydırılması). Yalta Konferansı'yla (Şubat 1945) BM güvenlik konseyindeki daimi üyelerin veto hakkı ilkesi getirilir, dünyanın her yerinde serbest seçimlerin yapılması kararı alınır ve Almanya dört işgal bölgesine ayrılır, SSCB'nin Japonya'ya karşı savaşa girmesi öngörülür. Nihayet Potsdam Konferansı'nda (Temmuz 1945) Almanya ve Avusturya'da (Berlin ve Viyana da dahil olmak üzere) ortak bir işgal rejimi kurulur ve bir nazilikten arındırma siyaseti benimsenir.

Amerikalılar için nazizme ve Japon emperyalizmine karşı haklı savaş komünizmle ittifakı gölgede bırakır. SSCB Bret-

ton Woods Konferansı'na (Temmuz 1944) katılır; bu konferans dünya ekonomisini yeni kurumlar (Parasal işbirliği için Uluslararası Para Fonu, yeniden yapılanma ve gelişme için Dünya Bankası, Uluslararası Ticaret Örgütü; bkz. s.109) etrafında yeniden örgütleme amacıyla düzenlenmiştir. Öte yandan BM de devreye girer. Dört müttefik (ABD, SSCB, Britanya, Çin) arasındaki Dumbarton Oaks Konferansı'yla bir proje geliştirilir (Sonbahar 1944). San Francisco Konferansı Şartın imzalanmasıyla sonuçlanır (27 Haziran 1945). Amerikan senatosunun ezici bir çoğunlukla onayladığı Şart kasımda yürürlüğe girer. ABD'nin bu yeni kolektif güvenlik örgütü içinde yer aldığının iyice belli olması için 1946'da New York merkez yapılır. Öte yandan nazi ve Japon savaş suçlularının yargılanmaları (1945 ve 1946 Nuremberg davaları; 1946 ve 1948 Tokyo davaları) galip devletlerin morallerini daha da güçlendirir.

Truman doktrini ve yeni angajmanlar

İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte ABD bir süper güç olur: 140 milyonluk nüfusu dünya gayri safi milli hasılasının yarısını oluşturur. Savaşın baş mimarıdır (pek fazla kayıp da vermemiştir -300.000 ölü) ve aynı zamanda savaş sonrası dönemin de baş mimarıdır bu ülke. Oysa 1945'te zarlar henüz atılmamıştır. Kolektif güvenliğin yükünü büyük güçler arasında paylaştırmak isteyen Roosevelt Churchill'e, savaştan sonra Amerikan birliklerini Avrupa'da bir yıldan fazla tutabileceğinden kuşkulu olduğunu söyler. Gerçekten de Amerikan ordusu kısa sürede dağıtılır.

Sovyet tehdidi

Hastalığı nedeniyle zayıflayan Roosevelt (12 Nisan 1945'te ölmüştür) SSCB ile yeni görüş ayrılıkları çıkmasını

istemez. Moskova büyükelçisi Harrimann'ın ve onun danışmanı George Kennan'ın Sovyetlerin Doğu Avrupa siyasetiyle ilgili uyarılarını dikkate almaz. Ondan daha fazla kaygılı olan Churchill, Stalin'le bir "nüfuz paylaşımı" denemesi için Ekim 1944'te Moskova'ya gider.

Amerikalıların Sovyetler Birliği'ne karşı dostça davranmalarının nedenlerinden biri de savaşı olabildiğince ucuza mal ederek bitirmektir. Savaşın son günlerinde Avrupa'daki müttefik güçlerin komutanı Eisenhower Churchill'in baskılarına rağmen Berlin'e saldırmayı kabul etmez ve Sovyetlerin Alman başkentini işgal etmelerine (ağır kayıplar pahasına) ses çıkarmaz. Roosevelt, paradoksal bir tavır içinde, daha çok general de Gaulle'den çekinir: Kuzey Afrika çıkarmasından sonra Darlan ve Giraud'yla görüşmeyi yeğler; ve bu çıkarmadan sonra bir Amerikan askerî yönetimini hayata geçirmek ister; bu eğilim meşru otoriteyi sahiplenmiş olan özgür Fransa'nın liderini uyandırır.

Yeni Demokrat Başkan Harry Truman (1945-1952) daha kararlı gözükür ama ona göre Sovyetlerin Amerikan yardımına ihtiyacı vardır ve tavizler vermek zorunda kalacaklardır. Savaş çıkmasına neden olan ülkelerden biri olan ve Polonya kökenli çok sayıda Amerikalının kafasını kurcalayan Polonya ilk gerilimlerin çıkmasına neden olur. Stalin Yalta'da serbest seçim sözü vermesine rağmen kendi özdeyişine sadık kalmayı düşünür: "Bir bölgeyi elinde bulunduran kendi sosyal sistemini de empoze eder o bölgeye." Doğu Avrupa'da kurulan yönetimlerin tümünde komünist partiler egemendir. Öte yandan, Müttefiklerin, Alman sınırının Oder-Neisse hattına kaydırılmasını hukuken kabul etmemesi karşısında Stalin bir oldu bittiyle Polonya ya da Sovyetler Birliği topraklarında ve de Südetlerde yaşayan bütün Almanların bu bölgeleri terk etmelerini sağlar. SSCB, nihayet Japonya'ya karşı savaşa girmesinden yararlanarak Saha-

lin adasının güneyini, Kore'nin kuzeyini ve Mançurya'yı işgal eder.

Truman doktrini

Şubat 1946'da diplomat George Kennan, Moskova'dan gönderdiği uzun telgrafta hem devrimci ideolojiden hem Çarcı geleneklerden esinlenen Sovyet dış siyasetinin ağırlıklı amaçlarını anlatır ve bu baskıyı bir "karşı-güç"le durdurmayı önerir. 1947'de *Foreign Affairs* dergisinde yayınladığı imzasız bir yazıda bu konudaki düşüncelerini açıklar: "ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı siyasetinin temeli Rus yayılmacı emellerini uzun, sabırlı ama kararlı ve uyanık bir tavırla engelleme olmalıdır."

SSCB'nin ayak sürtmeleri (Mançurya ve İran'dan çekilmede gecikme, boğazlarla ilgili talepler) ve 1946-1947 Kışındaki "serbest seçimler" sırasında Doğu Avrupa üstündeki komünist egemenliğin güçlenmesi karşısında Truman yönetimi Sovyet gücünün sistemli biçimde engellenmesine yönelik bir strateji uygulamaya (*containment*) başlar. Yalta ve Potsdam'da yanıltıldığını düşünen ABD o zamana kadar gösterdiği iyi niyete eşdeğer bir sertlik siyasetiyle karşı koymaya başlar.

Britanya Türkiye ve Yunanistan'a (hükümet güçleri ve komünistler arasında bir iç savaş vardır bu ülkede artık yardım edemeyeceğini bildirir. ABD, Sovyetler'in Ortadoğu'ya, petrol kaynaklarına doğru yayılmasını engellemek amacıyla devreye girmeye karar verir. Truman bu kararı 12 Mart 1947'de yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında bildirir ve kendini serbest seçimlerle ifade eden demokrasiyi, güç ve baskı rejimleriyle karşıtlaştırır: "Özgür halklar özgürlüklerini korumaları için kendilerine yardım etmemizi bekliyorlar."

İzolasyonizmden kesinlikle kurtulmuş olan ABD 1949'dan itibaren "özgür dünya" denen toplumun lideri olur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞTA SÜPERGÜÇ (1947-1990)

Sovyetler Birliği'ne ve komünizme karşı yapılan muhalefet Amerikan gücünün, dünya meselelerine karışmasına bir anlam ve bir meşruiyet kazandırır. Yaklaşık yarım yüzyıl boyunca soğuk savaş uluslararası ilişkileri yapılandırmıştır ve dünyayı iki süpergüç arasında paylaştırmıştır.

Containment (geliştirmeme) siyaseti

Avrupa'da containment

Dışişleri Bakanı General Marshall Truman doktrini uygulanırken Haziran 1947'de Avrupa'ya büyük bir ekonomik yardım yapılacağını ilan eder. Bu program şu ilkeden hareket eder: sefalet, başkaldırı ve komünizmi teşvik eder oysa refah özgürlüğü geliştirir. Doğu ülkelerine yardım önerilir ve bu ülkeler ekonomilerinin vesayet altına girmemesi için Moskova'nın baskısıyla reddederler yardımı. Marshall planı (1947-1952 arasında on üç milyar dolar kredi dağıtılmıştır) Batı Avrupa'nın yeniden inşasına yardımcı olur ve aynı zamanda da Amerikan ihracatını canlandırır. Bu plan Amerika'nın, tarifeler ve gümrük üstüne

genel anlaşmayla (GATT, 1947) somutlaşan liberalleştirme siyaseti içinde yer alır.

Savaş sırasında cezalandırmaya yönelik bazı eğilimlere (Hazine Bakanı Henry Morgenthau'nun Almanya'yı bir tarım ülkesi yapmaya yönelik planı) rağmen Amerikalılar artık özgür dünyanın ileri karakolu olan Almanlara bir şans daha verme kararı alırlar. Bir yandan, zamanla gevşeyen bir nazilikten arındırma siyaseti izlerlerken bir yandan da demokrasinin yeniden doğuşunu teşvik ederler. İşgal bölgelerini, 1947'de İngilizlerin işgal bölgeleriyle ve 1948'de de Fransızlarınkiyle birleştirirler ve bir para reformunu hayata geçirirler (Alman Markı'nın doğuşu). İki Almanya arasındaki bölünme git gide belirgin hale gelince Sovyetler Birliği, kendi denetimleri altında yeniden birleştirmek amacıyla Berlin'e (Batı) abluka uygular (Haziran 1948-Mayıs1949). Amerikalılar kente erzak ulaştıran bir hava köprüsüyle karşılık verirler bu eyleme. Sovyet ablukası başarısız olur ve eski muzafferlerle eski mağluplar özgürlüğün savunulması konusunda uzlaşırlar. 8 Mayıs 1949'da Federal Alman Cumhuriyeti (üç Batı işgal bölgesi ve Batı Berlin). Yeni devlet demokrasi ve liberal ekonomi ilkelerini kabul eder ve Washington'ın sadık bir müttefiki olur.

Sovyet hakimiyeti doğu Avrupa "halk demokrasileri" üstüne çökerken (Şubat 1948 "Prag darbesi", Ekim 1949'da Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kurulması) ABD de kendi himayesinde Batı Avrupa'nın birleşmesini destekler. Marshall planı yardımlarının dağıtılması ekonomik birleşmeyi destekler (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulması, 1948). Senatonun kabul ettiği (cumhuriyetçi çoğunluk sayesinde) Vandenberg kararı hükümete Batı Avrupa'nın savunulması paktını imzalama yetkisi verir. Bu George Washington'ın vasiyeti ve Monroe doktrini bağlamında tam bir geri dönüştür.

ABD, "Brüksel Paktı"yla bir araya gelen beş ülkeyle (Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Lüksemburg) müzakerelere başlar. Müzakarelerin sonucunda Washington'da Kuzey Atlantik Paktı imzalanır (4 Nisan 1949); bu ittifaka Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz de dahil olur, 1952'de ise Yunanistan ve Türkiye girer örgüte. 1950'de kurulan NATO (Kuzey Atlantik Paktı) Avrupa'nın güvenliğini sağlar. Amerikalılar bir birleşik Avrupa ordusu kurulmasını teşvik ederler (Avrupa Savunma Topluluğu) ama bu tasarının Fransız meclisinde kabul edilmemesi (1954) sonucu Batı Almanya NATO'ya girer (1955) ve İttifakın askerî yapısı çerçevesinde yeniden silahlanır bu ülke.

Amerikan siyasal-askerî aygıtı ABD'nin bundan böyle oynayacağı yeni süpergüç rolüne uyarlanır. 1947 "ulusal güvenlik" yasası'yla bir Savunma Bakanlığı makamı olan Ulusal Güvenlik Konseyi (makamın ilk sahibi James Forrestal'dir) ve CIA (1942'de kurulan ve antikomünist hareketleri finanse eden OSS, *Office of Stratejic Services*'in yerine) kurulur. Diplomasi de iktisadi bir özellik kazanır ve Marshall planıyla da görüldüğü gibi bir dış yardım seferberliği (bu yardım 1946'da Amerika'nın gayri safi milli hasılasının yüzde 2,7'sine denk düşer ve daha sonra 1963'te yüzde 0,8'e kadar geriler) başlar. Buna karşılık SSCB'yle ticarette kısıtlamalara gidilir: Kongrenin onayladığı bir yasayla (*Export Control Act*) 1949'da, komünist ülkelere yapılan büyük ölçekte ihracata Avrupalı müttefiklerle ve daha sonra da Japonya'yla birlikte bir denetim getirilir (Koordinasyon komitesi, *Cocom*).

Asya'da containment

Asya'da Sovyet tehdidi daha hafiftir. ABD Japonya'yı tek başına işgal eder ve general MacArthur 1947'de demokratik bir anayasayı kabul ettirir bu ülkeye. Fransızların Çinhin-

di'nde sürdürdükleri sömürge savaşını ve Çin'de Çankayşek (Ciang Cieşı) milliyetçilerinin komünistlere karşı mücadelesini belli belirsiz destekler. Öte yandan SSCB de Mançurya'dan çekilir (1946). Ama Çin'de Mao Zedong yönetimindeki komünistler zaferi kazanırlar ve 1949'da milliyetçileri Formoza'ya (Tayvan) çekilmek zorunda bırakarak Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurarlar.

Asya'da soğuk savaş Kore çevresinde başlar. Bu ülke 1945'te ABD ve SSCB tarafından işgal edilir; 1948'de söz konusu ülkeler iki karşıt cumhuriyet ilan ettirirler ve ardından askerlerini geri çekerler. Haziran 1950'de Kuzey Kore ordusunun saldırısıyla Kore savaşı başlar; Kuzey Kore Pusan kenti çevresindeki küçük bir bölge dışında bütün yarımadayı işgal eder. Dışişlerî Bakanı Dean Acheson'ın ve Senato dışişleri komisyonu başkanının acemice davranarak, aceleye getirilmiş bir bildiriyle ABD'nin "savunma alanı" içinde Güney Kore'ye karışmayacağını duyurmasına rağmen askerî müdahale kararı alınır.

SSCB, Tayvan'ın, Çin'in yerini doldurmaya devam etmesini protesto etmek amacıyla BM Güvenlik Konseyi'ni boykot eder. Amerikalılar, konseyden kendi liderliklerinde bir askerî müdahale yetkisi veren bir karar çıkartma başarısını gösterirler. Kore'ye girerler ve bütün yarımadayı yeniden fethederler ama Kasım ayından başlayarak Çin'in "kararlı" müdahale eğilimi karşısında geri çekilmek zorunda kalırlar. Truman, müttefik güçler komutanı MacArthur'a karşı çıkarak atom silahını kullanmaz ve MacArthur'u görevden alır. Mart 1951'de iki Kore arasındaki sınır sabitlenir ve Panmunjom'da imzalanan bir ateşkesle, 1953'te başlangıçtaki statükoya dönülür. Amerika 30.000 askerini yitirmiştir bu harekâtta ve Güney Kore'de sürekli bir askerî güç bulundurmaya başlamıştır.

Soğuk savaş

Soğuk savaşın tek sorumlusu SSCB midir yoksa ABD de ölçüsüz tepkileriyle katkıda bulunmuş mudur bu sürece? Amerikan kamuoyuna göre Sovyet komünizmi kötülüğün temsilcisi olarak Alman nazizminin ve Japon militarizminin yerini almıştır. Cumhuriyetçilerin çoğunlukta olduğu Kongre 1947'de sinema çevrelerinde (Hollywood) bir anket yaptırır. 1950'de Yalta konferansına katılan Roosevelt'in eski çalışma arkadaşlarından Alger Hiss vatana ihanet suçuyla mahkûm edilir. Senatör Joseph McCarthy tüm komünist "komplo" işbirlikçilerini soruşturma komisyonu önünde süründürür: siyaset adamları, devlet memurları, aktörler, entelektüeller. Rosenberg'ler vatana ihanet suçuyla ölüme mahkûm edilir ve cezaları infaz edilir (onların suçsuz olduğunu düşünen dünya kamuoyunun bir bölümü çok büyük tepki gösterir bu olaya). Maccarthycilik deyimi yaygınlık kazanır (1950-1953).

Cumhuriyetçi Başkan Eisenhower (1952-1960) ve Dışişleri Bakanı John Foster Dulles (1952-1959) *new look* ilan ederler. Containment'dan (engelleme) *roll back* (bastırma) sürecine geçme kararı aldıklarını bildirirler. Bununla birlikte pratikte Sovyetler Birliği ile statükoyu korurlar ve Batı dünyasındaki Amerikan hegemonyasını güçlendirirler. 1953'te Doğu Berlin'de ve 1956'da Budapeşte'de başgösteren ve Kızıl Ordu tarafından bastırılan ayaklanmalara pek fazla tepki göstermezler. Fransa'nın Çinhindi'nde Amerikan yardımına rağmen bozguna uğraması "domino teorisi" (1954) tanımına yol açar: komşulara da sıçrayabileceği endişesiyle hiçbir ülkenin komünizmin pençesine düşmesine izin verilmemelidir. Süveyş krizi sırasında (1956) Fransızların ve İngilizlerin başlarının çaresine bakmaları yönünde bir siyaset izleyen ABD, saldırı ve anarşiyi engellemek iste-

yen her Ortadoğu ülkesine yardım etmelerini ister bu devletlerden (Eisenhower doktrini, Ocak 1957).

Paktomani, *containment* stratejisinin diplomatik kanadıdır. ABD bazı ülkelerle ittifak anlaşmaları imzalar: Avustralya ve Yeni Zelanda (Pasifik Konseyi, 1951), Japonya (1951, 1960), Güney Kore (1953), Pakistan, Milliyetçi Çin ve Güney Vietnam (1954). Fransa, Britanya, Avustralya, Yeni Zelanda, Filipinler, Pakistan, Tayland'la (Manila Antlaşması, 1954) Güneydoğu Asya Anlaşması Teşkilatı kurulur. Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında oluşturulan Bağdat Paktı Nato ve Güneydoğu Asya Anlaşması Teşkilatı arasında bağlantı sağlar.

Askerî alanda ABD, 1949'da atom silahı tekelini yitirir ama termonükleer silaha (Atom bombasından bin kat güçlü Hidrojen bombası ilk kez 1952'de patlatılır) sahip olur. Truman'ın 1950'de onayladığı ulusal güvenlik konseyi stratejisi (NSC-68 belgesi) yoğun bir yeniden silahlanma ve Amerikan birliklerinin SSCB çevresinde konuşlandırılmasını öngörür. 1950'li yılların ortalarında Avrupa'daki Amerikan askeri sayısı 400.000'i geçmiştir. 1954'te *şiddetli misilleme* doktrini ilan edilir: SSCB'nin saldırıya geçmesi durumunda nükleer silahlarla şiddetli bir karşılık verilecektir. Çin Halk Cumhuriyeti Tayvan işgalindeki Kemoy ve Matsu adalarını bombalarken (1954 ve 1958) ABD de VII. Filosuyla bir güç gösterisi yapar: *brinkmanship* (ateşle oynama) siyaseti. Bununla birlikte şiddetli misilleme doktrini inandırıcılığını yitirir çünkü Sovyetler Birliği de nükleer kapasitesini geliştirir. 1957'de SSCB ilk kıtalararası balistik füzesini atar ve uzaya ilk uydusunu (Sputnik) gönderir. Amerikalıları endişelendirir bu durum.

ABD bir yandan da nükleer silahların sınırlandırılması siyaseti'ini güçlendirir. Bu ülke, İkinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak, nükleer sırrı büyük bir titizlikle saklamış ve

hatta sırları müttefiklerinin bile öğrenmelerini engellemiştir. 1946'da atom enerjisinin uluslararası denetimi önerisini getirir (Baruch planı). ABD böylelikle SSCB ve İngiltere'nin nükleer hatta termonükleer silahlara sahip olmasını engelleyememişse de bir uluslararası atom enerji ajansının kuruluşunu teşvik etmiştir (Eisenhower'ın 1953'te BM genel kurulunda yaptığı konuşma: *Atom for Peace*). Nükleer etkinliklerin barışçı özelliklerini denetlemekle görevli Uluslararası Atom Enerji Ajansı 1957'de çalışmalarına başlar ve 1968'de imzalanan nükleer silahsızlanma anlaşmasının imzalanmasında önemli bir rol oynar. Bununla birlikte ABD Fransa'nın (1960) ve Çin'in (1964) nükleer silahlara sahip ülkeler olmalarını engelleyemez.

Aslında Amerikalılar Stalin'le yaptıkları ittifakın düş kırıklıklarına tepki olan ikilemlerinden yavaş yavaş kurtulmaya başlamışlardır. Diktatörün ölümünden (1953) sonra SSCB'nin yeni güçlü adamı Kruşçev (Hruşçev) "Stalincilikten arınma" siyasetini başlatır (Sovyet Komünist Partisi'nin XX. Kongresi, 1956). ABD'nin üstü kapalı biçimde desteklediği sömürgesizleştirme siyaseti (1946'da Filipinlerin özgürlüğüne kavuşması) Bandung Konferansı'yla (1955) Üçüncü Dünya'nın ortaya çıkışına yol açmıştır. 1950'li yıllardan sonra Batı dünyası BM genel kuruluna egemen değildir artık. "Soğuk savaş" (Amerikalı gazeteci Herbert Swope'un bulduğu deyim) bir "imkânsız barış, kuşkulu barış" (Raymond Aron) mantığıyla sürer ama git gide kurallara bağlanır. İki blok arasında bir *barış içinde birlikte yaşama* siyaseti başlar: Avusturya'nın statüsünün düzenlenmesi (1955) ve Kruşçev'in ABD ziyareti simgeleri olmuştur bu siyasetin.

Yumuşama ve Vietnam fiyaskosu

John Kennedy (1963'te öldürüldü) ve Lyndon Johnson'la (1963-1968) demokratların yeniden iktidara gelmeleri ABD'nin Sovyet tehdidi karşısında uyanık olma düşüncesine kesinlikle bir yumuşama getirmemiştir. Tersine demokrat başkanların zayıf görünme ve Avrupa demokrasilerinin Münih'teki hatalarını tekrarlama korkuları, onları ülkelerini hızla Vietnam çarkı içine sokmaya götürmüştür.

Soğuk savaşın çıkmazı

1958'de Kruşçev Batı Berlin'in BM denetiminde serbest ve askerden arındırılmış bir kent olmasını ister. Sonunda Doğu Alman yönetimi Batı Berlin'i Doğu Berlin'den ayıran bir duvar inşa eder (13 Ağustos); Almanların Doğudan Batıya kaçışını (1958-1961 arasında 3 milyon kişi) engellemektir bu duvarın amacı. Kennedy ses çıkarmaz bu olaya. *Berlin Duvarı* soğuk savaş paylaşım alanlarını güçlendirmiş ve bir yandan da komünist rejimlerin zaaflarını ve insanlıkdışılıklarını bütün dünyaya göstermiştir. Kennedy Haziran 1963'te Berlin'e yaptığı resmi ziyaret sırasında ünlü deyişiyle dile getirir bu gerçeği: "*Ich bin ein Berliner*" (Ben Berlinli'yim).

Küba krizi daha büyük kaygılar uyandırmıştır. Monroe doktrininden sonra ABD'nin at koşturduğu Batı dünyasını etkiler bu olay. 1959'da devrimci Fidel Castro Amerika yanlısı diktatör Batista'yı devirir ve yavaş yavaş SSCB'ye yaklaşır. Washington mali ve ticari yaptırımlarla ve diplomatik ilişkileri keserek tepki gösterir. Nisan 1961'de CIA Kübalı sürgünlerin Domuzlar Körfezi'ne yaptığı çıkarmayı destekler. Operasyon fiyaskoyla sonuçlanır. Castro SSCB'den askerî yardım ister. Ekim 1962'de bir U2 casus uçağı ABD'yi vurabilecek güçte Sovyet nükleer füze rampalarının yerini tespit eder. 22 Ekimde Kennedy adanın bombardımanı ya

da işgali ihtimallerini dışlayarak denizden abluka uygular ve aynı anda da Sovyet gemileri Küba'ya doğru yola çıkar. Dünya hiç bu kadar üçüncü dünya savaşının eşiğine geldiğine inanmamıştır. 26 Ekimde Kruşçev gemilerin geri dönmesi emrini verir. Bir çozüm yolu bulunmuştur. SSCB Küba'daki saldırı amaçlı üslerini kaldırır. ABD de Türkiye'ye yerleştirdiği füzelerini geri çeker ve Küba'yı işgal etmeyeceğine dair söz verir.

Soğuk savaş çıkmazı bir yumuşamayı başlatmıştır. Moskova ve Washington olası bir nükleer çatışmayı engellemek amacıyla "kırmızı telefon" olgusunu hayata geçirirler. Nükleer silahlanma yarışı ABD'nin lehine gelişir ama iki büyük, İngiltere'yle birlikte atmosferde nükleer denemeleri yasaklayan bir antlaşma imzalar (Moskova Antlaşması, 1963). Bu silahlanmayı denetim altına alma siyasetinin başlangıcıdır (*arms control*). Bu siyaset uzayın silahsızlandırılması antlaşması (1967), nükleer silahların kısıtlanması antlaşması (1968), denizlerin nükleersizleştirilmesi antlaşması (1971), biyolojik silahların yasaklanması konvansiyonuyla (1972) devam eder.

Şiddetli misilleme doktrini Sovyet nükleer silah depolarının gelişmesiyle inandırıcılığını yitirdiğinden Savunma Bakanı Robert McNamara *kademeli mukabele teorisini* gündeme getirir (1962): olası bir Sovyet saldırısı durumunda ABD nükleer silaha başvurmaktan geri durmayacak ama mukabele sırasında nükleer gücün şiddetini yavaş yavaş artıracaktır. ABD bu doktrini 1967'de NATO'ya kabul ettirir.

Vietnam travması

Fransa'nın sürdürdüğü Çinhindi savaşı (1946-1954) Vietnam'ın ikiye bölünmesiyle sonuçlanır: Komünist yanlısı Kuzey ve Batı yanlısı Güney. 1950'li yıllardan başlayarak Güneyde komünist başkaldırının gelişmesi, Kennedy'yi, bu hedefe

yönelecek ilk Amerikan birliklerini oluşturmaya sevketmiştir. Ama kongreyi Johnson'a tam yetki vermeye götüren Tonkin körfezi olayı (Kuzey Vietnam birliklerinin bir Amerikan destroyerine saldırdığı söylentisi) olmuştur (1964). 1968'e kadar Vietnam'daki Amerikan askeri sayısı 20.000'den 500.000'e yükselir. Vietkong tarafından hırpalanan Amerikan ordusu kırsal bölgelerde arama-tarama operasyonlarına girişir ve İkinci Dünya Savaşı'na oranla daha yoğun bombardımanlar düzenler. Bu sırada komünistler de 1968'de Têt saldırısını başlatarak güç gösterisinde bulunurlar ve Amerikan kamuoyunun savaşa karşı tavır almasına yol açarlar.

Johnson yeniden başkanlığına aday olmama ve barış görüşmelerini başlatma kararı verir. Yerine geçen cumhuriyetçi Richard Nixon çatışmanın "viyetnamlaştırılması" görüşünü savunur: Amerikan birliklerinin geri çekilmesi, güneydeki rejime yardımın sürdürülmesi ve bombardımanların da devam etmesi. Görüşmeler ancak, o dönemde ulusal güvenlik danışmanı olan Henry Kissinger'ın himayesinde Ocak 1973'te bir sonuca bağlanabilir (Paris anlaşmaları). Bununla birlikte Güney Vietnam rejimi kısa sürede çöker (1975'te Saygon'un düşmesi).

Vietnam'daki başarısızlık ABD'de derin bir krizin ortaya çıkmasına ve derinleşmesine neden olur. Öncelikle, ekonomik gelişmeye ve Kennedy'nin vaat ettiği "yeni sınır" düşünü gerçekleştiren bir Amerikalının aya ayak basmasına (Temmuz 1969) rağmen, bir iç kriz söz konusudur. 1960'lı yılların ikinci yarısında barış gösterileri yoğunlaşır. Bunlara gelişen bir "karşı-kültür" eşlik eder (hippiler, uyuşturucu, eşcinsellik vb.). Savaş bittiğinde 50.000 genç bir hiç uğruna ölmüştür. 1973'te askerlik kaldırılır. CIA'nın iktidarı eleştirilir. Amerikan başkanının otoritesi (Arthur Schlesinger'in deyişiyle "emperyal başkanlık") sarsılır ve Richard Nixon Watergate skandalından sonra 1974'te istifa etmek zorunda kalır.

Öte yandan bir de dış kriz vardır: ABD, davasının ve stratejisinin haklılığından kuşkulanmaya başlar. General de Gaulle'ün (1958-1969 arasında Fransa'yı yönetmiştir) karşı çıktığı Amerikan liderliği krize girer. 1950'li yılların sonundan itibaren ödemeler dengesindeki büyük açık nedeniyle dolar sarsılır. 1971'de Amerikan ekonomisi 1896'dan beri ilk ticaret açığını verir ve doların değeri zorunlu olarak düşürülür. Bu gelişmeler 1970'li yıllarda Amerika'nın gücünde kalıcı bir zayıflamaya yol açar.

Çokkutuplu dünya

1970'li yılların dünyası daha önceki onyılların dünyasından kesinlikle çok daha karışıktır. Çin ve SSCB ittifakı 1960'lı yılların başında bozulur ve 1969'da önemli sınır olayları patlak verir aralarında. 1962'de Çin Hindistan'a saldırır ve 1964'te atom bombası yapar. Nixon ve Henri Kissinger (ulusal güvenlik danışmanı daha sonra dışişleri bakanı) "çokkutuplu bir dünya"dan söz etmeye başlarlar. ABD Çin'e yaklaşır. Kissinger 1971'de Çin'e gider ve ittifakın yön değiştirmesi için bir ortam hazırlar. Ekim'de Çin Halk Cumhuriyeti BM'de Milliyetçi Çin'in yerini alır ve Güvenlik Konseyi'nde daimi üye bulundurmaya başlar. Nixon Şubat 1972'de Pekin'i ziyaret eder, kısa süre sonra da Moskova'ya gider.

Nükleer silahların sınırlandırılması görüşmeleri 1972'de iki büyüğün stratejik silah gücünü sınırlayan SALT (*Strategic Arms Limitation Talks*) anlaşmasıyla ve her iki süper gücün de füzesavar sistemlerini önce iki sonra tek konuşlandırma bölgesiyle sınırlayan ABM (*Antiballistic Missile*) anlaşmasıyla sonuçlanır. Bu anlaşmalar terör dengesi sistemini (*Mutual Assured Destruction*, MAD) güçlendirir. Ticari ilişkiler güçlenir, ABD yönetimi ticaretin gelişmesinin komünist sistemin liberalleşmesini güçlendireceğini düşünür

("amaç birliği"teorisi). Ama 1972 ticaret anlaşması bunu Sovyet Yahudilerinin serbestçe göç edebilmeleri olasılığına bağlayan Senato tarafından onaylanmaz (Jackson ek maddesi, 1974).

Yumuşama Doğu ve Batı Avrupa arasındaki ilişkilerin gelişmesine olanak sağlar. 1973'te başlayan Avrupa'da güvenlik ve işbirliği konferansı (CSCE) üç ana bölüm içeren Helsinki antlaşmasıyla (1975) sonuçlanır: politik işbirliği (İkinci Dünya Savaşı sınırlarının kabul edilmesine dayanan), ekonomik işbirliği ve insan hakları. Amerikalılar bu üçüncü unsur üstünde dururlar daha çok ve sonuçta sonraları (STK) Human Rights Watch adını alacak olan Helsinki Watch'lar (1978) kurulur.

Öte yandan ABD Yakındoğu meselelerine de bulaşır. 1967'de İsrail bir engelleme savaşı gerekçesiyle birçok Arap bölgesini işgal eder (Batı Şeria ve Gazze şeridi, Suriye'den Golan'ı, Mısır'dan Sina'yı alır). Ekim 1973'te Mısır ve Suriye intikam alma girişiminde bulunurlar. Saldırıları başarısız olur ve İsrail karşı saldırısı ancak ABD ve SSCB'nin baskılarıyla durdurulabilir. Buna tepki olarak petrol ihraç eden Arap ülkeleri ilk petrol şoku'nu yaratırlar (petrol fiyatının dört kat artması) ve Batı dünyası ekonomik krize girer.

Batı bloku içinde ilişkiler daha dengeli gözükür. Fransa'yla ilişki general de Gaulle'ün iktidarı bırakmasıyla birlikte yumuşar. ABD uluslararası ekonomideki çalkantılara cevap verebilmek için yol arkadaşlarıyla işbirliği yapmak zorunda kalır: 1975'te G6 (ABD, Japonya, Fransa, Almanya, Britanya, İtalya) ve daha sonra Kanada'nın da katılımıyla G7'ler ve Avrupa Komisyonu Başkanlığı bu bağlamda oluşur.

İyi duygular siyasetinin başarısızlığı

Demokrat Başkan Jimmy Carter (1976-1980) anabatisttir ve siyasetini yönlendiren ilkeler dürüstlük, adalet, insan

hakları ve halklar arasında eşitliktir. Diktatörlüklere verilen desteği ve silah satışını sınırlandırır. Belli başlı diplomatik başarıları İsrail-Mısır barış anlaşması (Camp David anlaşması, 1978) ve 1977'de Panama'yla yapılan ve kanalın 1999'da geri verilmesini düzenleyen anlaşmadır.

Ama Amerikan yönetimi "taze savaş"ın (1978'de Sovyet lideri Leonid Brejnev'in deyimi) geri dönüşüyle uğraşmak zorunda kalacaktır. SSCB nükleer silahlarını modernize eder. 1977'den başlayarak SS-20 füzeleriyle Avrupa'yı tehdit etmeye başlar ve Batı savunmasında bir gedik açma olasılığını yaratır: Sovyetler Batı Avrupa'ya nükleer silahlarla saldırdıkları takdirde ABD karşılık verip kendi güvenliğini tehlikeye atacak mıdır?

İyi duygular siyaseti her kıtada tersliklerle karşılaşır. Çinhindi yarımadası Batı blokunun denetiminden tamamen çıkar: Laos 1975'te komünist olur; Sovyetler Birliği'yle ittifak yapan (1978) Vietnam 1979'da Kamboçya'yı işgal eder. SSCB Afrika'da avantajlar sağlar ve Sovyet yanlısı rejimi desteklemek amacıyla Afganistan'a askerî müdahalede bulunur (1979). Nikaragua'da ABD'nin desteğini kestiği Somoza diktatörlüğü Sandinist devrimciler tarafından devrilir ve sonuçta Latin Amerika'da Castrocu yayılma canlanır. Nihayet İran'da gene ABD'nin desteklemekten vazgeçtiği Şah rejimi bir İslam devrimiyle devrilir. Amerikan elçiliği personeli rehin alınır ve onları kurtarmak amacıyla düzenlenen operasyon başarısızlıkla sonuçlanır (Nisan 1980).

Jimmy Carter, başkanlığının son döneminde daha kararlı bir siyaset izlemeye başlar. Askerî harcamalara hız verir. NATO 1979'da Sovyetlerin Avrupa'yı hedef alan füzelerine karşı Amerikan Avrupa füzelerinin (Pershing'ler) devreye sokulması kararı alır. Senato 1979'da imzalanan SALT II anlaşmasını onaylamaz (ama ABD bu bağlamda getirilen düzenlemelere karşı çıkmaz). 1980'de SSCB'ye tarım ürünleri

ve yüksek teknoloji ürünleri ihracına ambargo getirilir. Moskova Olimpiyat oyunları boykot edilir. Ama Carter kendi siyasetinden kaynaklanan zayıflık duygusunu gideremez ve başkanlık seçimlerinde antikomünizm ve ekonomik liberalizm kampanyası yapan Ronald Reagan karşısında yenilgiye uğrar.

Reagan ve soğuk savaşın son sıçrayışı

Maccarthycilik kampanyalarına katılmış eski bir aktör olan Ronald Reagan 1950'li yılların antisovyetçiliğini canlandırır. 1930 yıllarının deneyimlerine dayanarak 1983'te "Kötülük imparatorluğu" dediği güç karşısında kesinlikle bir zayıflık hissetmez.

ABD askerî harcamalarını yoğunlaştırır: 1980'li yılların ortalarında ülkenin gayri safi milli hasılasının yüzde 6'sını geçer bu harcamalar (yaklaşık 300 milyar dolar). Sovyetlerle görüşmelerden bir sonuç alınamaması ABD'nin 1983'ten başlayarak füzelerini Avrupa'ya doğru çevirmesine neden olur. Aynı yıl Reagan (ABM Antlaşması'na [Kıtalararası antibalistik füzeler] rağmen) Stratejik Savunma Girişimi'ni ya da "yıldızlar savaşı"nı başlatır: Amerika'yı her türlü nükleer saldırıdan korumaya yönelik füze savunma programıdır bu.

Amerika her yerde karşı saldırıya geçmiştir. 1982'de Avrupa ve SSCB arasında bir doğal gaz boru hattı inşaatının engellenmesine yönelik ambargo kararı alınır. Komünist ayaklanma tehditi altındaki Honduras ve Salvador'a ve Nikaragua'daki Kontralara askerî yardım (1984 ve 1986'da Kongrenin karşı çıkmasına rağmen) yapılır: Amerikan ordusu Marksist rejimi devirmek amacıyla Grenada adasını işgal eder: Bu, Vietnam savaşından sonra ilk askerî başarısıdır ABD'nin.

Sovyetler Birliği'nde, 1985'te Mihail Gorbaçov'un yöneti-

me gelmesiyle birlikte ABD'nin eline yeni fırsatlar geçer. Ekonomik ve diplomatik başarılarından sonra, 1984'te görkemli bir biçimde yeniden başkanlığa seçilen Ronald Reagan bir soğuk savaş adamı olduktan sonra şimdi de barış adamı olmuştur. Gerçekten Reagan Sovyetler Birliği'ni zayıflatmıştır: Sovyetler müzakere etmek ve sistemini geliştirmek zorundadır artık. Cenevre zirvesiyle (1985) Amerikan-Sovyet diyalogu yeniden başlar. Washington Antlaşması'yla (Aralık 1987) tüm orta menzilli nükleer füzeler (500-1500 km) imha edilir. SSCB ABD'yi Stratejik Savunma Girişimi'nden vazgeçiremez ama bu proje her halükârda ütopik bir proje olarak kalır.

Haziran 1987'de Ronald Reagan Gorbaçov'u Berlin'de bir görüşmeye davet eder: "Sayın Gorbaçov bu duvarı yıkın." Reagan'ın iktidarı bırakmasından birkaç ay sonra, Kasım 1989'da Berlin duvarı yıkılır. Reagan haklı ve gönlü rahat olarak "soğuk savaşı kazandım" diyebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜPER GÜÇ DÖNEMİ (1990'DAN SONRA)

Soğuk savaşın sonunda ABD rakipsiz ama aynı zamanda da hedefsiz kalmıştır. Hangi rolü oynayacaklardır bundan böyle? Cumhuriyetçi George Bush (1989-1993), ardından demokrat Bill Clinton (1993-2001) Amerikan gücünü ılımlı bir güç gibi gösterme çabası içinde olmuşlardır. Oğul George Bush 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra "terörizme karşı savaş"ta yeni bir misyon bulur ve ABD dünya meselelerine yeniden karışmaya başlar.

Körfez savaşı

Ağustos 1990'da, İran savaşından (1980-1988) aşırı silahlanmış olarak çıkan Saddam Hüseyin, komşusu, toprak talebinde bulunduğu ve özellikle de petrolüne göz koyduğu (bu iki ülke dünya petrol rezervlerinin yüzde 20'sine sahiptirler) küçük Kuveyt emirliğini işgal eder. Belki de Irak devlet başkanı bu olaydan birkaç gün önce Amerikan konsolosu bayan Glapie'nin (biraz Kore savaşından önceki Dean Acheson gibi) kendisine Amerikalıların Irak ve Kuveyt

arasındaki sınır anlaşmazlığı konusunda "herhangi bir şey düşünmediklerini" söylemesine inanmıştır.

George Bush, İngiltere Başbakanı Bayan Thatcher'ın teşvikiyle sert tepki gösterir olaya. Soğuk savaşın sona ermesi BM Güvenlik Konseyi'nin oybirliğiyle karar almasını kolaylaştırır. BM, 1950'den beri ilk kez bir askerî müdahaleye yeşil ışık yakar (Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararı). ABD komutayı üstlenir, en büyük desteği (500.000 asker) sağlar; Suudi Arabistan topraklarında konuşlanır bu askerler. Fransa ve İngiltere de askerî açıdan katılır operasyona. SSCB ve Çin tarafsız kalır. Almanya, Japonya, Suudi Arabistan ve Kuveyt savaşı finanse ederler.

Uzun süreli bir hava bombardımanından sonra birkaç günlük bir kara harekâtı sonucunda müttefik güçler Irak topraklarından geçerek Kuveyt'i geri alırlar ("Çöl Fırtınası" harekâtı, *Desert Storm*, Ocak-Şubat 1991). George Bush müttefiklerinin eğilimini dikkate alarak ve uluslararası meşruiyet adına, Irak'ın BM Güvenlik Konseyi'nin koşullarını (687 sayılı karar) kabul etmesinden sonra birliklerin ilerleyişini durdurur. Saddam Hüseyin'in güneyde Şii ve kuzeyde Kürt ayaklanmalarını bastırmasına ses çıkarmaz ve bu arada Müttefik güçler Kürt bölgesine insani yardım amaçlı bir operasyon düzenlerler. Irak tüm kitle imha silahı programlarını (nükleer, bakteriyolojik, kimyasal programlar ve menzili 150 kilometreyi aşan füzeler) yarıda bırakmak zorunda kalır. Sürekli bir denetim sistemi getirilir ve silahsızlanma son bulduktan sonra ambargo kalkar.

Körfez savaşı uluslararası ilişkilerde ender görülen bir birlik dönemi oluşturmuştur. George Bush bir "yeni dünya düzeni" ni haber verir (...) "bu düzende, soğuk savaş çıkmazından kurtulan BM kurucularının tarihsel vizyonunu gerçekleştirecektir ve bu düzende özgürlük ve insan haklarına bütün uluslar saygılı olacaktır". Amerikalıların fazla

bir bedel ödemeden (ölü sayısı 100'den azdır) ve çok etkili silahlar kullanarak kazandıkları bu askerî zafer Vietnam travmasını da silmiştir ve bir güç aygıtı olarak askerî araçlardan yararlanmanın yolunu tekrar açmıştır.

Bununla birlikte ABD Saddam Hüseyin'i iktidarda bıraktığına çok çabuk pişman olur. Daha sonraki dönemde kendisine düşman muamelesi yapar ve İngilizlerle birlikte Güvenlik konseyi kararlarının yorumlarının ağırlaştırılmasını kolaylaştırır; buna karşılık Fransa ve Rusya daha uzlaşmacı bir tavır izlerler bu bağlamda. Kitle imha silahları programlarından vazgeçilmesi ve bunların durdurulması konusunda herhangi bir bulanıklık kalmamış olmakla birlikte ABD ve İngiltere, Irak'ın, yaptırımlara uyma konusundaki bildirimlerde eksiklikler ve tutarsızlıklar bulunduğu bahanelerini öne sürerler her zaman. Ambargo sadece 1995'te insani gerekçelerle yumuşatılır ("gıda maddeleri karşılığında petrol" programı). ABD ve İngiliz müttefikleri Irak'ı defalarca bombalarlar (1993'te eski Başkan George Bush'a karşı sözde bir suikast girişiminden sonra; 1996'da Irak'ın Kürtlere karşı gerçekleştirdikleri bir saldırıdan sonra; 1998'de Güvenlik Konseyi'nin, Irak'ın mükellefiyetlerini "açık biçimde" yerine getirmediğini ilan etmesinden sonra). 1998'de Saddam Hüseyin, sonunda BM müfettişlerini sınır dışı eder ve Irak dosyası bir çözümsüzlük içine gömülür.

Rusya'yla yeni bir işbirliği

Amerikan yönetimi eski Sovyet imparatorluğunu tehdit eden istikrarsızlık karşısında Moskova'yı sürekli gözetledi ve bir yandan da eski düzenin geri dönmesini istemediğini açık seçik belirtti.

Avrupa'da soğuk savaşın sonu

Macaristan ve Polonya'da başlayan demokratik reformlar 1989 sonbaharında Doğu Avrupa komünist rejimlerinin çökmesiyle ve de Berlin duvarının yıkılmasıyla (9 Kasım) sonuçlanır.

ABD, Fransa ve İngiltere'ye göre daha açık seçik bir tavırla Almanya'nın yeniden birleşmesi hareketini destekler (eski müttefikleri ve iki Almanya'yı bir araya getiren "2+4" görüşmeleri). Kohl Gorbaçov'a birleşmiş Almanya'nın NATO'ya dahil olduğunu kabul ettirir ve karşılığında eski Doğu Almanya'da NATO askerlerinin konuşlandırılmayacağı sözünü verir. Almanya-Polonya sınırı kesinleşmiştir. Almanya 3 Ekim 1990'da yeniden birleşir ve Avrupa kıtasında ABD'nin en önemli müttefiki olur.

Doğu Almanya'nın demokratikleşmesi Avrupa'da soğuk savaş sayfasını kapatır. Avrupa'da konvansiyonel güçler anlaşması (Kasım 1990) NATO ülkeleri ve Varşova Paktı klasik savaş araç gereçlerini (tanklar, zırhlı araçlar, top, savaş uçakları, saldırı helikopterleri) sınırlar. Ardından 1991'de Varşova Paktı dağılır. ABD'nin de dahil olduğu Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu (1994'te Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü olmuştur) kıta çapında kolektif bir güvenlik örgütlenmesi durumuna gelir. Bu komisyon Doğu ülkelerinin demokratikleşmesinde ve ulusal azınlıkların sorunlarının çözümlenmesinde rol oynar.

SSCB'den Rusya'ya

Amerikan-Sovyet çatışmasının son bulması soğuk savaş mirası birçok çatışmanın da (Nikaragua, Güney Afrika, Kamboçya) son bulmasına olanak sağlamıştır. SSCB 1989'da Afganistan'dan tamamen çekilir. Yakın Doğuda, 1991 yılı sonunda (Madrid konferansı) ABD ve SSCB lider-

liğinde bir İsrail-Filistin barış süreci başlar.

ABD, SSCB'yle birlikte nükleer silahsızlanma sürecini sürdürür. Temmuz 1991'de imzalanan START (*Strategic Arms Reduction Talks*) antlaşması her iki ülkenin stratejik nükleer silahlarında (ülke başına 6.000 nükleer başlık, 1 600 taşıyıcı) önemli bir indirim sağlar. Öte yandan iki ülke eylül-ekim aylarında taktik nükleer silah (menzilleri 500 km'den az olan) stoklarını da azaltma konusunda tek taraflı önlemler alırlar. Uygulamada sadece hava yoluyla nakledilebilen nükleer silahlar bulundururlar.

Ağustos 1991'de SSCB nostaljisi içindeki bazı Sovyet yöneticileri darbe girişiminde bulunurlar. Gorbaçov zorunlu ikamete tabi tutulur. George Bush ve yeni İngiltere başbakanı John Major Rusya Federasyonu'nun yeni seçilen başkanı Boris Yeltsin'in direnişini desteklerler. Darbe girişiminin başarısız olması SSCB'nin parçalanma sürecini hızlandırır ve ülke on beş bağımsız cumhuriyete bölünür (Aralık).

ABD'nin önceliği Biyeloruskaya (Beyaz Rusya), Ukrayna ve Kazakistan'daki nükleer silahların ve araç-gereçlerin çoğalmasını engellemektir. Nükleer silahların çoğalmasını engelleme anlaşmasına katılımlarını teşvik etmek ve sahip olduklarını iddia ettikleri silahlardaki nükleer maddeleri kendilerinden geri almak amacıyla yardımlar yapılır bu ülkelere. Nükleer silahsızlanma süreciyle yayılan nükleer maddeleri işlemden geçirmelerine yardımcı olmak amacıyla Rusya'ya da para yardımında bulunulur. 1993'te yeni bir nükleer silahsızlanma anlaşması START II imzalanır: Bu anlaşmayla iki ülkenin stratejik silahları 3.000-3.500 nükleer başlıkla sınırlanır. Bununla birlikte Amerikan senatosu bu anlaşmayı onaylamaz.

Amerikalılar muhafazakârlık ya da istikrar kaygısıyla Rusya'yla imtiyazlı ortaklığı sürdürürler. 1994'te Rus birlikleri Doğu Almanya, Polonya ve Baltık ülkelerinden tama-

men çekilir. Aynı yıl iki ülke nükleer füzelerini "belli hedeflere yöneltmeme" konusunda anlaşırlar (sembolik bir önlemdir bu çünkü bu füzeler süratle, yeniden belli hedeflere yöneltilebilirler). ABD NATO'nun Doğuya doğru erken bir yayılma göstermesiyle Rusya'yı kışkırtmaktan çekinir. Rusya'nın Çeçenistan'daki ayaklanmayı bastırmasına ses çıkarmaz (1994-1996 savaşı, daha sonra 1999'da başlayan yeni savaş). Rusya'nın G7'ler içinde yer almasını teşvik eder (Gorbaçov'un 1991'den başlayarak zirvelere davet edilmesi, Rusya'nın 1994'te siyasal kanada, 1997'de de ekonomik kanada kabul edilmesi). Bununla birlikte, ABD zamanla Rusya'yı, özel bir dikkat gösterilmesi gerekmeyen herhangi bir büyük yol arkadaşı gibi görme eğilimi içine girer.

Balkan savaşları

1991'de Yugoslavya'nın parçalanması Avrupa'yı yeniden savaş alanına çevirir. Sırplar, Sırp nüfusun yoğun olduğu Hırvatistan ve Bosna'nın bağımsızlığını engellemeye çalışırlar. Çatışmalar başgösterir. Önce Yugoslavya Federasyonu'nun sürdürülmesinden yana tavır alan ABD daha sonra üç topluma bölünmüş (Boşnaklar, Sırplar, Hırvatlar) Bosna da dahil olmak üzere bütün cumhuriyetlerin bağımsızlığını savunmaya başlar. ABD'nin saptadığı arabulucu Avrupalı temsilciyle birlikte savaşı bitirmeye çalışır. Ama bunun ötesinde bir çaba harcamaz ABD ve diplomatik etkinlikler başarısızlıkla sonuçlanır (1991-1993). Dışişleri Bakanı James Baker "Biz bu savaşta yokuz" demiştir.

Etkili olacak güçlerin harekete geçmemesinden ve birlikte hareket etmemesinden yararlanan Sırplar bölgede hakimiyeti ele geçirirler. 1993'te Amerikalılar Boşnak direnişine yardım amacıyla silah ambargosunun kaldırılmasını talep ederler (*lift and strike siyaseti*). NATO, BM'nin kararı doğrultusunda alınan hava sahası yasağına uyulması için, ku-

ruluşundan beri ilk kez silaha başvurur (1993). 1994 yılı başında Sarajevo pazarının bombalanması Batı, özellikle Amerikan kamuoyunda şok etkisi yapar ve bir dönüm noktasını oluşturur bu savaşta. Büyük güçler (ABD, Rusya, Fransa, Almanya, İngiltere ve daha sonra İtalya) arasında bir temas grubu oluşturulur. NATO özellikle Zepa ve Srebrenica Müslüman bölgelerinin düşmesinden sonra Sırp mevzilerini bombalar (1995 yaz'ı). Temas grubunun (özellikle de Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Halbrooke'un) girişimiyle başlayan müzakereler 1995 sonunda Dayton Anlaşması'yla (Ohio'daki bir hava üssünün adından) sonuçlanır. Bosna iki toplumdan oluşan bir devlet durumuna gelir: Bosna Sırp cumhuriyeti ve Hırvat-Müslüman Federasyonu. Barış anlaşmasını bir NATO gücü denetler.

ABD Sırp ulusunun tarihsel beşiği olan ama Müslüman Arnavut nüfusun yoğun olduğu Sırbistan'ın güneyindeki Kosova'da başgösteren olaylarla yeniden harekete geçmek zorunda kalır. 1998'de gelişmeye başlayan Arnavut ayaklanması Sırp güçleri tarafından şiddetle bastırılır. Temas grubu sorunu anlar ve yaptırım kararı alır. Bill Clinton'ın Dışişleri Bakanı Madeleine Albright Münih'i unutmamıştır ve kararlı davranır. Avrupalılar kendisini izler. 1998 sonunda Richard Holbrooke ve Slobodan Miloseviç bir anlaşmaya varırlar ve buna göre Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nde çalışan sivil gözlemcilerin etkin olmaları kararı alınır ancak çatışmalar kesilmez. Fransa'da (Rambouillet ve Paris) gerçekleştirilen bir barış konferansında Kosova'ya özerklik statüsü verilmesi tasarısı hayata geçirilemez ve bölgede NATO askerî gücünün güvencesi kabul ettirilemez Sırplara. ABD kaygı ve çekincelerine rağmen nihayet güç kullanmaya razı olur.

NATO hava harekâtı (Mart-Haziran 1999) Rus vetosunu saf dışı edebilmek için BM'nin onayı alınmadan başlar. Bu

harekâtın ağırlığını yüzde 70 oranında ABD üstlenir. Nihayet Rusya devreye girer ve Miloseviç Rus ve Avrupalı aracıların sunduğu koşulları kabul eder. Sırp birlikleri bölgeden çekilmek zorunda kalırlar. Kosova'da bir NATO gücü konuşlanır ve geçici bir BM yönetimi etkin olur ama Sırplara karşı bir etnik temizliği, tersine bir etnik temizliği tam anlamıyla engelleyemez.

2001 yılında Makedonya'da Makedon-Slav çoğunluk ve Arnavut azınlık arasında çatışmalar dolayısıyla üçüncü bir Balkan krizi patlak verir. Amerika ve Avrupa'nın arabuluculuğuyla Arnavut azınlık için özerklik anlaşması sağlanır ve böylelikle ülke istikrara kavuşur.

Amerikalıların duraksamaları 1990'ların başında Yugoslavya'daki savaşı ne denli çözümsüz bıraktıysa, 1994'ten sonraki etkin tavırları çözüm konusunda o kadar belirleyici olmuştur. Bu anlaşmazlık ABD'nin uluslararası güvenlik konusunda yeni liderlik konumlarını perçinlemiştir. Ama bu arada Avrupa güçleri de yeterince etkinlik göstermişlerdir. Barışın yeniden sağlanmasıyla birlikte AB'nin etkinliği artarken ABD'ninki azalmaya başlar. AB Balkanların yeniden inşasının finansmanını büyük ölçüde üstlenmenin ötesinde barışın sürdürülmesi sorumluluğunu da yüklenir. Makedonya'daki NATO operasyonlarını askerî bir özel görev birliği üstlenir (2003), daha sonra ise bu görev bir AB güvenlik kuvvetlerine verilir (2004). AB Bosna'da ve Kosova'da da NATO'nun yerini alacaktır.

NATO'ya yeni rol

ABD Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasına rağmen NATO'nun devam etmesini ve global bir ittifakın askerî örgütüne dönüştürülmesini teşvik eder. 1991'de Roma Atlantik Zirvesi yeni bir "stratejik anlayışı" benimser; bu anlayış kolektif savunmadan (madde 5) çok uluslararası güvenlik

(Washington Antlaşması'nın 4. maddesi) konusunda uzlaşmayı ön plana çıkarır. "İttifakın yeni misyonları" Balkanlarda test edilir. Kosova savaşı sırasında (1990) Washington zirvesinde benimsenen "stratejik anlayış" bağlamında NATO Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliğini üstlenmiştir. Bununla birlikte Fransa'nın ısrarıyla belge, uluslararası barışın ve güvenliğin sürdürülmesi için BM Güvenlik Konseyi'nin önceliklerini hatırlatır.

Savunma anlayışının yerine daha aktif bir anlayışı uygulamaya geçirmek için ittifakın askerî gücü yeniden yapılandırılır. Prag Zirvesi'nde (2002) "gerekli görülen her yerde" anında etkili olabilecek bir güç oluşturulması kararı alınır. Askerî yapı değiştirilir: Saclant ve Saceur'ün, Atlantik komutanlığı ve Avrupa komutanlığının yerini "dönüşüm" ve "operasyonlar" komutanlıkları alır.

Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (1991) ve daha sonra "barış için işbirliği" (1994'te Brüksel Atlantik zirvesinde kurulan) çerçevesinde Doğu ülkeleriyle askerî işbirliği geliştirilir. Bill Clinton, 1994'te verdiği bir demeçte en önemli sorunun İttifakın genişleyip genişlemeyeceği değil ne zaman genişleyeceği sorusu olduğunu bildirir. 1997'de Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın ittifaka dahil edilmesi kararı alınır (Madrid zirvesi) ve 1999'da yürürlüğe girer bu karar. 2002'de (Prag zirvesi) Üç Baltık ülkesinin yanı sıra Slovakya, Slovenya, Bulgaristan ve Romanya'nın ittifaka alınması kararı verilir ve karar 2004'te yürürlüğe girer. Bugün NATO'nun 26 üyesi vardır ve bunlara 20 "barış için işbirliği" ülkesi eklenmiştir.

NATO'nun genişlemesiyle Rusya'yla işbirliğinin güçlendirilmesi atbaşı gider. 1997'de NATO-Rusya kurucu anlaşması imzalanır. NATO'nun Sırbistan'a müdahalesiyle ortaya çıkan anlaşmazlık 2002'de yeni bir NATO-Rusya ortaklığı ile telafi edilir. İlke aynı ilkedir: Rusya danışılan bir ülkedir

ama NATO'ya dahil değildir, dolayısıyla İttifakın kararlarını veto hakkına sahip değildir.

NATO Bill Clinton'ın ulusal güvenlik danışmanı Anthony Lake'in deyişiyle "Pazar ekonomileri komünotesi"ni genişletmeyi hedef alan bir siyaset içinde yer alır. Containment öğretisinden sonra gelen bu öğreti 1994 ulusal güvenlik stratejisi ("açılma ve genişleme") içinde ifade edilir. Bu stratejinin öteki iki kanadı, ticaret ve demokratikleşmeyi teşvik anlaşmalarının genişletilmesidir: Madeleine Albright Eylül 2000'de Varşova'da büyük bir "demokrasi konferansı" örgütlenmesine önayak olur.

Asya'da gerilimlerin artması

Avrupa'da soğuk savaş sona ererken, ekonomik önemi artan ama demokrasinin yaygınlık kazanamadığı bir bölge olan Asya'da gerilimler ve krizler artar. Bu, Amerikan dış siyasesi için çok önemli bir pürüzdür.

Kuzey Kore krizi

1993'te Amerikalılar nükleer silahların sınırlandırılması anlaşmasını kabul etmiş olan ve uluslararası atom enerjisi tarafından denetlenen Kuzey Kore'de gizli nükleer faaliyetlerin sürdürüldüğünü tespit ederler. Kuzey Kore Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın "özel denetimleri"ni kabul etmediğinden ABD BM Güvenlik Konseyi'nin desteğiyle baskılarını artırır. ABD yönetimi önce güç kullanmayı düşünür, ardından sorunu görüşmeler yoluyla çözmeye karar verir. ABD hiç kuşkusuz ekonomik koşulların zorladığı Kuzey Kore rejiminin yakın dönemde çökeceğini düşünmektedir. Ekim 1994'te Washington ve Pyongyang arasında bir anlaşma imzalanır: varılan anlaşmaya göre Kuzey Kore nükleer silahları geliştirme programını durduracak, buna

karşılık ülkede askerî amaçlı olmayan iki sivil nükleer reaktör kurulacak ve petrol alımı gerçekleşecektir. ABD'nin müttefiki olan Japonya, Güney Kore ve öteki ülkeler maddi açıdan desteklerler bu anlaşmayı.

Bu anlaşma Kuzey Kore'nin geçmişteki nükleer silah faaliyetlerini bir belirsizlik ve karanlığa gömer. Tahminlere göre o dönemde bu ülke nükleer silah yapacak kadar atom çekirdeğine sahiptir. Kuzey Kore öte yandan da Japonya'yı ve aynı zamanda da Çin'i vurabileceği uzun menzilli (1500 km) füzeler geliştirir (1998'de gerçekleştirdiği bir denemede fırlattığı füze Japon adalarını aştıktan sonra denize düşmüştür).

Anlaşmanın uygulanması, özellikle çok pahalıya mal olan nükleer santrallerin kurulması gecikir. 2002 sonunda Amerikan istihbarat örgütleri Kuzey Kore'nin, nükleer programını gizlice sürdürdüğünü ve Pakistan'dan yardım aldığını tespit ederler. Yeni bir olay yaşanır. Kuzey Kore Uluslararası Atom Enerji Ajansı müfettişlerini sınırdışı etme ve nükleer silahları sınırlama anlaşmasını kabul etmeme kararı alır (2003). Kuzey Kore'ye komşu ülkeleri (Güney Kore ve Çin) gözetmek zorunda olan ABD bu krizin çözülebilmesi için müzareke yolunu yeğler (Kuzey ve Güney Kore, Çin, Japonya ve Rusya arasında görüşmeler). Bugün Kuzey Kore'nin yaklaşık altı nükleer silah üretebilecek gücü vardır.

Hindistan'ın ve Pakistan'ın nükleer denemeleri

1971'den itibaren SSCB'nin müttefiki olan Hindistan "barışçı" denen 1974 nükleer denemesinden beri nükleer silaha sahiptir. Pakistan'ın 1987'de yeraltında nükleer deneme gerçekleştirdiğinden kuşkulanılmıştır. ABD Pakistan'a karşı net bir tavır sergilememektedir. Pakistan'da nükleer silahların gelişmesini engellemeye çalışırken bir yandan da bu ülkeyi Hindistan'a karşı ve 1980'li yıllarda Afgan direnişinin arka üssü olarak destekler.

Mayıs 1998'de Hindistan, daha sonra Pakistan bir dizi nükleer deneme gerçekleştirir ve her iki ülke de tehlikeli nükleeer güçler durumuna gelirler ancak nükleer silahların sınırlanması anlaşması kapsamında tanınmazlar. Nükleer silahların hızla gelişmesi ve çoğalması dönüşü olmayan bir yol olur ve Amerika da dahil olmak üzere uluslararası toplum bu gelişmeye uyum sağlamak zorunda kalır.

Çin'le gizli rekabet

Çin 1979'dan başlayarak hızlı bir modernleşme siyaseti izlemeye başlamıştır. Büyüyen ekonomik gücü askerî gücüne ve dış siyasetine de yansır ve bölgede çeşitli toprak taleplerinde bulunur. 1949'de milliyetçilerin sağındığı Tayvan'ı "isyancı bir eyalet" gibi görür. Güney Çin Denizi'nde Paracel (1974'ten beri) adalarını ve kısmen de Spratley'i (1988'den beri) işgal eder.

ABD Çin'in güçlenmesinden endişelenir. 1979'da bu ülkeyle yeniden ilişki kurarken Tayvan'la imzaladığı güvenlik paktının geçersizleştirilmesi gerekmiştir ama Kongre adanın güvenliğini garanti altına alan bir "Tayvan'la ilişkiler yasasını" kabul eder. Mart 1996'da Tayvan'daki başkanlık seçimleri sırasında Çin'in gözdağı vermek amacıyla yaptığı askerî manevralar Washington'ı Çin denizine iki uçak gemisi göndermek zorunda bırakmıştır. 1999'da Kongrenin ortaya attığı ulusal füze savunma sistemlerinin hedefi resmen "parya devletler"in füzelerine karşı savunmadır ama aynı zamanda da Çin'i caydırmaya yöneliktir.

"Terörizme karşı savaş"

George W.Bush, 2000'de, Florida'da oyların defalarca sayılmasından sonra ve ülke çapında kıl payı kazanır seçimi. "Yeni muhafazakâr" hareket destekler kendisini ve Bush'un

amacı Amerikan askerî gücünü Amerikan ideallerinin hizmetinde yeni bir askerî güç gibi kullanmaktır.

Terörizmin şiddetlenmesi

Arap-Müslüman dünyasında İslamcılığın yükselmesinin birçok nedeni vardır: Arap ülkelerinin İsrail karşısında başarısızlığı, gelişmemişlik, demokrasinin olmaması. İslamcılar birçok ülkede (Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, Yakın Doğu) seferber olurlar ancak sadece İran, Sudan ve Afganistan'da iktidara gelebilirler.

ABD Afganistan'da komünizme karşı cihad ilan eden Taliban'ı desteklemiştir. Bu ülkede, Suudi Arabistan'lı varlıklı bir ailenin çocuğu olan Yemen asıllı Usame Bin Ladin, 1988'de El-Kaide ("Temel") örgütünü kurar. Suudi Arabistan'a dönen Bin Ladin Körfez savaşı sırasında bu ülkenin ABD'yle ittifak içinde olmasını eleştirir ve 1991'de Sudan'a sığınır. Amerikan çıkarlarına yönelik ilk saldırılarını gerçekleştirir (1992'de Amerikan askerlerinin kaldığı Aden'de bir otele saldırı ve daha sonra 1993'te New York World Trade Center saldırısı). Ladin 1996'da Afganistan'a döner; Taliban iktidarı ele geçirmiştir ülkede. Başka saldırılar düzenlenir: Tanzanya ve Kenya'da (1998) Amerikan konsolosluklarına yapılan saldırılar, 2000'de Aden'de (Yemen) bir savaş gemisine saldırı ve özellikle spektaküler 11 Eylül saldırıları (ikiz kulelerin [World Trade Center] çökmesi ve Pentagon binalarının bir bölümünün tahrip olması; toplam 3000 ölü).

11 Eylül saldırıları, yarattığı zaaf duygusuyla Amerikan kamuoyu için 1941'deki Pearl Harbor olayının yarattığı şoku andıran bir şok yaratmıştır. Cumhuriyetçiler Clinton yönetiminin askerî anlaşmalarını eleştirirken George Bush'un ilan ettiği "terörizme karşı savaş" Amerikan gücünün yeni bir angajmanı sonucunu doğurur ve dış dünyaya karşı ikili bir bakış açısını sergiler ("Bizden olmayan bize

karşıdır" der Amerikan başkanı saldırılardan birkaç gün sonra).

Afganistan savaşı

İlk askerî operasyon BM şartının öngördüğü meşru müdafa temeli üstünde, El-Kaide'yi barındıran Afganistan'a karşı düzenlenir. ABD komutasındaki bir uluslararası koalisyonun gerçekleştirdiği *Enduring freedom* (Sürekli özgürlük) operasyonu çok çabuk elde edilmiş bir zaferle sonuçlanır (Ekim-Kasım 2001). Ancak Amerikalılar ülkeyi işgal etseler de ne Taliban lideri molla Ömer'i, ne Bin Ladin'i ele geçirebilmişlerdir.

Ülkede, uluslararası toplumun desteğiyle (Bonn konferansı, Aralık 2001) çeşitli partilerden oluşan bir hükümet kurulur. BM'nin temsilciliğinde bir Uluslararası Yardım ve Güvenlik Gücü faaliyete geçer. Bununla birlikte yeni hükümetin otoritesi sınırlı kalır. 2002 Yazından başlayarak Taliban, ülkenin güneyindeki eylemlerini başlatmış olduğu Paştun bölgelerinde yeniden örgütlenmeye başlar. NATO 2003 Yazında Uluslararası Yardım ve Güvenlik Gücü'nün yönetimini ele alır ve ABD bölgede özel bir askerî güç bulundurmaya devam eder. Bununla birlikte bu birlikler ülkenin denetimini sağlama konusunda yetersiz kalırlar.

ABD 11 Eylül saldırılarına tepki olarak kamusal özgürlüklerin korunması *(Patriot Act)* konusunda güvenlik gerekliliklerini ön plana çıkarır. Bir İç Güvenlik Bakanlığı kurulur. Polis ve adliye güçlendirilir. Özel mahkemeler devreye sokulur. Guantanoma üssünde tutulan ve El-Kaide militanları olduğu kabul edilen kişiler "savaş esiri" muamelesinden ve Amerikan adaletinin temel güvencelerinden yoksun bırakılır (2004'te Yüksek Mahkemenin karşı karar almasına kadar) ve bu uygulamalar uluslararası kamuoyunun tepkisine yol açar.

Irak savaşı

Eylül 2002'de kabul edilen Ulusal güvenlik stratejisi'ne göre ABD üçlü bir tehdite karşı koymak zorundadır: kitle imha silahlarının çoğalması, terörizm ve "haydut devletler". Başkan Bush bu anlayışla Ocak 2002'de Irak, İran ve Kuzey Kore'yi "şer cephesi" ilan eder. Bu strateji doğrultusunda ABD tehditlere karşı tek yanlı olarak harekete geçmekte duraksamayacak, hatta "engelleyici" önlemler de alabilecektir.

Irak yeni stratejiyi hayata geçirmek için fırsat yaratır ama aynı zamanda Bush'un düşmanlarının da devrilmesi söz konusudur. ABD 2002 yılı boyunca baskılarını artırır. Müttefiklerini de hazırlamak amacıyla BM'le birlikte hareket etmeyi kabul eder: Kasım ayında Güvenlik Konseyi Irak'a, uluslararası denetçilerin ülkeye girmelerini kabul etmesi için bir ültimatom verme kararını kabul eder. Saddam Hüseyin kabul eder bu kararı: denetçiler, Irak'ın, bildirilerinde boşluklar olmasına rağmen işbirliğini kabule yanaştığı yönünde rapor verirler; ama koalisyonda bir çatlak oluşur: ABD, Fransa, Almanya, Rusya ve Çin'in muhalefetine rağmen 20 Mart 2003'te bir askerî operasyon başlatır (*Irahi freedom* operasyonu). On iki yıl süren ambargo ve bombardımanlardan sonra askerî gücü iyice zayıflamış olan Irak, Kuveyt'ten giren bir ordu tarafından üç haftada işgal edilir.

ABD ve İngiliz müttefikleri uluslararası hukuka göre "işgalci güç" konumuna düşerler. Ülkeye Amerikalı bir yönetici atanır. Temmuzdan başlayarak etkin olan bir geçici yönetim konseyi ülkenin çeşitli topluluklarının temsilcisi olur ve BM siyasal bağlamda bir geçiş dönemi takvimini kabul eder (2004 ortalarında işgalin kaldırılması, 2005 yılı başında seçimlerin yapılması). Ama Aralık ayında Saddam Hüseyin'in (gecikmiş) yakalanması işgalciye karşı gelişen gerilla ve terör eylemlerini durduramaz. Irak'ta kitle imha silahla-

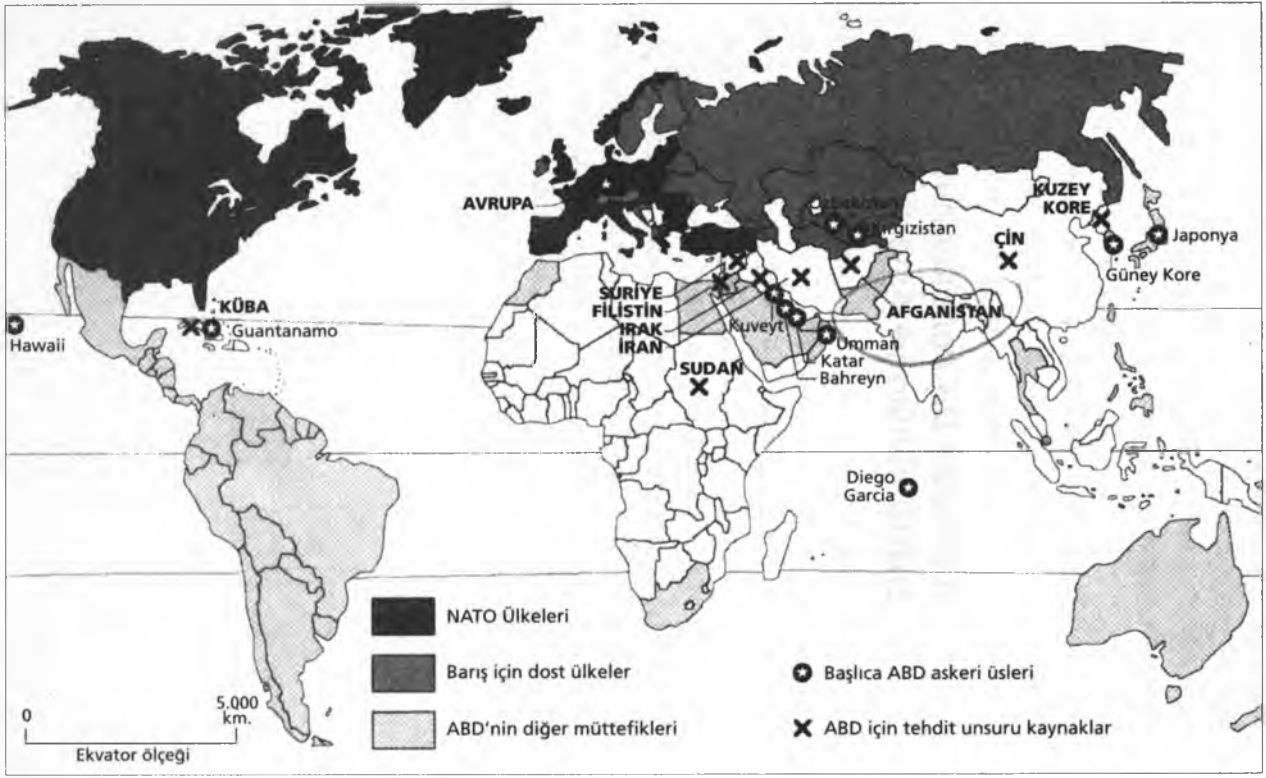
rının bulunamaması, ardından Amerikan askerlerinin Iraklı tutuklulara işkence yaptıklarının ortaya çıkması, George Bush'un, tüm bölgenin demokratlaştırılmasını hedef alan "Büyük Ortadoğu projesi"ni sunmasına rağmen savaşın meşruiyetini daha da zayıflatır.

Terör eylemleri sürer. Terör 2000'de Filistin'de İkinci İntifada'dan sonra, Irak'ta da işgalden sonra gündelik hayatın bir parçası olur. Bin Ladin'in örgütleri esasen Arap unsurlardan oluşmakla beraber (militanlar Batı dünyası göçmenlerinden ve eğitimli insanlar arasından seçilir) İslami terörizmin galaksisi çok daha geniştir. 2002'de Bali (Endonezya) saldırılarında 200 kişi ölür. 2003'te başka saldırılar da olur: Riyad, Kazablanka, İstanbul. El Kaide 11 Mart 2004'te bu kez Madrid'te vurur (200 ölü) ve bu olay İspanya'nın koalisyondan çekilmesine yol açar.

"Terörizme karşı savaş" ABD'ye bir düşmanını teslim etmiş ve ABD'nin dünya meselelerine yeniden müdahale etmesini haklı çıkarmıştır. Ama bu savaş Nazi Almanyası'na ve militarist Japonya'ya karşı savaştan ve Sovyetler Birliği'ne karşı soğuk savaştan daha kolaydır. Sürüp gitmesinin nedenini kendi içinde taşır ve Amerikan süpergücü ilişkisini doğrudan doğruya sorgular.

İKİNCİ KISIM

Amerikan Dış Politikasının Enstrümanları ve Amaçları

AVRUPA
KÜZEY KORE
Japonya
Güney Kore
ÇİN
Kırgızistan
KÜBA
Guantanamo
Hawaii
SURİYE
FİLİSTİN
IRAK
İRAN
Kuveyt
AFGANİSTAN
Umman
Katar
Bahreyn
SUDAN
Diego Garcia
NATO Ülkeleri
Barış için dost ülkeler
ABD'nin diğer müttefikleri
Başlıca ABD askeri üsleri
ABD için tehdit unsuru kaynaklar
0
5.000 km.
Ekvator ölçeği

BEŞİNCİ BÖLÜM

EYLEM, DÜŞÜNCE VE ETKİ

Walter Russel Meade ilginç bir biçimde dört dış siyaset geleneğini Amerikan tarihinin dört figürüyle birleştiriyor: Alexander Hamilton ya da ekonomi ya da ticaretin önceliği; Thomas Jefferson ya da ABD'de özgürlüğün savunulması; Andrew Jackson ya da popülist onur ve güç kültü; Woodrow Wilson ya da dünyada ahlakın ön plana çıkarılması. ABD'de dış siyaset çıkarlar ve ahlak, pragmatizm ve ideoloji, eylem ve düşünce arasındaki sürekli diyalektikten kaynaklanır.

"Vazgeçilmez ulus"un ideolojisi

Amerika'nın özelliği

ABD kendisini özel ve model bir ülke gibi görür. Bu inanç Vietnam başarısızlığı sonrası yıllarda ya da 1980'de Almanya ve Japonya'nın ekonomik ve ticari başarılar sağladıkları yıllarda olduğu gibi kuşku dönemlerinde tartışmaya açılabilir. Bununla birlikte sıfırdan başlayan ve kaderinin Tanrı'nın himayesinde olduğuna inanan bir halkın

sarsılmaz iyimserliği sonuçta her zaman galip gelir. 1845'te John O'Sullivan Avrupa'da yaşanan olumsuzluklardan habersiz, tarihe yeniden başlamaya hazır, gelecekteki mutluluğa adanmış ABD'nin açık ve kesin kaderinden söz eder. "Tanrı sanki, özgürlük ve insan haklarını en önemli değer gibi gören barışçı bir halk tarafından egoizmi tanımayan bir demokrasi kurulmasını bekleyen bir kıtayı yedekte tutuyordu" demiştir daha sonra Woodrow Wilson.

Amerika'nın özel bir ülke olmasının temelinde değerler idealizmi (düşünce ve girişim özgürlüğü, demokrasi, insan hakları) ve aynı zamanda da dinin yaşamda çok etkili olması vardır. Dinin etkisi püritanizmin kökenlerine kadar gider ve Avrupa'nın laik toplumlarıyla çelişir: Amerikalıların yüzde 90'ı Tanrı'ya inandıklarını söyler ve yüzde 40'ı da kiliseye gider. Özellikle Cumhuriyetçilerin siyasal söylemlerine dinsel referanslar egemendir. Reagan aziz Matthieu'yü anar ve ABD'yi "tepede parlayan bir kente" benzetir büyük bir keyifle. Baba Bush'a göre ABD soğuk savaşı "Tanrı'nın yardımıyla" kazanmıştır. Oğul Bush terörizme karşı "haçlı sefer"ini haklı göstermek amacıyla Hıristiyanlık referanslarından yararlanır ve bir "ilahi yasa milliyetçiliği"ni körükler (Isabelle Richet).

Avrupa geleneği göreciliğiyle çelişen "Amerika'nın özelliği" birçok istismarı ve sapmayı haklı gösterebilir ve Henri Kissinger'a göre de ABD'yi bir "yol gösterici" (aydınlatıcı bir model, izolasyonizm) ve "haçlı" (mesihçilik) tavrı arasında duraksamaya götürür.

İzolasyonizmin çekiciliği

ABD'yi dışarıdan gelebilecek "kötülükler"e karşı koruma, dünyadan soyutlama iradesi Amerikan dış siyasetinin kökenlerini oluşturan güçlü bir temeldir. Bu irade "Monroe

doktrini"ni yaratmış ve "Birinci Dünya Savaşı"ndan sonra da egemenliğini hissettirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'na ve ABD'nin dünyanın sorumluklarını üstlenmesine rağmen izolasyonist gelenek her zaman canlı kalmıştır. ABD dış dünyayı düşman ve karmaşık bulur (bkz. "Medeniyetler çatışması", Samuel Huntington). İşler kötü gitmeye başlayınca ya da herhangi bir dış meselede Amerikan çıkarları açık bir biçimde görülmeyince içe kapanma eğilimi ön plana çıkar. ABD 1990'lı yılların başında Balkanlarda çıkan çatışmalara müdahale konusunda uzun süre duraksamıştır. Ayrıca, Avrupa'daki askerî varlıklarını azalttılar ve daha da azaltmaya devam ediyorlar. Bu projeler, stratejik nükleer caydırıcılık dengesini yeniden tartışmaya açsa da ülkelerini düşman füzelerine karşı koruyacak bir füzesavar kalkanı oluşturmak için çalışmalar başlattılar.

İzolasyonizm özel bir koruyuculuk biçimi altında da görülür. Hiç kuşkusuz ABD 1945'ten sonra XIX. yüzyılın açılma ve serbest değişim geleneğine dönmüş ve o dönemden beri de bu tercihini doğrulamıştır. Ancak bu tavır, Dünya Ticaret Örgütü'nün zorlamalarına rağmen ekonomideki bazı sektörlerini (çiftçiler, pamuk üreticileri, çelik üreticileri) korumasına engel olamamıştır.

Mesihçilik

ABD'nin Mesihçiliği ikici ve kimi zaman da paranoyakça bir tavır içinde kendi modellerinin üstünlüğüne inanmalarından, ülkelerinde dinselliğin özel bir biçimde yaşandığı inancından, dünyayı "iyilik" ve "kötülük" arasında bölüştürme eğiliminden gelir.

Woodrow Wilson Amerikan idealizminin babasıdır (Wilsoncılık'tan söz edilir). Kantçı idealizm geleneği içinde yer alan Wilson idealizmine göre uluslararası toplum, her ulusal toplum gibi hukuk ve adaletle yönetilebilir ve dünyada

demokrasinin yaygınlık kazanması bu amaca ulaşma olanağı sağlar. Wilson'ın amacı dünyayı "demokrasi için güvenli hale getirmekti" (*safe for democracy*).

Wilsonculuk, iki savaş-arası dönemde başarısız olmasına rağmen Amerikan dış siyasetini özellikle demokrat başkanlarınkini etkilemeye devam etmektedir. Franklin Delano Roosevelt İkinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin vaatlerini özgürlük ve "barbarlığa" karşı gerçekleştirilen bir mücadele olarak gösterir. Truman baskıya karşı özgürlüğü çıkararak soğuk savaşı başlatır. John Kennedy komünizme karşı mücadele adına Vietnam savaşına sokar ülkesini. Clinton Amerikası insan haklarını savunmak ve bir insanlık dramını engellemek için Kosova'da savaşır. Bill Clinton'ın Dışişleri Bakanı Madeleine Albright ABD'yi dünyada özgürlük davasını savunmak için "vazgeçilmez ulus" olarak niteler (1998).

Cumhuriyetçiler (ve onlarla birlikte 1970 ve 1980'li yıllarda ortaya çıkan yeni muhafazakârlar) demokrasiyle "kötülük yapma" özgürlüğünü basite indirgeyici biçimde karşı karşıya getiren bir siyaset anlayışıyla Wilson'un mirasım referans alırlar. Nixon çalışma odasına Wilson'ın portresini asar. Reagan "Şer imparatorluğu"yla savaşır. Daha sonra 1990'lı yıllarda *rogue states* ("parya" ya da "haydut" devletler) kategorisi ortaya çıkar. Bunlar (Irak, İran, Kuzey Kore, Libya, Suriye, Küba vb.) ABD'nin ve savunduğu davanın düşmanıdır. George W. Bush "ahlaksal açıdan açık bir siyaset" izlemekle övünür ve "şer cephesi"ni (Kuzey Kore, İran, Irak) yıkmak amacıyla terörizme karşı ve Irak ve Ortadoğu'da demokrasi için savaş başlatır.

Gerçekçilik

Theodore Roosevelt ABD'yi öteki devletler gibi bir güç, gerçekçi bir biçimde kendi çıkarlarının peşinde koşan bir ülke gibi gören ilk başkandır. Wilson idealizmini eleştirir:

"Arkasında hiçbir güç olmayan yavan bir erdem, erdemi olmayan bir güç kadar sapkın hatta zararlıdır."

Dünyayı bir güçler dengesi gibi görme eğiliminde olan gerçekçi okulun kökeni Avrupa'dır çünkü uluslar dengesi Avrupa'da doğmuştur. Theodore Roosevelt, Richard Nixon ya da Henry Kissinger gibi referansları gerçekçilik olan Amerikalılar Avrupa siyasetine yakındırlar. Bununla birlikte gerçekçi okul ve Avrupa entrikacılıkları arasındaki ilişki ABD'de bu siyasetin gözden düşmesine katkıda bulunmuştur.

"Amerika'nın özel bir ülke olduğu" düşüncesi Amerikalı yöneticilerin söylemlerinde ağır basar. Ama aslında pragmatizm hiçbir zaman eksik değildir. Franklin Roosevelt savaştan sonraki düzeni "dört polis"le (ABD, İngiltere, Rusya, Çin) sağlamak istemiştir. ABD, soğuk savaş döneminde SSCB ile denge ilişkisini kabul eder ve baskıcı eylemler (1953 ve 1961'de Doğu Berlin, 1956'da Budapeşte, 1968'de Prag, 1981'de Varşova) karşısında ses çıkarmaz. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Latin Amerika diktatörlükleriyle uzlaşır ve bu ülkeler bir tür siyasal ve ekonomik istikrar sağlarlar bölgelerinde. Günümüzde de Ortadoğu'da demokrasi adına Irak işgalini haklı gösteren Amerikan siyaseti İran, Libya ve Kuzey Kore'ye karşı daha yumuşaktır ve Rusya ve Çin'i yol arkadaşları gibi görür.

Tekyanlılık

Çokyanlılık Wilson ve Franklin Roosevelt'in idealizminin bir sonucudur. Liberal uluslararası ilişkiler okulu uluslararası kurumların, uluslararasında işbirliğini geliştireceğini ve siyasal çatışma alanlarını ortadan kaldıracaklarını umut eder (bir "liberal enternasyonalizm"den söz edilir). 1945'te BM bu amaç doğrultusunda kurulmuştur. Gerçekçiler uluslararası örgütlerin etkinliği konusunda daha kuşkucudurlar ama ilke olarak çokyanlılığa düşman değildirler ve dolayı-

sıyla bu anlayış güç dengesine ve bu güçlerin çıkarlarının devletler tarafından yönlendirilmesine katkıda bulunur. Amerika ve serbest ticaret ve açılma felsefesi çıkarları arasında çelişkiler olabilse de çokyanlılık ekonomik ve küreselleşme arasındaki karşılıklı bağımlılığın çerçevesini çizme konusunda yararlıdır.

Amerikan tekyanlılığı ABD'nin özel bir ülke olmasının, idealizminin ve gücünün bir ürünüdür. ABD tehditlere karşılık vermek amacıyla her zaman tek yanlı olarak güç kullanabilir ve önleyici müdahalelerde bulunabilir (bkz. 1818'de Florida'nın işgali). ABD o tarihten beri özellikle Latin Amerika'da düzenli biçimde müdahale hakkından yararlanmaktadır. Güç kullanmaya izin verme konusunda Güvenlik Konseyi'nin yetkili olduğunu belirten BM şartına rağmen ABD yakın bir tehlike (bu tehlikeyi tanımlama konusunda temkinlidirler) durumunda her zaman müdahalede bulunabileceğini düşünür.

Batılılar BM örgütlerinde çoğunluğu yitireli beri ABD bu örgütlere kuşkuyla bakmaya başlamış ve onları sıkı bir bütçe politikası uygulama durumunda bırakmıştır. 1984-2003 arasında Unesco'yu bırakmıştır. 1986'da, Uluslararası Adalet Divanı Nikaragua'daki Kontralara yaptıkları yardıma karşı çıktığından bu kurumun zorunlu yargılama hükmüne karşı çıkmıştır. BM'ye ödemeleri geciktirirler ve Barışın Sürdürülmesi Operasyonları'nın katkı oranlarının düşmesini sağlarlar (böylece ABD'nin BM bütçesine katkısı 2001'de yüzde 22 olmuştur; bu oran Barışın Sürdürülmesi Operasyonları bağlamında yüzde 26,5'tir). Müdahale etmek istemedikleri durumlarda yararlı olabilseler de (sözgelimi Afrika'da) bu örgütlere güven duymaz ABD. 1949 Washington anlaşması BM şartına öncelik tanısa da ABD Kosova savaşı sırasında Nato'nun Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan harekete geçebileceğini düşünmüştür.

ABD, soğuk savaşın son bulması ve gücünün artmasıyla git gide tekyanlı bir siyaset izleme eğilimi içine girer. Bu gelişme belki, aynı zamanda da Amerikan toplumunun gelişmesine, eşitlik anlayışından sapmasına (oligarşik eğilim) ve ideolojik evrenselciliğin gerilemesine de bağlıdır (Emmanuel Todd'un tezi). ABD, hegemonyalarının "iyi niyetli" (Kagan) olduğu ve yüce değerleri savundukları iddiasıyla egemenliklerini kısıtlayabilecek tekyanlı zorlamaları reddeder. Bu yöndeki gelişme, Clinton'ın başkanlığında Kongre'deki cumhuriyetçi çoğunluğun baskısıyla hızlanır: 1996'da Kongre Küba (Helms-Burton yasası) ya da İran ve Libya (Amato yasası) ile ticaret yapan şirketlere karşı (yabancı da olsalar) kıtalarötesi yaptırımı onaylar; ayrıca, antipersonel mayınları engelleyen anlaşmayı imzalamama (1997); Senatonun nükleer denemeleri yasaklayan anlaşmayı onaylamayı reddetmesi (1999); BM'nin onayı olmadan Irak, Afganistan ve Sudan'a askerî harekâtlar düzenlenmesi bu tür örnekler arasındadır.

George W. Bush'un başkanlığı Amerikan tekyanlılığında ek bir safhadır ve bu bağlamda gerçek bir "milliyetçilik"ten söz etmek mümkündür. Bush Uluslararası Mahkeme'yi kuran statüden ABD'nin imzasını geri çeker. 2002'de ABM Antlaşması'nın bozulduğunu ilan eder. Ticaret alanında da bazı ülkelerle ya da dünyanın bazı bölgeleriyle tercihli anlaşmalar yapma eğilimi güçlenir; ama Bush yönetimi Dünya Ticaret Örgütü'nün tekyanlı hukuk sistemini tartışmaya açma noktasına kadar götürmez işi.

2002 ulusal güvenlik stratejisi aslında Amerikan dış siyasetinin farklı geleneklerini bir araya getirir: şufa hakkı* iddiası ve tekyanlılık (Irak'a karşı uygulanan): Amerika'nın üstünlüğünün sürdürülmesi gerekliliği ama aynı zamanda

(*) Önalım hakkı – yay.n.

da güçler arasında iyi bir işbirliği ; dünyaya ekonomik ve politik özgürlük ilkelerini yayma amacı.

Kararları verenler

Demokrat Parti, geleneksel anlamda entelektüel ve liberal solun, sendikaların, azınlıkların (Yahudiler, Katolikler, Siyahlar, İspanyolca konuşan halklar) partisidir. Cumhuriyetçi Parti Hıristiyan ve muhafazakâr sağın partisidir ve ülkenin güneyinde ve batısında popülizmin tırmanışını yansıtır. Demokrat başkanların daha çok liberal enternasyonalizmi savunmalarına, cumhuriyetçi başkanların da ülkelerinin misyonunun dinsel ve manici (ikili) bir vizyonu olduğunu söylemelerine rağmen iki parti arasındaki sınırlar bulanıktır. Öte yandan başkanın icraatları çoğu zaman karşı tarafın (Reagan döneminde demokratlar, Clinton döneminde cumhuriyetçiler) egemen olduğu bir Kongre tarafından dengelenir.

Washington'da bir yığın aktörün devreye girmesiyle alınan karar çoğu zaman karmaşıktır ve bürokratik rekabet, iktidar ve çıkar çatışmaları yüzünden uygulama aşamasına geçmesi çok zaman alır.

Devletin, icranın başında bulunan ve orduların da komutanı olan ABD başkanı genel oyla ve dört yıl için seçilir ve dış siyasetin belirlenmesinde çok önemli bir rolü vardır. Önemli eğilimleri belirler, önemli kararları alır, yabancı devlet başkanları ve yöneticilerle görüşür, yürütülen müzakerelerde son sözü söyler. Bakanlar, komutanlar, istihbarat servis şefleri (1947'den beri dış istihbarattan sorumlu CIA (*Central Intelligence Agency*) ya da 1908'den beri iç istihbarattan sorumlu *Federal Bureau of Investigation;* FBI) doğrudan doğruya ona hesap verirler. Başkanla birlikte aynı listeden seçilen başkan yardımcısı çok yakın çalışma arkadaşıdır başkanın ve dış siyasette önemli bir rol oynar genel ola-

rak: çok seyahat eder, dışarıdaki sorumlularla görüşür ve başkana danışmanlık yapar.

1939'da kurulan "Başkanın icra merkezi" başkanlık yönetimini oluşturur. 1947'den beri Ulusal Güvenlik Konseyi'ni de (*National Security Council*, NSC) içinde barındıran merkez, Amerikan dış siyasetinin belli başlı sorumlularını bir arada bulundurur: başkan, başkan yardımcısı, dışişleri bakanı, savunma bakanı, genel kurmay başkanı, istihbarat servisleri başkanı ve ulusal güvenlik danışmanı. Daha sonra kurulmuş olan bu birimde çok ünlü isimler çalışmıştır: Henry Kissinger (1969-1975), Brent Scowcroft (Ford, daha sonra baba Bush dönemi), Zbigniew Brzezinski (Carter dönemi), Colin Powell (Reagan dönemi sonu), Anthony Lake (Clinton dönemi), Condoleezza Rice (oğul Bush dönemi).

Ulusal Güvenlik Konseyi toplantıları şeklen daha uzun aralıklara yayılsa da konsey pratikte ulusal güvenlik danışmanı tarafından yönetilen güçlü bir birim olmuştur. Bu birim diplomatik dosyaları takip eder, bakanlıklar arasında hakemlik eder ve başkana danışmanlık yapar. Ulusal Güvenlik Konseyi Amerikan dış siyasetinin eğilimini belirleyen temel belgeler olan ulusal güvenlik stratejelerini benimsemiştir.

Yeni bir yönetimin seçilmesi Amerikan dış siyasetinde genel olarak bir gizlilik dönemine yol açar. XIX. yüzyılın birinci yarısında başkan Van Buren tarafından hayata geçirilen "arpalık sistemi" (*spoil system*) atamalara siyaset bulaştırmıştır ve Avrupa ülkelerinde görüldüğü gibi tarafsızlık ve yetenek gerektiren kamu görevleri zarar görmüştür bu tavırdan. Genel olarak konsolosların yüzde 70'i meslekten diplomattır ve yüzde 30'u da siyasal elçilerdir (en önemli yerlere getirilmiştir bunlar). Yeni ekipler dosyaları incelemek, tanımak ve aciliyetler dışındaki öncelikleri belirlemek zorundadırlar. Yeni başkan çoğu zaman ancak bir ya da iki

yıl içinde belirgin ve tutarlı bir yol izleyebilme durumuna gelebilir.

Dışişleri Bakanlığı ABD'nin dış siyasetle ilgili meselelerinin bakanlığıdır. Diplomatik birimlerle sürekli temas halinde olan bakanlık dış siyaset dosyalarını takip eder, inceler ve yönlendirir. 15.000 çalışanı ve 8 milyar dolarlık bütçesi (2004) vardır. Ama etkisi, ulusal ilişkilerdeki öteki bakanlık departmanlarının (Hazine; Savunma; *Drug Enforcement Administration*'la Adalet; Ticaret, Enerji; 11 Eylül saldırılarından sonra kurulan İç güvenlik departmanı; CIA) rollerinin artması yüzünden azalmaktadır. Bütün bu departmanların genellikle büyükelçiliklerde kendi temsilcileri vardır.

Dışişleri işlevsel yönelimlerine göre örgütlenmiştir: yönetim, ekonomi, global sorunlar, silahsızlanma; siyasal yönetim de coğrafi bürolara ayrılmıştır. *Policy planing staff* stratejik denetleme ve dış siyaset anlayışları geliştirme işlevi üstlenmiştir. Bir beyin takımıyla çalışır ve dış iletişime de katılır.

Dışişlerine 1998'de iki ajans katılmıştır: 1953'te kurulan ve diplomasi ve kültür eğitimiyle ve de enformasyon işleriyle (*Voice of America* radyosunun denetlenmesi) yükümlü USIA (*United States Information Agency*); 1963'te kurulan, silahsızlanmadan ve silahların sınırlandırılmasının yanı sıra ve anlaşmaların uygulanmasından sorumlu ACDA (*Arms Control and Disarmament Agency*). 1961'den bu yana gelişen ülkelere yardımla yükümlü bir ajans olan USAID bağımsız kalmıştır ve 7 milyar doları aşan bir yıllık bütçesi vardır.

Dışişleri bakanı çok önemli bir rol üstlenir. Zorunlu olarak başkanın en güvendiği bir adamıdır ama ulusal güvenlik danışmanıyla da sürekli rekabet içindedir. Dışişleri bakanı genellikle başkanın siyasetini empoze eder bakanlığına; daha ender olarak da bakanlıkla başkan arasında arabuluculuk yapar.

1949'da kurulan Savunma Bakanlığı (*Department of Defense*, DoD) aynı zamanda "Pentagon" adıyla da bilinir çünkü Washington'da beşgen şeklinde bir binada çalışır ve teorik olarak diplomatik bir etkinliği yoktur. Bununla birlikte ABD'nin sürekli tehdite başvurması ya da güç kullanması Pentagon'u dış siyasetin, önemi git gide artan bir aktörü konumuna getirmiştir. Pentagon dış ülkelerdeki askerî üsleri denetler. Tehditlere karşı ülkenin savunma aygıtıdır. Askerî operasyonları yönetir ve eşlik eder bu operasyonlara (yeniden yapılandırma ya da insani yardım). Pentagon'da 2 milyon kişi (üçte ikisi asker) çalışır; burası silahlanma sektörüyle birlikte "askerî-endüstriyel bir komplekstir" (Amerikan gayri safi milli hasılasının yüzde 6'sı). 1947'de ordulaın Savunma Bakanlığı bünyesinde toplanmasına rağmen kara, hava ve deniz orduları (deniz piyadelerinin bağlı olduğu) arasındaki rekabet hiç eksik değildir.

Kongre (Senato ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan) dış siyasette önemli bir role sahiptir. Her eyaletten iki temsilcinin bulunduğu Senato, Temsilciler Meclisi'ne göre ayrıcalıkları olan bir kurumdur. Yönetimin belli başlı sorumlularının (dış siyaset, ordu, eğitim vb. sorumluları dahil) atanması senatonun onayından geçer. Anlaşmalar da senatonun onayından geçer (üçte iki çoğunlukla); senato bu yetkisiyle Amerikan dış siyasetini büyük ölçüde belirleyen bir kurum durumundadır (sözgelimi Versailles Antlaşması'nı ya da nükleer denemeleri yasaklayan anlaşmayı onaylamayı reddetmesi). Bununla birlikte Amerikan icra gücü, Senatonun gücünü aşabilmek amacıyla "basitleştirilmiş anlaşmaları" (*executive agreements*) artırmış ve onaylama zorunluluğunu kaldırmıştır (ABD'nin yaptığı uluslararası anlaşmaların sadece yüzde 10'u usulüne uygun biçimde hazırlanır).

Kongre, aynı zamanda kredileri onaylama ve savaş ilan etme yetkisiyle dış siyaseti de denetler. Her çatışma bir "sa-

vaş" gibi tanımlanmadığından Kongre, başkana doksan günlük süreyi aşan her türlü askerî müdahale için izin isteme yükümlülüğü getirmiştir (Amerika'nın Vietnam müdahalesinin kontrolsüz bir şekilde tırmanmasından sonra 1973'te hayata geçen *War Powers Act*). Bununla birlikte başkanlar sistemli biçimde kongreye danışma alışkanlığı içinde olmamışlardır (bkz. Kosova savaşı) ve Yüksek Mahkeme tarafından onaylanmıştır bu tavırları. Başkan Bush Afganistan ve Irak savaşları için Kongre'den izin istemiştir.

Normal zamanda Kongre dış ilişkiler komisyonlarının aracılığıyla dış siyaseti sürekli olarak denetler. Siyasal sorumlulukları ve yöneticileri dinler ve bilgi alır; ayrıca anketler düzenleyebilir. Özellikle başkana karşı bir çoğunluk bulunduğunda (1994'ten itibaren, Başkan Clinton döneminde Cumhuriyetçilerin ağırlıkta olduğu Senato) yönetimin gerekli bulduğu yasaları oylamaya sunabilir.

Özel aktörler

Arpalık sistemi dolayısıyla çok sayıda siyasal sorumlu ve yönetici yeni gelen her yönetimle yakınlaşmaya çalışır. Dolayısıyla siyaset, yönetim, iş dünyası, beyin takımı ve öteki özel birtakım örgütlenmeler arasındaki geçişler çok yaygındır. Bu nedenle Amerikan siyaseti çok esnek, çok etkilenebilir bir karaktere sahiptir ama bu bağlamda en büyük sakınca da sürekliliğin olmaması ve çıkar çatışmasıdır.

Şirketler çok etkilidir. Eisenhower'ın savunma bakanlığını yapan General Motors'un genel müdürü Charles Wilson'ın ünlü sözü hatırlardadır: "ABD için iyi olan General Motors için de iyidir ve bunun tersi de geçerlidir." Büyük Amerikan şirketlerinin dış ülkelerde önemli çıkarları vardır ve bu Amerikan diplomasisinin de ilgi alanı içindedir (petrol şirketleri, tarım-besin sektörü, askerî-endüstriyel sektör,

havacılık sektöründe Boeing vb.). United Fruit firması CIA'nın 1954'te Guatemala'da gerçekleştirdiği darbeden sorumlu tutulmuştur, ITT firmasının da 1973'te Şili'de Başkan Allende'nin devrilmesi düşüncesini örgütlediği (CIA'nın yardımıyla) iddia edilmiştir.

Öteki özel örgütlenmeler de çok önemli roller üstlenirler. Bu bağlamda sözgelimi 1946'da Avrupa'daki mağdurlara yardım amacıyla kurulan CARE gibi sivil toplum örgütlerinden (STK) söz edilebilir. Amerika'da bağış ekonomisi çok önemlidir. Gelişmeye yapılan devlet yardımı 2000 yılında 10 milyar dolardır (GSMH'nm yüz 1'i); ama özel sektörün (vakıflar, şirketler, sivil toplum kuruluşları, tarikatlar ve üniversiteler) yaptığı yardımların miktarı 17 milyar doları bulmuştur (Adelman 2003). *Peace Corps* sivil toplum örgütü Amerikan yönetimi tarafından finanse edilir.

Etnik lobiler de büyük ölçüde komünotarizmin etkisindeki bir ülkede çok etkindirler. "Yahudi lobisi" 1950'li yıllardan beri çok iyi örgütlenmiştir ve 55 Amerikan Yahudi örgütünü bünyesinde barındıran AIPAC (American-Israel *Public Affairs Committee*) örgütünde toplanmışlardır. Öteki etnik komünotelerin de (Ermeniler, Kübalılar, Tayvanlılar, Polonyalılar, Kongrede *Black caucus* tarafından temsil edilen Afro-Amerikalılar vb.) lobileri vardır.

Beyin takımı ise çok farklı düşünce ve yollardan oluşur. Sayıları 1500'dür. Bu insanlar Amerikan dış siyaseti düşünce ve tartışmalarının zenginliğini, uygulayıcılarla akademik dünya arasındaki ilişkiyi yansıtırlar. Bunların en eskisi ve en tarafsızı 1921'de kurulan ve *Foreign Affairs* dergisini çıkaran *Council on Foreign Relations*'dur. *Carnegie Endowment for International Peace* sol liberalizm boşluğunu doldurabilmek amacıyla 1970'te *Foreign Policy* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Güçlü *Brookings Institution* (1927'de kurulan) bugün daha çok merkez solda yer alır. *Washington Quar-*

terly'yi çıkaran CSIS (*Center for Strategic and International Studies*) ise tersine merkez sağdadır. Muhafazakârlar ve yeni muhafazakârların çok sayıda beyin takımı kadrosu (*Heritage Foundation ve Hoover Institution*) ve dergisi (The *National Interest* gibi) vardır.

Güvenlik ve savunma konusunda *Rand Corporation* (1948) Pentagon'a yakındır. Öteki merkezler (*Federation of American Scientists, Center for Defense Information, Stimson Center*) daha bağımsızdır.

Medyaları da unutmamak gerekir. Özel kanal CNN 1992'de Amerika'nın Somali'ye müdahale etmesinde önemli bir rol oynamıştır (insanlık dramı görüntülerini yayınlayarak); aynı kanal, birkaç ay sonra da Amerikan birliklerinin çekilmesine katkıda bulunmuştur (Mogadişu sokaklarında başıboş dolaşan Amerikan askerlerini göstererek). Güçlü yayın organları eleştirilerini duyurma olanağına sahiptirler ya da tersine yürülükteki siyaseti desteklerler. Sinema tehdit mizansenleriyle, gerçek ya da düşsel bir düşman göstererek ortamı etkiler (bkz. Reagan yıllarının intikam düşüncesini ifade eden kahraman "Rambo").

Uluslararası siyasette Amerikan teorileri

Uluslararası siyasetin büyük okulları her zaman Amerikan okulları olmamıştır. Jeopolitik Alman ya da İngiliz düşünürler tarafından belirlenmiştir. Uluslararası ilişkilerin gerçek okulu Amerikalı Hans Morgenthau'ya ama aynı zamanda da Fransız Raymond Aron'a çok şey borçludur ve bu ilişkilerin esas kaynakları Hegel felsefesinde ve Clausewitz'in teorilerinde yatar. Gerçekçi, uluslararası ilişkilerin hem pratisyeni hem düşünürü olan Kissinger, Richelieu, Metternich ve Bismarck'm dış siyaset analizlerinden esinlenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında Woodrow Wilson tarafından savunulan kolektif güvenlik teorisi uluslar arasındaki güçler dengesini kolektif bir güvenlik yönetimiyle aşmaya çalışan Avrupalı düşünürlerin (Sully, Leibniz, abbé de Saint-Pierre, Kant) bir mirasıdır. Milletler Cemiyeti'nin yaratıcısı bir Fransız radikalidir: Léon Bourgeois. Ama ABD bu örgütlenmeye daha liberal ve daha iktisadi bir boyut getirmiştir. İşlevselcilik (devletlerarası işbirliğinde uluslararası örgütlerin rolünü ön plana çıkaran), karşılıklı liberal bağımlılık (Keohane ve Nye) Amerikan kökenlidir.

Soğuk savaşın son bulmasından bu yana ABD'nin uluslararası ilişkiler üstüne entelektüel tartışmalarda ezici bir üstünlüğü vardır. Yeni düşüncelerin dünya sisteminin merkezine oturmuş bir ülkeden çıkması rastlantı değildir.

Sayısız örnek vardır bu bağlamda:

1988'de tarihçi Paul Kennedy ABD'nin gerilemesi ve "emperyal yayılmacı" teorisini geliştirmiştir (*The Rise and Fall of Great Powers*). Ülke soğuk savaştan zaferle çıkmasına rağmen kötü ekonomik performanslar ve Vietnam savaşının hatırası belli bir kötümserliği beslemektedir. Öte yandan izolasyonist eğilim ve angajmanlara girmeme eğilimi de ağır basar bu ülkede.

1989'da Francis Fukuyama çok parlak ve aynı zamanda çok sade olan "tarihin sonu" tezini yayınlar. Bu komünizmin sonu ve "yeni bir dünya düzeni" iddiası büyük ilgi görür.

1990'da Joseph Nye Junior *hard* ve *soft power* ayrımını getirir.[1] Bu teori yeni Amerikan gücünün dikkate alınması sonucunu doğurmuştur: sadece siyasal ve askerî bir güç değil bütün dünyanın kabul ettiği bir etki merkezi. *Soft power* "büyüleme ve çekme gücüdür (...), büyük ölçüde kültürü-

1 *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, New York, Basic Books, 1990.

müzün, iç siyaset tarzımızın uluslararası ilişkilerdeki tutumumuzun bir sonucudur bu". Bu bağlamda söz konusu olan "ötekileri, sizin istediğiniz şeyleri isteme noktasına götürmektir".

1993'te Paul Huntington "medeniyetler çatışması" teziyle eşdeğeri sadece Fukuyama'nın iyimserliği olabilecek kötümser bir vizyonu yaygınlaştırır. "Yeni dünya düzeni umutları"ndan sonra düş kırıklığı... Balkan savaşları, nükleer silahların yaygınlaşmasının ve Çin'in yükselişinin doğurduğu endişeler, Ortadoğu'daki belirsizlikler bu kaçınılmaz durumu ortaya çıkarmıştır.

1997'de Zbigniew Brzezinski Amerikan gücünü ve jeopolitik hırslarını anlatır. "Tarihin son süpergücüne" uyarlanmış bir programdır bu ve hem bu gücün iyi niyetli üstünlüğünü korumak hem de çokuluslu bir dünya yönetimine geçiştir.

2002 yılında yeni muhafazakâr Robert Kagan "güç ve zayıflık" karşılaştırmalarıyla Amerikan gücünün siyasetini doğrulayan ve Avrupalıların güçsüzlüğünü açıklayan bir vizyonu açıklar.

Bu yazarlar sürekli tartışmalar yaratmışlar ve bütün dünyanın ilgisini çekmişlerdir. ABD dünyanın entelektüel ciğeri olmuştur. Onların hegemonyalarının yansımasıdır bu.

ALTINCI BÖLÜM

AMERİKA'NIN GÜCÜ VE ZAYIFLIKLARI

2003'te Tony Blair ve Jacques Chirac'ı karşı karşıya getiren polemik doğrultusunda "tekkutuplu" ya da "çokkutuplu" deyiminin kullanılması bir şeyi değiştirmez, Amerika'nın gücü ezicidir ama başka güçlerle işbirliği yapmak zorundadır. ABD tek başına bir "dünya imparatorluğu" olamaz.

Askerî güç

Askerî güç Amerikan hegemonyasının en önemli faktörüdür. ABD'nin askerî savunma bütçesi 1980'li yıllarda gayri safi iç üretimlerinin yüzde 6'sına ulaşmış, soğuk savaşın son sıçramalarında, 1990'ların sonunda yüzde 3'e düşmüştür. Clinton dönemindeki bütçe fazlalıkları ve George Bush'un 11 Eylül saldırılarına tepki olarak uyguladığı politikalarla Amerikan askerî bütçesi 300 milyar dolardan (2000) 400 milyar dolara (2004) yükselmiştir. ABD tek başına dünya askerî harcamalarının neredeyse yarısını ve Atlantik paktının askerî harcamalarının da üçte ikisinden fazlasını temsil eder. 1980'li yılların ortalarında ABD ve SSCB'nin askerî

harcamaları hemen hemen eşitti ama Amerikan askerî bütçesi artık on askerî gücün bütününden fazladır. Ayrıca ABD, dünya silah ihracatının yarısından fazlasını yapan ülkedir ve Amerikan silah sanayisi bütün dünyada egemen konumdadır.

Nükleer denge

ABD çok önemli bir nükleer güce sahiptir günümüzde ve Rusya'yla arasında bir tür stratejik denge vardır. START 1 (1991) ve START II (1993) antlaşmalarından sonra 2002'de imzalanan yeni bir Amerikan-Rus stratejik anlaşması 2012 yılına kadar 1700-2200 nükleer başlık bulundurulmasını öngörmektedir. Daha önceki anlaşmaların tersine 2002 anlaşması nükleer başlıkların imhasının doğrulanmasını öngörmez. ABD Rusya'yla bir rekabet zorlamasından kurtulmak eğilimindedir, Rusya ise Amerika kadar güçlü bir silah deposu değildir.

Washington 2012 yılına kadar 4600 stratejik nükleer başlık bulunduracağını belirtmiştir. Amerika bu gücüyle Rusya ve öteki nükleer güç sahibi ülkelere (Fransa, İngiltere, Çin, Hindistan ve Pakistan) karşı net bir üstünlük sağlayabilecektir. Tahminlere göre ABD 2015 yılında dünyanın bütün öteki nükleer güçlerinin beş katı nükleer güce sahip olacaktır.

"Atomun dengeleyici gücü" güçler arasındaki denge bağlamında Amerikan nükleer gücünün göreli üstünlüğünü azaltmaktadır. ABD ve Rusya ya da Çin gibi başka bir nükleer gücü karşı karşıya getirecek bir nükleer savaşın hiçbir anlamı yoktur; bu ülkelerin bu güce karşı koyabilmeleri için ülkelerini koruyabilecek bir füzesavar kalkan sistemi kurabilmeleri gerekir. Ancak bu füzelerden etkilenemeyecek durumdaki bir ülke düşmanını tehdit edebilir. Füzesavar kalkan projesi büyük bir seferberlik başlatır. 1983'te Re-

agan tarafından "yıldızlar savaşı" adı altında başlatılan bu proje 1990'lı yıllarda sınırlandırılmış, daha sonra George W. Bush (2002'de ABM anlaşmasını bozmuştur) tarafından yeniden başlatılmıştır. Bununla birlikte projenin teknik uygulanabilirliği kuşkuludur. Tam bir koruma oluşturamayacak bir kalkan bir nükleer savaş durumunda ABD için kabul edilemeyecek sınırlarda bir zarar riski getirecektir. ABD'nin savunma olanakları ve Rusya'nın özellikle de Çin'in saldırı olanakları her koşulda bu farklı güçler arasındaki stratejik ilişkinin temel parametresi olacaktır.

Öte yandan savaş alanında taktik nükleer silahların kullanımı da sorun oluşturur. ABD böyle bir olasılıktan resmen vazgeçmiş ve bu eğilimini de uluslararası alanda teyit etmiştir. Bununla birlikte askerlerine "kitle imha silahları"yla (yani kimyasal ve biyolojik silahlarla) saldırı olması durumunda nasıl karşılık verecekleri konusunda kesin bir şey söylememektedir. ABD ayrıca sözgelimi yer altındaki tesisleri yok edebilecek "küçük" nükleer silahlar (*mini nukes*) üretebilmek amacıyla araştırmalar başlatmıştır.

ABD uluslararası angajmanlarına rağmen taktik nükleer silah kullanımı öğretisine doğru meyletseydi bütün dünyada nükleer silahların çoğalmasını teşvik edecek bir tavır içine girmiş olurdu. Burada İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana öteki ülkelerin atom silahı üretmelerine yönelik engellemeyi hedef alan kendi siyasetine ters düşer. ABD 1990'lı yıllarda Sovyet nükleer başlıklarının sökülmesiyle oluşan çekirdeklerin eski durumlarına getirilebilmesine yardımcı olabilmek için büyük çaba göstermiştir (senatör Nunn ve senatör Lugar yasaları, 1991). George W. Bush'un onayladığı bu program 2002'de ortaya atılan "silahlanma yarışına karşı G8'ler ortaklığı"nın temel unsurlarından biridir.

ABD ve savaş

ABD'nin konvansiyonel gücünün bir benzeri yoktur. Bütün dünyada askerî üs ağını seferber edebilecek tek ülkedir; ve sahip olduğu fırlatma kapasitesiyle, stratejik çıkarları tehdit edildiğinde dünyanın neresinde olursa olsun aynı anda bir ya da iki savaşı sürdürebilir.

Amerikan savaş makinesinin oluşması soğuk savaşın bitiminden sonra hızlanmıştır. NATO'daki müteffikleri ancak 150.000 asker seferber edebilirken ABD için bu rakam 2 milyondur. Beş büyük coğrafi komuta merkezi vardır bu ülkenin: Avrupa, Pasifik, Orta Bölge Komutanlığı (Basra Körfezi), Güney Bölgesi Komutanlığı (Latin Amerika), 2002'de kurulan Kuzey Bölgesi Komutanlığı (Kuzey Amerika bölgesini terörizme karşı koruma amacıyla kurulmuştur). Amerikalıların Avrupa'da 120.000 askeri (üçte ikisi Almanya'da) vardır ama bu gücü üçte bir oranında azaltacak ve gerilim bölgelerine daha yakın yeni Güneydoğu Avrupa devletlerine (Bulgaristan, Romanya) kaydıracaklardır. Asya'daki ABD askeri sayısı ise 100.000'dir (Güney Kore ve Japonya'da asker sayısı 40.000). Ayrıca Latin Amerika, Ortadoğu, Orta Asya ve hatta Afrika'da (Cibuti) çok sayıda askerî üsse sahiptir.

ABD'nin on iki uçak gemisi (bunların dokuz tanesi nükleer silahlarla donatılmıştır), 55 saldırı amaçlı nükleer denizaltısı, radara yakalanmadan uzun süre havada kalabilen bombardıman uçakları, pilotsuz uçakları, gittikçe daha etkinleştirilen ve hedeflerini şaşırmayan silahlar (*Tomahawk* füzeleri, uzaktan kumandalı bombalar vb.) vardır. Irak'a karşı girıştiği ilk savaşta kullandığı hedeflerini şaşırmayan silah oranı yüzde 9'dur, ikinci savaşta ise bu oran yüzde 70'e çıkmıştır. Bundan çıkan sonuç şudur: ABD girdiği savaşlarda git gide daha yoğun biçimde araç-gereç kullan-

maktadır ve git gide daha az asker seferber etmektedir (1991'de Irak'a karşı 700.000 asker, 2003'te ise 250.000 asker-müttefik askerleri de dahil olmak üzere). Klasik savaş alanından (Alman *Blitzkrieg*'i) bir "akıl" savaşına (iletişim ve tespitte en modern olanaklara başvuran) geçişin Amerikan jargonunda adı vardır: "askerî meselelerde devrim" ya da dönüşüm.

Amerikan savaşı öncelikle hava gücüne başvurur. Almanya ve Japonya'ya karşı, ardından Vietnam'a karşı stratejik bombardıman uygulamıştır bu ülke. Bir askerî operasyondan önce çoğu zaman, düşman hava füze sistemini tahribe ve kara savunma gücünü yok etmeye yönelik uzun süreli bir hava harekâtı gerekir. Amerikalılar bombardımana başvurduklarında, bugün çok etkili ve hedefini şaşmayan silahlar, eskisine göre daha "temiz" savaşlara (hiç hatasız olmasalar da) olanak tamsa da önlem almaya gerek duymazlar. Kosova hava harekâtı sırasında, aynı zamanda NATO komutanı olan, Avrupa'daki Amerikan güçleri komutanı general Clark 4 D'den söz etmiştir: "*Disrupt* (dağıtmak, parçalamak), *degrade* (küçültmek, bozmak), *devastate* (tahrip etmek), *destroy* (imha etmek)."

Amerikalılar doğrudan doğruya kendi çıkarları söz konusu olmadığında, karada askerlerinin hayatlarını tehlikeye atma konusunda dikkatli davranırlar. Lübnan'da Fransa'yla birlikte müdahaleleri başarısız olduktan sonra (1983-1984) "Weinberger doktrini" (savunma bakanının adından) Amerikan askerlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi konusunda bazı sınırlar getirmiştir (Amerikan çıkarlarının söz konusu olması, bir müdahaleyi haklı gösterecek açık seçik ve sınırlı amaçlar, ancak başka çare kalmadığında ve sadece gerekli gücü kullanarak savaşma durumu, kamuoyunun ve Kongre'nin desteğinin alınması). Bu doktrin soğuk savaşın sonundan sonra ("Powell doktrini", Colin Powell genel

kurmay başkanıydı) ve 1994'te de Somali Bozgunundan sonra (25 no'lu başkanlık direktifi) onaylanmıştır. Savaşa odaklanmış Amerikalılar genel olarak barışın sürdürülmesi konusunda yeterli donanıma sahip değildirler. Balkanlarda Avrupalıların askerî ve sivil olanaklarına dayanmasını bilmişlerdir. Daha sınırlı ölçülerde Afganistan da böyle olmuştur. Güvenlik ve istikrarı da tüm ülkeye yayamamışlardır... Irak'ta işgal dönemi çok zor geçmiştir.

İstihbarat konusunda ezici bir üstünlüğe sahiptir Amerika. Uydudan bilgi alma konusunda rakipsizdirler (Avrupalıların ortaya attığı Galileo projesinin rekabetiyle karşı karşıya olan GPS[1] şebekesi). Düşmanı dinleme kapasitesi (Echelon şebekesi) eşsizdir ve bu sayede ekonomik bilgi elde etme olanakları da vardır. Bununla birlikte teknoloji insan bilgisinin yerini alamaz tam anlamıyla ve Amerikan servisleri defalarca yanılmışlar ya da zaaf göstermişlerdir bu bağlamda: sözgelimi sürpriz 11 Eylül 2001 saldırıları ve Saddam Hüseyin ve Bin Ladin'i yakalamak için harcanan yoğun çabalar bu konudaki örneklerdir.

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra bütün önemli savaşları ABD yapmıştır ve başarıyla gerçekleştirmiştir bunları. Kuveyt'in kurtarılması BM öncülüğünde ABD tarafından yönetilen bir askerî koalisyonla gerçekleşmiştir. Amerikalılar Balkanlarda NATO çerçevesi içinde müdahale etmişlerdir ama büyük bir eylem özgürlüğü içinde olmuşlardır (Kosova savaşı sırasında saldırıların yarısı sadece Amerikan komuta zinciriyle planlanmıştır). Afganistan ve Irak savaşları müttefik ülkelerin sadece tamamlayıcı bir rol üstlendikleri tümüyle Amerikan savaşları olmuştur.

ABD askerî güce başvurma konusunda tekyanlılığa git gi-

1 GPS sisteminin yönlendirdiği bomba oranı ilk Körfez Savaşı'nda yüzde 0'ken, bu rakam Kosova savaşında yüzde 3'e, Afganistan harekâtı sırasında yüzde 28'e, Irak harekâtında da yüzde 60'a yükselmiştir.

de daha fazla eğilim göstermektedir. Soğuk savaş sırasında düşman rejimleri devirme konusunda hukuk mevzuatı çok ender olarak engeller çıkarmıştır karşılarına. BM Güvenlik Konseyi otoritesi bazı askerî operasyonları meşru kılmak amacıyla (1990-1991 Körfez savaşı, 1992 Somali müdahalesi ve 1994 Haiti müdahalesi) yararlı olabilmektedir ama vazgeçilmez bir koşul niteliğinde değildir (1998 terörist saldırılarına karşı Sudan ve Afganistan'a yapılan yıldırım harekâtlar, 1999 Kosova savaşı, 2003 Irak işgali).

2002 ulusal güvenlik stratejisi Amerikan ordusunun, kendisine kafa tutan ya da kendisini aşmak isteyen "potansiyel düşmanları" caydırmak için yeteri kadar güçlü olmak zorunda olduğunu açıkça belirtmektedir. Yunanlı tarihçi Thukydides'in de söylemiş olduğu gibi kendini savunma isteği fark ettirmeden bir yayılma siyasetine dönüşmektedir. Emmanuel Todd sadece en zayıf düşmanlara saldıran ABD "tiyatrovari mikromilitarizmi"yle alay ediyor. Şurası bir gerçek ki bugün ABD güç yoluyla bir imparatorluk kurabilme olanaklarına sahip değildir ve Kuzey Kore krizini çözme konusunda (Çin ve Japonya gibi komşu güçleri de ilgilendiren) Irak savaşında başvurduğu yöntemlere başvurmaması da ilginçtir. Bununla birlikte güç, yurtseverlik ve tekyanlılık mantığı Amerikan dış siyasetinin "Jackson" geleneğinde özel bir güç dinamiği yaratabilir. Bu bağlamda bizi demokrasi ve kolektif güvenlik çağının çok öncesi bir döneme götürebilecek uluslararası ilişki mekanizmaları çıkıyor karşımıza.

Ekonomik güç

Askerî güç ekonomik güce dayanır. ABD Avrupa karşısındaki ekonomik gücünü sürdürebilme ya da artırma umutları içinde olabilse de dünyadaki hareketin ve zenginliklerin

büyük ölçüde Asya'ya doğru kayması daha fazla meşgul etmektedir onu.

Dünya kapitalizminin merkezi

ABD 1896'dan bu yana dünyanın en önemli askerî gücüdür. Bu güç saymaca değer olarak dünya gayri safi milli hasılasının yaklaşık yüzde 25'ini ve satın alma paritesi olarak da yüzde 20'sini temsil etmektedir. Bununla birlikte bu oran yeni ekonomik güçlerin yükselmesi nedeniyle gerileme eğilimindedir. 1945'te İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD, dünya gayri safi milli hasılasının yüzde 50'siyle gücünün doruğuna ulaşmıştı. Avrupa ve Japonya da bugün ABD'ye yavaş yavaş yetişmektedir. Günümüzde Çin ve Hindistan daha hızlı bir büyüme gösteriyor. Yapılan tahminlere göre Çin'in gayri safi milli hâsılası 2020'de satın alma gücü paritesi, 2040'ta da saymaca değer olarak ABD'ninkini geçecektir. Ama hiç kuşkusuz Çin'in ABD'nin teknolojik düzeyine ulaşabilmesi için çok daha fazla zamana ihtiyacı vardır.

1980'li yıllardaki "sanayi etkinliklerinin gevşemesi" riskine rağmen ABD özellikle hizmet alanında belli başlı aktivitelere egemendir. Dünyanın ilk 100 şirketi arasında 35 Amerikan şirketi vardır (*Fortune* sıralaması, 2003). Sonuç olarak iş dünyası hukuku çok büyük ölçüde ABD'nin etkisindedir. Modern yönetim yöntemlerinin tümü Atlantik ötesinden gelmiştir: taylorizm, fordizm, danışma örgütlerinin rolü, denetim. Asya'da kapitalizmin gelişmesi daha çok Amerikan kapitalist modelininin kıta Avrupa'sı özelliklerine (himayeci devlet modeli, kamu hizmetlerinin korunması, kamusal gücün genel rolü) üstünlüğünü güçlendirmeye yönelmiş durumdadır.

Bununla birlikte ABD tüm dünyanın mevzuat çerçevesine egemen de değildir. Sözgelimi rekabet alanında partnerlerinin kurallarına uymak zorundadırlar (bkz. 2000 yılında

Avrupa Komisyonu'nun Microsoft tekeline karşı uyguladığı mevzuat ve 2001'de General Electric-Honeywell ortaklık girişiminin engellenmesi).

Ticaret

ABD uluslararası ticaretin yaklaşık yüzde 18'lik payına sahip olan (Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret dışında) en büyük ticari güç AB ile eşit konumdadır.

ABD'nin ticari gücü iki faktörle sınırlanmıştır. Bir yandan AB belirgin özelliği ortak bir dış tarife olan "bir ortak ticaret siyaseti" uygulamaktadır; bu bağlamda ayrıca devletler arasında nitelikli çoğunlukla sağlanan ve Komisyonun savunduğu ortak tavırlar geçerlidir. AB üyesi devletler çıkarlarını uzlaştırdıklarında ABD'nin onları bölme ve bundan yararlanma çabası zorlaşmaktadır. Öte yandan 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasından sonra uluslararası ticaret anlaşmaları hukuksal açıdan bağlayıcı bir sistemle güvence altına alınmıştır. ABD anlaşmalara uymadığından birçok kez mahkûm edilmiş ve partnerlerinin tehdidiyle hukuka uygun olmayan mevzuatlarını değiştirmek zorunda kalmıştır.

Ticaret açığı ABD'nin en önemli sorunudur. 1896-1971 arasında fazlalık veren Amerikan ticaret dengesi o dönemden sonra sürekli açık vermektedir. Açık 2004'te gayri safi iç üretimin yüzde 5'ini bulmuştur ve bu, ödemeler dengesiyle eşdeğer bir açıktır. Bu durum ABD'yi, parasını ayarlamak ve daha saldırgan bir ticaret siyaseti uygulamak durumunda bırakmıştır.

Finans

Uluslararası finans kurumlarının (IMF, Dünya Bankası) kurucusu olan ABD bu kurumları denetlemeyi sürdürmektedir. IMF kaynaklarındaki kota payı çoğunluğun aldığı ba-

zı kararlara karşı çıkabilme hakkı tanımaktadır bu ülkeye. New York uluslararası finansın merkezidir.

Ne var ki sermaye akışıyla birlikte ABD'nin konumu Amerikan bütçe açıkları nedeniyle hissedilir derecede bozulmuştur. ABD Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyaya borç veren bir ülkeydi. 1984'te tekrar borç alan bir ülke durumuna düştü ve dış borcu bugün gayri safi milli hasılalasının yaklaşık yüzde 20'sini oluşturmaktadır. ABD Japonya ve Çin'le ticari ilişkilerine bağımlıdır. Emmanuel Todd bu durumu Amerikan ekonomisinin "vahşi" ama kırılgan özellikleri olarak özetliyor: ABD dünya ekonomisini işletmek için Keynesvari emme basma tulumbayı kullanıyor sanki.

ABD bugüne kadar bütün finansal krizlerini atlatmıştır. Kamusal finansının durumu Clinton dönemi sonunda düzelmişti (1997-2000 arasında bütçe fazlasıyla) ama o dönemden sonra tekrar bozulmuştur (2004'te gayri safi iç üretimin yüzde 5'ine denk düşen bir bütçe açığı). Bu aynı zamanda askerî harcamaların artmasının bir sonucudur.

Dolar

ABD dünya ekonomisinin referans parası "doların ayrıcalığı"ndan yararlanmaktadır. 1960'lı yıllarda Fransız iktisatçı Jacques Rueff "gözyaşlarını göstermeyen bir bütçe açığından" söz ediyordu: ABD ödemeler dengesi açığını para basarak finanse ediyordu. Dolar daha sonra devalüe edildi (1971,1973) ve sabit kambiyo sistemi bırakıldıktan sonra da (Jamaika anlaşmaları, 1976) fırladı. Ve Amerikan yönetimi doları serbest bıraktı: bu siyaseti adlandırmak için *benign neglect* (hayırlı ihmal) ifadesi kullanılmıştır.

Amerikan yönetimi Avrupa siyasal otoritelerine göre paraya daha fazla müdahale eder. On iki Avrupa ülkesinin parası olan Euro temel istikrar ölçütüne göre yönetilir: Avru-

pa Merkez Bankası sadece "fiyat istikrarı"nı hedef alarak yönlendirir para siyasetini; Konsey faiz oranlarını değiştiremediğinden kambiyo fiyatlarını da etkileyemez pratikte; üye devletler kamu finansları bağlamında bütçe disiplinine sıkı biçimde bağlı kalmak zorundadırlar ("istikrar anlaşması"). ABD'de para politikasını Federal Rezerv (Fed) yönlendirir ama bu kurum sadece enflasyona karşı mücadeleyi değil işsizlikle mücadeleyi de hedef alır. Bağımsız olmalarına rağmen para otoriteleri doğal olarak siyasal bütçe yapma zorunlukları olmayan siyasal otoritelerle işbirliği yaparlar.

Sonuç olarak Amerikan yönetimi parayı sınırlı da olsa ekonomik bir silah gibi kullanabilmektedir. Zayıf faiz oranlarıyla teşvik edilen düşük değerli dolar ihracatı destekler ve büyük ölçüde dolarla belirlenen enerji ve ham madde kaynakları ithalatında fiyatları yükseltmez. Yüksek faiz oranlarıyla birlikte fiyatı yüksek bir dolar, tersine, enflasyonun azdığı bir dönemde yararlı olabilir ve bütçe açıklarının finanse edilebilmesi için gerekli sermayenin bulunabilmesine yardımcı olabilir. Güçlü dolar siyaseti 1979-1985 arasında enflasyonla mücadelede ön plana çıkmış, daha sonra 1985-1993 arasında düşük dolar siyaseti uygulanmış ve 2001'e kadar para eski değerine kavuşamamıştır; bu tarihten sonra dolar yeniden inişe geçmiştir. Bu bağlamda Avrupalı otoriteler Amerikalılar kadar özgür değildir. Parasal ve finansal istikrar modellerini ihraç edebilirler ama bunun için paralarını uluslararası ekonomiye daha güçlü bir biçimde kabul ettirmeleri gerekir.

Oysa euro'nun ilerlemesine rağmen dolar bugün dünyanın en önemli para birimidir. Dünya ticaretinde euro kullanımı oranı yüzde 10-15'tir; dolar kullanımı oranı ise yüzde 40. Merkez bankalarının döviz rezervlerinin üçte ikisini temsil eden para birimi dolardır; bu bağlamda euro oranı yüzde 20'yi bulmaz. Doların üçte ikilik bölümü ABD dışın-

da dolaşır. "Bu para biriminin gücü aynı zamanda ABD'nin siyasal ağırlığı ve ekonomik dinamizmi anlamına gelir" (Gérard Moatti, *Le Monde*, 9 Aralık 2003).

Demografi

ABD'nin demografik gücü son derece görelidir: son nüfus sayımına (2000) göre bu ülkede 280 milyon insan yaşamaktadır: dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 5'i. Öte yandan ABD gelişmiş ülkeler içinde nüfusu en kalabalık olan ülkedir. Göçler ama aynı zamanda da doğum oranı (bu oran ABD'de 2,1, AB'de 1,5'tur) sayesinde Amerikan nüfusu olumlu bir çizgi izlemektedir: bu ülkenin nüfusu tahminlere göre 2025 yılında 340 milyona ulaşacaktır. AB'nin nüfusu 450 milyon'dur ama 25 devlet içinde bölünmüştür bu nüfus ve Amerikan nüfusuna göre daha yoksul ve daha yaşlıdır. Yeni genişlemeler dışında bu nüfus 2025 yılına kadar aynı kalacaktır. Japonya'nın da nüfusu 125 milyondur ve ülke nüfusunda bir artış yoktur. Rusya'nın nüfusu bugün ABD nüfusunun yarısıdır (oysa SSCB soğuk savaş döneminde ABD'den daha kalabalık bir nüfusa sahipti).

ABD'nin üstünlüğünü tehdit edebilecek kalabalık ülkeler arasında özellikle Çin (bugün 1,3 milyardır bu ülkenin nüfusu, 2025'te ise 1,5 milyar olacaktır bu nüfus) ve Hindistan (günümüzde 1 milyar, 2025'te 1,3 milyar olacaktır) göze çarpar. Bugün bu ülkeler ekonomik gelişmelerini hedeflerine ulaştırdıkları takdirde ABD'yi üçüncü sıraya düşüreceklerdir; ancak bazı iç sorunlarını (toplumsal eşitsizlik, eğitim düzeyi, siyasal istikrar ve demokratikleşme, Çin'de tek çocuk uygulaması yüzünden nüfusun yaşlanması) çözmeleri gerekir. Öte yandan Üçüncü Dünyanın nüfusu kalabalık ülkelerinin (Endonezya, Brezilya, Nijerya) geleceği sorunu da hissettirmektedir kendini.

Amerikan nüfusunun artması iç dengelerin değişmesiyle kendini gösterecektir. Beyazların oranı (son sayımlarda kullanılan ifadeyle) doğum ve göç oranının zayıflaması nedeniyle azalmaktadır. 2000 nüfus sayımı sonuçlarına göre Beyazların oranı Amerikan nüfusunun yüzde 70'ini oluşturmaktadır. Kaliforniya'da azınlığa düşmüşlerdir ve XXI. yüzyılın ortalarına doğru ülke çapında azınlığa düşeceklerdir. "İspanyol kökenli" nüfus bağlamında tam bir patlama yaşanmaktadır: bu toplumun nüfusu 1950'den bu yana özellikle Meksikalı göçmenlerle her on yılda bir yüzde 50 oranında artmaktadır. 2000 yılından bu yana ABD'de siyahların karşısındaki en kalabalık "azınlığı" oluşturmaktadırlar. Eski kölelerin soyundan gelen siyahlar Amerikan nüfusunun yüzde 12'sini oluşturur. Asya kökenliler ise bu nüfusun ancak yüzde 4'ünü oluşturmaktadır ama bu toplumun nüfusu da İspanyol kökenlilerin nüfusu gibi hızla artmaktadır. Öteki kategoriler (Hint kökenliler de dahil olmak üzere) bu bağlamda yüzde 2'nin altında bir orana sahiptirler.

Nüfus dengelerinin değişmesi Amerikan dış siyasetinin gelişimini etkileyecektir. Amerikan nüfusunun çekim merkezinin kıyı bölgelerinin tersine (özellikle geleneksel olarak Avrupa'ya yönelik doğu kıyıları) güney ve batıya doğru kayması Amerikan popülizminin yükselmesini ve Cumhuriyetçi Parti'nin hegemonyasını destekleyebilecektir. Kimilerine göre etnik ve kültürel farklılaşma ABD için bir koz olacak, bu ülkenin "küreselleşme"nin merkezindeki konumunu güçlendirecektir. Bu düşünceye göre *melting pot* (XX. yüzyıl başında Zangwill'in ortaya attığı deyim; farklı ırktan ve uluslardan oluşan insanların kaynaşıp, bir bütün oluşturduğu yer) işlevini sürdürecektir ve kökenleri farklı halklar bir potada erimeye devam edecektir. Kimileri de (Huntington gibi) tersine ABD'de ırksal bölünmelerin git gide daha fazla etkili olacağını ve sonunda refah düzeyinin ve siyasal bütün-

lüğün yıpranacağım ileri sürerler (bkz. 1992'de Los Angeles ayaklanmaları). Washington'daki eski ABD Fransa büyükelçisi Jacques Andréani, siyahların entegrasyonu konusunda kuşkucu olmakla birlikte birinci teze daha yakındır. Gerçekten de siyahlar ülke yoksulluk ortalamasının çok altında ve suç işleme ortalamasının da çok üstündedirler.

Siyah sorunu dışında, Amerikan kimliği Avrupa dünyası, Latin Amerika dünyası (Katolik dünyasıyla bağlı olan) ve Asya dünyası (kısmen Amerikanlaşmış) arasında bir buluşma noktası oluşturabilir. Amerikan bayrağı kültü, her etnik gruptan kurban alan 11 Eylül saldırılarıyla ortaya çıkan derin vatanseverlik duygusu entegrasyon siyaseti bağlamında gerçek başarılardır. Bugün ABD gücünün kanıtlanmasında ek bir kozdur bu başarılar.

Kültür

Kültür *soft power*'ın bir parçasıdır: bir ülkenin modeli, değerleri, yaşam biçimiyle ilgi çekmesi ve parlamasıdır. Amerikan kültürü reddetmekten çok katılım düşüncesini öne çıkarır.

Her şeyden önce XIX. yüzyılda Tocqueville'e cazip gelen bir liberal modeldir bu. ABD birçok ülke için bir demokrasi ve özgürlük ülkesidir, her şeyin mümkün olduğu, insanların şanslarını deneyebilecekleri ve sıfırdan başlayarak başarılı olabilecekleri ("Amerikan rüyası" *American dream*) bir ülkedir. ABD Avrupalılar için git gide daha az, İspanyol kökenliler ve Asyalılar için git gide daha çok bir göç ülkesidir. ABD bu çekim nedeniyle göçmenlerini seçme hakkını görmektedir kendinde: bu ülke sadece "beyinleri", gelecek vaat eden gençleri kabul etmektedir. ABD'deki yabancı öğrenci ve araştırmacı sayısı bir milyondan fazladır ve bunların çoğu Asya kökenlidir.

Bu ülke aynı zamanda yaşam biçimiyle de parlamaktadır: *American way of life*. Giyim, beslenme, müzik modaları genellikle ABD'den gelir ve "küreselleşmiş bir kültür"ün çekirdeğini oluşturur bu modalar: blucin, hamburger, McDonald's, Disneyland en tanınmış örneklerdir bu bağlamda.

Sinema Amerikan modelinin en etkili aktarıcılarından biridir. ABD daha 1946'da ekonomik yardım karşılığında Fransız film pazarının açılmasını empoze ediyordu (Blum-Byrnes anlaşmaları). ABD dünya film pazarının yüzde 85'ine egemendir (yüzde 75'i Avrupa'da). Sinema Amerika'nın değerlerini ve yaşam biçimini yaymasını sağlamaktadır: büyük ölçüde "Batılı" ama tamamen Avrupalı olmayan bir kültürdür bu. *Far west* sineması, savaş filmi, New York komedisi (bkz. Woody Allen) başka yerlerde rakipleri olsa da Amerikan yaratımlarıdır. Mel Gibson'm İsa'nın çarmıha gerilmesini anlatan *Passion* (İsa'nın Çilesi; 2004) adlı filmi Ortaçağ Avrupası'nın dolorist geleneklerine gönderme yapar ama dini ve şiddeti çok fazla önemseyen bir toplumu anlatır. Filmler dışında, televizyon dizileri de Amerikan kültürünün etkisini yansıtan araçlardır.

ABD müzik piyasasında biraz geridir (Avrupa'da yüzde 50); "küreselleşme"nin ve kültürel tekbiçimliliğin en fazla dışında kalan kitap pazarında daha da geridir. Bununla birlikte Fransız entelektüelleri (bkz. Sartre ve Simone de Beauvoir gibi varoluşçular ama aynı zamanda Foucault, Deleuze, Derrida, Bourdieu) savaş sonrası onyıllarda parlamışlarsa da bugün dünya tartışmalarına egemen olanlar Amerikan entelektüelleridir (bkz. Fukuyama, Huntington, Chomsky, Stiglitz vb.). İş dünyasında, yüksek öğretimde, hukukta Amerikan yöntemleri ve yenilikleri kabul edilmiştir.

Nihayet İngilizce Amerikan kültürünün bir vektörüdür. ABD'de yabancı bir dil konuşulur. Ve bu dil pekala Fransızca ya da Almanca da olabilirdi. Amerikanca kulağımıza, im-

la ve vokabüler olarak çok az farklı olduğu İngilizceden daha kaba gelebilir. Ama gene de bütün dünyada konuşulur bu dil. Bugün uluslararası bir dil gibi tanınmaktan çok uzak olan Çince bir yana bırakılırsa sadece Fransızca (uluslararası frankofoni örgütü üyesi 56 devletle) ve İspanyolca bir dünya dili olma konusunda yarışabilirler. Avrupa kurumlarında İngilizce Amerikan süpergücünün dili olmasaydı bu şekilde empoze edemezdi kendini hiç kuşkusuz.

Teknoloji

Teknolojinin işlevi ABD'nin askerî, ekonomik, demografik ve kültürel gücünü yoğunlaştırmaktır sadece. Bu ülkenin belirgin özelliği yüksek bir eğitim düzeyi (kuruluş döneminde Protestan nüfusun bir özelliğiydi bu) ve araştırma-geliştirmeye ayrılan önemli kaynaklardır (Japonya'yla birlikte gayri safi iç üretimin yüzde 3'ü; bu kaynaklar Avrupa'da sadece yüzde 2'dir). ABD'nin dünya araştırma-geliştirme harcamalarındaki payı da yüzde 40'tır; dünya patentlerindeki payı yüzde 50, dünya bilimsel yayınlarındaki payı da yüzde 30'dur. 2003 yılında Amerikan nüfusunun yüzde 50'den fazlası Internet abonesiydi (bu oran Avrupa'da üçte birdir) ve dünyadaki uyduların yarıdan fazlası Amerikan uydularıdır.

Baskın askerî güce dayanma olgusu Amerikan araştırmaları için önemli bir avantajdır. ABD'nin askerî araştırma bütçesi AB'ninkinin beş katıdır. Bir süre sonra sivil sektöre geçmiş olan askerî kökenli teknolojiler saymakla bitmez: nükleer, füzeler ve tepkili uçak (Alman kökenli), Internet (önce Pentagon'da kullanılmıştır), GPS vb.

ABD, dünya gücünün farklı etkenlerini yüzde 25-50 oranında bazen de daha yüksek oranda elinde bulundurmaktadır. Söz konusu Amerikan gücü hiç kuşkusuz mutlak bir

hegemonya araçlarına sahip değildir. Bölgesel güçlerle ve direnişlerle birlikte değerlendirmek gerekir bunu. Birtakım iç kırılganlıkları vardır. Ülke için uygun gözükmeyen birtakım gelişmelerin tehdidi altındadır. Ama küreselleşme sürecinin tam ortasındadır ve dünyanın stratejik satranç tahtasını denetlemektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

GÜÇ İLİŞKİLERİ VE AMAÇLARI

ABD dünya sisteminde temel bir jeostratejik aktör olarak, gerçek anlamda "küresel" bir strateji geliştirmek durumunda kalmıştır. Nereden gelirlerse gelsinler, ekonomik ya da politik dış değişiklikler Amerikan gücünün stratejik çıkarlarına göre değerlendirilirler.

Hangi jeopolitik vizyon?

Konusu siyaset ve uzam arasındaki ilişkilerin analizi olan "jeopolitik" tarihi XX. yüzyıl başına dayanan bir Avrupa terimidir. Bu terimi bulan İsveçli Rudof Kjellen'dir. Alman Friedrich Ratzel ve Karl Haushofer bir devletin gücü için uzamın ne kadar önemli olduğunun altını çizmişlerdir. İngiliz coğrafyacı Halford Mackinder ise kara ve deniz güçleri arasındaki karşıtlığı kuramsallaştırmıştır: "tarihin coğrafi eksenine" yani yeryüzünün merkezine (*heartland)* egemen olan bu merkezi konumundan yararlanabilir ve "dünyanın en büyük adasını" (yani üç büyük bloku, Avrupa, Asya ve Afrika'yı) yönetebilir ve Britanya ve ABD'nin oluşturdukları

dış ülkeler deniz güçlerini başarısız kılabilir. Mackinder'e göre bu merkeze egemen olan Rusya'dır ve tek başına ya da Almanya'yla birleşmiş bir "Avrasya"yı engelleyen de bu ülkedir. Öte yandan Mackinder Çin'in Rus imparatorluğunu devirebileceğini ve Avrasya'yı kendi lehine birleştirebileceğini de iddia eder.

"Dünyanın en büyük adası"nın iki okyanusuyla ayrılmış bir deniz gücü olarak ABD bu jeopolitik analizlere karşı kısa sürede hassaslaşmıştır. Amiral Alfred Mahan tarihte deniz gücünün önemini irdelemiş (*The Influence of Sea Power upon History*, 1890) ve Alman, Japon deniz güçlerini ve Asya'nın öteki halklarını başarısız kılmak amacıyla İngiliz deniz gücüyle işbirliği önermiştir. Mahan'ın tezleri esasen Avrasya güçleri arasında bir kıta savaşı olan Birinci Dünya Savaşı stratejisinde belirleyici olmamıştır ama ABD'nin denizlerdeki egemenliğinin nihai zaferleri konusunda belirleyici bir etken olarak ortaya çıktığı İkinci Dünya Savaşı sırasında önem kazanmıştır.

Soğuk savaşın başında yeryüzünün merkezine egemen olma ve deniz kuvvetleri arasındaki karşıtlık, ABD-SSCB çatışmasıyla yeniden önem kazanmıştır. Hollanda kökenli Amerikalı jeopolitik uzmanı Nicholas Spykman Mackinder'ın tezlerini benimsemiş ve yeryüzünün merkezini kuşatan halkanın önemi üstünde durmuştur: ona göre dünyanın kaderini elinde, tutan bu halkaya egemen olandır. Bu jeopolitik vizyon Batı Avrupa, Türkiye, Ortadoğu ve Doğu Asya'daki güçlü Amerikan varlığına dayanan (özellikle, kimi zaman ABD'nin batmayan uçak gemisi denen Japonya'ya dayanarak) bir "geliştirmeme siyaseti" esinlemiştir.

Soğuk savaşın sona ermesi ve Sovyet gücünün çökmesi ABD'nin jeopolitik'e ilgisini azaltmamıştır. Henry Kissinger ABD'nin coğrafi konumuyla içinde bulunduğu ikilemi göstermiştir: İngilizvari son derece gösterişli bir tecrit politika-

sı izlemek (Palmerston ve Disraeli) ya da dünya dengesini korumak amacıyla Bismarckvari bir ittifak politikası izlemek. O, geleneksel Amerikan idealizmiyle ülkenin güç ve çıkar dengelerini gerçekçi bir değerlendirmeyle uzlaştırarak ikinci yolu önerir. Nixon'un başkanlığı döneminde Çin'le yakınlaşmanın gerektirdiği ilkedir bu. NATO "Amerika'nın ahlaksal ve jeopolitik amaçlarını en iyi şekilde uzlaştıran kurum" bu stratejide temel rolü oynayacaktır.

ABD'nin jeopolitik vizyonunu Jimmy Carter'ın eski danışmanı Zbigniew Brzezinski kadar ustalıklı ve kesin biçimde anlatabilen ikinci bir isim yoktur. ABD'yi tarihin ilk ve "pek muhtemelen sonuncu" süpergücü gibi göstererek, nüfusun ve enerji kaynaklarının yüzde 75'inin, dünya zenginliğinin yüzde 60'ının yoğunlaştığı Avrasya'da dengelerin öneminin altını çizmiştir. Sertliğini bilinçli bir şekilde itham ettiği bir formülasyon içinde ABD'nin jeostratejik programını özetler: "Vasaller arasındaki çatışmaları engellemek ve onları güvenlikleriyle doğrulanan bağımlılık durumunda tutmak; korunan ülkeleri itaat altında tutmaya devam etmek; barbarların saldırı ittifakları oluşturmalarını engellemek."

Az çok merkeze egemen olma teorisine dayanan Brzezinski Rusya'nın ("Avrasyanın kara deliği") yeniden emperyal bir strateji izlemesini bertaraf etmek ister. Avrupa'nın ("demokrasi bağlamında köprü başı") Fransa, Almanya, Polonya, Ukrayna'dan oluşan "jeostratejik bir omurga" çevresinde birleşmesini önermiştir. Brzezinski de Kissinger gibi NATO'nun doğuya doğru genişlemesinden yanadır ve Rusya'yla yapıcı güvenlik bağları kurulmasını ister. Aynı zamanda ABD'nin Japonya'yla (dünya çapında partneri) ittifakını sürdürmesinden yanadır; öte yandan Çin'le de işbirliğine giderek bu ülkenin bölgesel bir egemenlik kurmasını engellemeyi tasarlar. Ortadoğuda ("Avrasya Balkanları") Azer-

baycan, Özbekistan ve Ukrayna'ya ("jeopolitik merkezler") dayanmak ve bölgeye egemen olabilecek tüm güçleri engelleyecek bir "jeopolitik plüralizm"in sürdürülmesi gerektiğini düşünür.

Bu jeopolitik analizler dünyanın zorlamalarıyla karşı karşıya kalan küresel bir gücün amaçlarıyla tutarlı bir eklemlenme içinde olan bir vizyonun sürekliliğini gösterirler. Bunlar, ABD için askerî aygıtlarının ve ittifak ilişkilerinin desteğini alarak bölgelerini egemenlik altında tutma gerekliliğiyle atbaşı giderler.

Ekonomik strateji

Bir yığın özel aktörü gerekli kılan ABD'nin ekonomik stratejisinde dış siyasetindeki kadar sağlam ve tutarlı bir plan görmek abartılı bir tavır olur. Ekonomi politik, iç siyasetteki değişmelere bağlı olarak, uluslararası güç dengelerinin gelişmesiyle belirlenmiş diplomasiye göre daha fazla dalgalanma tehlikesi altında olan bir alandır. Ayrıca ekonomik ilişkilerin alanı git gide siyasetin etkisi dışında kalan liberalleşmiş ve küreselleşmiş bir dünya olmaktadır.

Bununla birlikte bu gözlemlerin ayrıntılandırılması gerekir. Özellikle Amerikan siyaset sorumlularının ufkunun büyük ölçüde iç ekonomik görüşlerle belirlenmiş olması çok önemlidir; bu durum Amerikan dış siyasetinde önemli sonuçlara yol açabilir. Baba George Bush'un 1991'de Irak'a karşı askerî bir zafer kazanmasına rağmen seçimi kazanamamasının en büyük nedeni Amerikan ekonomisinde alınan kötü sonuçlardır. Halefi Bill Clinton önce özellikle yeni pazarları ele geçirmeye yönelik bir "ulusal ihracat stratejisi" ni devreye sokarak ve istihbarat servislerini "iktisadi istihbarat"a doğru yönlendirerek ekonomiyi düzeltmeye çalışır. 1994'te Kongrede şöyle der: "Dış siyasetimizin merkezine

iktisadi rekabeti yerleştirdik." Daha sonra da daha iddialı bir dış siyaset tanımı yapar (pragmatik olarak).

İkincisi, ABD, küresel bir güç olarak partnerlerinin sahip olmadıkları manevra alanlarından yararlanır. Ekonomi politik enstrümanları (doların değeri, IMF siyaseti, ticaret politikası) ve dış siyaset enstrümanları bir merkezde toplanmıştır. Buna karşılık AB, parasının değerini yönlendiremez ve üye devletlerin farklı çıkarları gerçek anlamda saldırgan bir ticaret siyasetinin ortaya konmasını engeller. Japonya teorik olarak daha özerktir ama iktisadi yapısı daha kısıtlıdır ve ABD'ye siyasal bağımlılığı özgürlüğünü gerçekten kısıtlar.

ABD, ticari alanda, baştan beri İngiltere'nin yerini almıştır ve serbest ticaretin önderliğini yapar. Ama Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve sonra korumacılıktan da yararlanmıştır. 1945'ten sonra bu ülkenin tavrı anlaşılmazdır (1947'de GATT anlaşması); ama bir Uluslararası Ticaret Örgütü kurulmasına yönelik Havana şartını onaylamayı kabul etmemiştir (1948). ABD ticari çıkarlarını koruyabildiği dünya ticaretinin liberalleşmesi bağlamındaki birçok anlaşmadan sonra nihayet Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasına katılmıştır (Marakeş anlaşmaları, 1994).

ABD imzalanan anlaşmalarla ve Dünya Ticaret Örgütü'nün hukuksal sistemiyle bağlıdır. Amerikan ticaret dengesinin artan açıkları bu ülkeyi saldırgan bir ticaret siyaseti uygulamaya itmiştir. Çok taraflı ticaretin liberalleşmesinden yana bir tavır izleyeceği yerde daha çok kendi ekonomik çıkarlarını dikkate alan tercihli bir serbest ticaretten yana olmuştur (sektörlere ve ülkelere göre seçmeci bir açılım). Serbest ticaret siyasi bir projeyle evlilik yapabilir: sözgelimi Amerika kıtasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması. Buna karşılık Amerikan üreticilerini daha iyi koruma kaygısıyla bir denge durumu yaratılabilir: sözgelimi ta-

rım sübvansiyonları konusunda (özellikle pamuk üretiminde) ya da Çin'le müzakerelerde olduğu gibi.

ABD para ve finans dünyasında daha büyük bir özgürlüğe sahiptir çünkü burada ticaret sektöründeki gibi zorlayıcı bir tek yanlı çerçeve yoktur (bkz. Doların manipülasyonu).

Doğal kaynaklar ve özellikle enerji kaynakları sektöründe ticari çıkarlar ve siyasal çıkarlar kesişir. Fosil enerjiler dünya enerji tüketiminin yüzde seksenini oluşturur (yüzde 40'ı *petrol*). ABD 1948'de gerçekten petrol ithal eden bir ülke olmuştur. Bu ülke bugün dünya petrol üretimi sıralamasında ikinci sıradadır (Suudi Arabistan'dan sonra) ama aynı zamanda tüketim sıralamasında (dünya tüketiminin yüzde 25'i) ve ithalat sıralamasında birincidir. İthalat bu ülkenin ihtiyaçlarının yarısından fazlasını karşılar. Bu ithalatın yarısını Amerika kıtası (Kanada, Meksika, Venezuela) karşılar. Bir çeşitlendirme çabası sonucunda Afrika'nın payı 2015-2020'ye kadar yüzde 15'ten yüzde 25'e yükselecektir büyük olasılıkla. ABD'nin Suudi Arabistan'dan ithalatı hiçbir zaman %25 oranını aşmamıştır ve bugün bu pay daha da düşmektedir. Ama ABD dünya rezervelerinin üçte ikisini elinde bulunduran Ortadoğu'ya giderek artan bir bağımlılıktan kurtulamayacaktır.

Enerji ihtiyaçları gene ithalata bağımlılığı git gide artan Çin'le rekabeti kışkırtabilecektir. Bu durum, mantıksal olarak ABD'yi enerji yoğunluğunu azaltmaya götürmek zorundadır[1] (Avrupa ve Japonya'ya göre iki kat fazla olan); ama Amerikalıların henüz hazır olmadıkları bir çabadır bu. Bu nedenle ülkelerini atmosferde karbon gazı emisyonunu kısıtlamak zorunda bırakacak sera etkisiyle ilgili Kyoto Protokolü'nü onaylamayı reddetmişlerdir (1997).

ABD nihayet kaynaklarının bir bölümünü *dış yardım*'a ayı-

1 Gayri safi iç üretimde enerji tüketimi raporu.

rır. Gelişmeye devlet yardımı bağlamında katkıları (Gayri safi milli hasılanın yüzde 0,1'i) OECD ülkeleri ortalamasının altındadır (yüzde 0,22). BM'in 2000'de kabul ettiği "milenyum bildirisi"ni tatmin etmek ve stratejisinin sadece askerî olmadığını göstermek amacıyla George W. Bush bazı önlemler (özellikle AİDS'e karşı bir plan) almıştır ve bu önlemler gereği Amerikan APD'sini (Aide publique au Développement - Gelişme İçin Kamu Yardımı) 2006'da 18 milyar dolara taşıyacaktır (2001'e göre yüzde 50 daha fazla). Buna önemli özel yardımlar ve başka devlet yardımları, ABD'nin müttefiki ülkelere dış yardımla ilgili öteki devlet harcamaları eklenir (İsrail, Mısır, Rusya vb.-yıllık yaklaşık 13 milyar dolar).

Bölgesel stratejiler

Latin Amerika, ABD'nin arka bahçesi

Latin Amerika, Monroe doktrininden (1823) bu yana ABD'nin doğal etki alanıdır. ABD'nin kendilerini "Amerika" ve "Amerikalılar" diye adlandırarak kıtanın adını gaspetmeleri bir rastlantı değildir. Karayip denizi Mckinley ve Theodore Roosevelt'ten bu yana egemen olmak zorunda oldukları bir "Amerikan denizi" gibi düşünülür. Eski bir İngiliz sömürgesi olan ve önemli bir frankofon azınlık barındıran (Québec'te) Kanada'ya gelince bu ülke ABD'nin yakın müttefiklerinden biridir (NATO üyesi) ama güçlü komşusu karşısında her zaman rahat değildir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Amerikan gücü Orta Amerika'da emperyal bir strateji uygulamasına girişmişti. O dönemde Meksika cumhurbaşkanı Porfirio Díaz "Tanrı'dan bu kadar uzak, ABD'ye bu kadar yakın" diye yakınıyordu. "Yankee emperyalizmi" panamerikan zirvelerinde ifşa edilmişti ve bu eleştiriler Latin Amerika ve Avrupa kamuoyunda ve entelektüelleri arasında da dile getirilmişti.

ABD daha sonra Latin Amerika kıtasını (faşizme sempati duyan Peron'un Arjantin'i dışında) Almanya ve Japonya'ya karşı, arkasından da komünizme karşı mücadelesi için seferber eder. Rio karşılıklı yardım anlaşması (1947) ve 1948'de Panamerikan Birliği'nden (Bogota Şartı) sonra kolektif güvenlik sistemi olan Amerika Devletleri Örgütü kıtanın siyasal örgütlenmesinin matrisi olmuşlardır. 1962'de ABD Küba'yı Amerika Devletleri Örgütü'nden attırmıştır.

ABD'nin Latin Amerika'da iki amacı vardır: Monroe doktrini sürekliliği içinde tüm dış güçlerin kıtaya ayak basmasını engellemek; doğal kaynakları elinin altında bulundurmak (özellikle Venezuela ve Meksika petrolü). ABD bu amaçla 1914'ten önce olduğu gibi ekonomik araçtan (eski "dolar diplomasisi") ve askerî baskı ("büyük sopa") aracından yararlanmaya hazırdır.

Ekonomik alanda ABD hegemonik bir konumdadır (gayri safi ulusal üretim kıtanın tüm öteki ülkelerinin toplamının iki katıdır) ve farklı amaçları vardır: ticaret ve finans bağlarını güçlendirmek; göçü yavaşlatmak amacıyla gelişmeyi teşvik etmek (iki ülke arasındaki sınırın uzun olması dolayısıyla Meksika'yla ilişkilerde en önemli sorundur bu); uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele; bazı "ara bölgeler"de yasaklanmış etkinlikleri denetlemek (her türlü kaçakçılık, para aklama, islamcılık vb.). ABD 1961'den başlayarak kıtayı az gelişmişlikten kurtarabilme amacıyla bir yardım programı başlatmıştır (John F. Kennedy'nin "Gelişme için ittifak programı"). 1990'da George Bush geniş bir ticaret bölgesi oluşturmak amacıyla bir "Amerika inisiyatifi" önerir. 1992'de Kanada ve Meksika'yla ALENA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği ya da NAFTA) oluşturulur ve bu iki ülkeyle ticaret 1990'lı yıllarda üç kat artar neredeyse. Miami İnteramerikan Zirvesi'nde (1994) Alaska'dan Ateş Ülkesi'ne kadar geniş bir serbest ticaret bölgesi fikri ortaya

atılır; 2005'te hayata geçirilmesi planlanmış olan bu projenin son şeklinde fazla zorlayıcı unsurlar yer almamıştır.

ABD siyasi ve askerî planda komünizmle mücadele adına uzun süre Latin Amerika diktatörlüklerini destekledikten sonra soğuk savaşın son bulmasından itibaren kıtanın demokratikleşmesine arka çıkmıştır (gerekirse güç kullanarak). 1989'da demokrasi adına ama aynı zamanda da uyuşturucuyla mücadele amacıyla ("Haklı dava" operasyonu) Panama'nın güçlü adamı general Noriega'yı devirir. 1994'te Haiti'ye müdahale ederek bu ülkede BM temsilciliğiyle demokratik düzen kurmayı amaçlamıştır. ABD bu ülkeye 2004 yılında, Başkan Aristide'in iktidardan düşmesinden sonra Fransa'yla birlikte (Haiti ve Fransa arasındaki eski ilişkiler dolayısıyla Monroe doktrinindeki bir istisnadır bu) bir kez daha müdahale etmiştir.

ABD bunlara karşılık 1959'dan beri Fidel Castro'nun yönettiği Küba'ya karşı başarısız Domuzlar Körfezi çıkarmasını (1961) tekrarlamamıştır. Castro rejimini dışlamakla, muhalefeti desteklemekle ve adaya karşı yaptırımları güçlendirmekle yetinir (bkz. 1996 Helms-Burton yasası). Paradoksal bir şekilde, Latin Amerika'daki Amerikan emperyal stratejisi Küba'ya doğru yönelmişti (bugün Florida'da yaşayan muhalif Kübalıların radyo ve televizyonuna adını veren Jose Marti'yle); oysa Küba bugün bölgedeki Amerikan düzenine meydan okuyan son rejimdir.

Temel sorun uyuşturucudur; Kuzey Amerika pazarı Güneyli üreticilerin açıldığı pazardır. Washington uyuşturucu felaketine en fazla bulaşmış ülkelere (Peru, Bolivya, Kolombiya ve Meksika) ekonomik yardım yapmakla yetinmez. *Drug Enforcement Administration,* Amerikan ordusu, hatta Amerikan yönetiminin parasal destek sağladığı güvenlik şirketleri bastırma operasyonlarına doğrudan katılabilmektedirler (sözgelimi koka plantasyonlarının imha edilmesi).

"Terörizme karşı mücadele" (ama aynı zamanda "uyuşturucu terörizmi"ne karşı mücadele)Washington'ı güvenlik sorunlarıyla ilgilenmek, ordunun sivil iktidar karşısındaki rolünün güçlenmesini desteklemek ve güçlü rejimleri (sözgelimi Kolombiya'da Başkan Uribe rejimi) desteklemek zorunda bırakmıştır.

ABD, 1999'da Panama'dan çekilmesine rağmen kıtadaki birçok üste askerî varlığını sürdürmektedir: Guantanamo, Porto Riko, Honduras, Kolombiya, Ekvador, Peru, Hollanda Aruba ve Curaçao adaları. Latin Amerika'da bölge barışını sağlamak ve sürdürmekle yükümlü bir güvenlik örgütü oluşturmayı da tasarlamaktadır.

ABD'de İspanyol azınlığın (Michel Foucher'nin ifadesiyle "Anglolatin" Amerika) artan etkisine rağmen Anglosakson Amerika Latin Amerika uygarlığından farklı bir uygarlık içinde yer almayı sürdürmektedir (Huntington'ın düşündüğü şekilde). Kıtanın birleşmesini yavaşlatmaktadır bu durum.

Siyasal, ekonomik ve sosyal durum, sözgelimi Brezilya ve Arjantin gibi daha güçlü ve daha bağımsız bazı Latin Amerika ülkelerini liberalizmi ve ABD'nin hegemonyacı hedeflerini reddetme noktasına götürebilmektedir. Amerikan siyaseti belki de özellikle tam da doğal etki alanında, sadece ABD'nin çıkarlarının korunmasını aşan ortak bir geleceği tanımlama eğilimi gösterecektir.

Avrupa ve Atlantikötesi ilişki

ABD'nin Avrupa'yla ilişkisi karmaşıktır. Avrupa kökenler, kökler ülkesidir. Ama ABD Avrupa'ya, onun güç rekabetine, makyavelciliğine, emperyalizmine ve sömürgeciliğine sırtını dönerek kurulmuştur. İki dünya savaşından sonra ilişki tersine dönmüştür. ABD Avrupa'da faşizm ve nazizme, daha sonra da komünizme ve nihayet 1990'lı yıllarda Balkanlar-

daki etnik ulusçuluğa karşı demokratik ve liberal değerleri egemen kılmıştır.

Soğuk savaşın sona ermesi ve Avrupa'ya karşı yakın bir tehlikenin ortadan kalkması Atlantikötesi ilişkileri gevşetir. Birleşme yolundaki yaşlanan Avrupa, kendisini XX. yüzyılın trajik savaşlarına sürükleyen güçten vazgeçer. Buna karşılık, ABD'nin tarihin temel aktörü rolü her zamankinden daha güçlüdür. Yeni muhafazakâr Robert Kagan 2002'de zayıfın stratejisi olarak hukuku savunan Venüs'ten gelmiş Avrupa'yı ve güçlü olduğu için güç stratejisine sahip olan Mars'tan gelmiş ABD'yi karşı karşıya getirir.

Söz konusu Avrupa-Atlantik ayrılığını doğrulayan birçok işaret vardır: Amerikan toplumunda şiddetin rolü (ateşli silahların serbest dolaşımı, ölüm cezası, cinayet işleme oranının yüksek oluşu vb.); dinin yeri; uluslararası hukukun ve çoktaraflılığın bağlayıcılıklarına karşı tektaraflı eylemi (güç kullanımı da dahil olmak üzere) ön plana çıkarma eğilimi. Buna karşılık Avrupalıların yer aldıkları bir ortak alan varsa bu kesinlikle hukuk ve çoktaraflılık alanıdır (2003'te kabul edilen "Avrupa güvenlik stratejisi"nin gösterdiği gibi).

Avrupa birleşme sürecine karşı Amerikan stratejisi iki temel amaçtan esinlenmiştir: liberal demokratik düzeni geçerli kılmak (Wilsoncu bir bakış açısıyla); Amerikan gücünün çıkarlarına hizmet etmek.

ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın askerî ve ekonomik birleşmesini desteklemiştir çünkü bu eğilim onların *containment* stratejisinin temel unsuruydu. 1962'de Kennedy iki ayaklı bir Atlantikötesi ortaklığı hedef alan "büyük bir amaç" önerisi getirir. Ama Amerika'nın liderlik iddiaları de Gaulle Fransa'sıyla aralarına bir soğukluk sokar: de Gaulle'ün 1958'de Londra ve Washington'da önerdiği "üçlü direktuvar"ın reddedilmesi; yeni Fransız nükleer gücünün çoktaraflalaştırılması girişimi; Fransa'nın 1966'da

NATO'nun askerî kanadından çekilmesi. NATO aslında Berlin duvarının yıkılmasına kadar Avrupa savunmasının temelini oluşturmuştur.

ABD, soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasına rağmen NATO'daki ağırlığını korumayı başarmıştır. NATO bir kriz yönetimi enstrümanına dönüşür (bkz. Balkanlar). Doğuya doğru genişlemiş ve Rusya'yla işbirliğine gitmiştir. Böylece Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'ne karşı yeniden birleşmiş kıtanın stratejik çerçevesi olarak kabul ettirmiştir kendisini. NATO aynı zamanda Avrupa ordularının operasyonel bağlamda Amerikan ordusuna entegre olmasını, Amerikan askerî araç-gerecinin satın alınmasının desteklenmesini, Amerikan savunma sanayisinin Avrupa pazarına girişinin desteklenmesini, savunma amaçlı füze sistemlerinin ve dış operasyonların masraflarının Avrupalı müttefikler arasında paylaştırılmasını sağlayan bir araçtır (bkz. ABD'nin 2003'te gerçekleştirdiği Afganistan harekâtı).

Bununla birlikte ABD'nin dünya stratejisi bağlamında NATO'nun önemi bu ülkenin tektaraflı eylem gücünün artmasıyla birlikte azalmaktadır. 11 Eylül saldırılarından sonra Washington kolektif savunma anlaşması hükmünün yürürlüğe girmesiyle ABD Afganistan ve Irak'ı işgal ederken NATO'yu önemsememiştir. Bu strateji Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz tarafından şöyle özetlenmiştir: "Misyonu gerçekleştiren koalisyon değil, koalisyonu gerçekleştiren misyondur." NATO Amerika'nın müttefiklerini denetlemesi için yararlıdır ama Amerikan gücüne karşı çıkmaya kalkışmamalıdır. Amerikan askerleri 1999'da Kosova savaşı sırasında özellikle Avrupalı müttefiklerinin uyguladıklarını iddia ettikleri siyasal denetim deneyiminde büyük zorluklarla karşılaşmışlardır.

Bu bağlamda Saint-Malo Fransız-İngiliz zirvesinden

(1998) sonra Avrupa güvenlik ve savunma siyasetinin güçlenmesi ABD'yi endişelendirmiştir. AB, 2003'te ilk askerî operasyonlarını başlatır (Makedonya, Kongo Cumhuriyeti). Kagan ilkesine göre, bu operasyon "yükün paylaşılması"na olanak verdiği takdirde Amerikan çıkarları doğrultusundadır: "Amerikalılar yemeği pişiriyorlar [diplomatik görüşmeleri yürütüyorlar ve askerî operasyonları gerçekleştiriyorlar]; Avrupalılar bulaşığı yıkıyorlar[yeniden yapılanmayı finanse ediyorlar ve barışın sürdürülmesi için asker gönderiyorlar]." Ancak AB'nin çok hızlı gelişmesine Washington temkinli yaklaşacaktır. Madeleine Albright Avrupa savunması için aşılmaması gereken sınırları gösterir: NATO'nun askerî yapısının iki katına çıkarılması, Avrupa ve ABD arasında bağlantının kopması, ayrımcılık yapılmaması (AB içinde yer alan ya da almayan Avrupalı müttefikler arasında; Norveç özellikle de Türkiye açısından sorun çıkarabilecek bir durumdur bu). Avrupa Güvenlik ve Savunma siyaseti şimdilik çok büyük ölçüde NATO kapasitelerine bağımlıdır.

ABD bir ikilemle karşı karşıyadır: bir yandan Avrupa'yı önemsemiyor ve gelişmesini destekliyor, öte yandan da bir ortak gibi görüyor ama o zaman da ortak karar almaları gerekir. AB çok taraflı bir ortaktır: 1990 Atlantikötesi bildirisinden sonra her yıl iki Avrupa zirvesi gerçekleştirilir (ABD başkanı, Avrupa Komisyonu başkanı ve Avrupa Konseyi başkanının katıldığı); ticaret, rekabet ya da para konularında ABD'nin birleşmiş Avrupa'yla görüşmesi gerekmektedir. Buna karşılık kararların üye devletlerin oybirliğiyle alındığı dış siyaset ve güvenlik konularında iki taraflı ilişkiler geçerlidir (bkz. 1970'li yıllarda Kissinger'ın yaptığı şaka: "Avrupa'nın telefon numarası kaç?").

Britanya Washington'ın sadık bir müttefiki olmayı sürdürür (Bismarck Almanya'sı bağlamında Avusturya-Macaris-

tan için söylenmiş olduğu gibi "parlak bir yardımcı") ve bir yandan da Atlantikötesi ilişkinin savunucusudur. Ama Londra aynı zamanda Avrupa'da Fransa-Almanya ikilisi tarafından dışlanmamak için ve Washington'la olan ortaklığında etkisini güçlendirmek amacıyla Avrupa savunmasının da temel direklerinden birini oluşturur.

Fransa karşıt tarafta yer alır, Amerikan hegemonyasını eleştirir ve özerk bir "Avrupa gücü"nden yanadır. Irak krizinde kendisini bir "düşman" gibi gören ABD'nin canını sıkar kimi zaman.

Almanya'nın durumu ise daha karışıktır: bu ülke Paris ve Washington arasında bir tercih yapma konusunda duraksamaktadır; Almanya şansölye Schröder'le birlikte (1998'den beri) daha milliyetçi bir çizgi izlemeye başlamıştır ve bu çizgi bütün haklara sahip bir müttefik olma iradesini de (bkz. Balkan kriz yönetimine ve Afganistan'daki operasyonlara katılma) Amerikan siyasetini açıkça eleştirme kapasitesini de (Irak krizinde olduğu gibi) dışlamaz. Bununla birlikte Almanya ortaklarını ve de en başta kendisini rahatlatacak bir Avrupa ve Atlantik çoktaraflılığım ön plana çıkarır.

Öteki Avrupa ülkeleri daha çok Washington'a yakındırlar ve bunun en önemli nedeni Paris-Berlin (-Londra) direktuvarı egemenliğinden çekinmeleridir. "Orta" güce sahip ülkelerdir bunlar özellikle: İtalya, İspanya, Polonya. Doğu Avrupa'nın yeni demokrasileri güvenlikleri açısından tarihsel ve stratejik nedenlerle endişelidirler ve bu ülkeler Irak savaşı sırasında ABD'nin en sadık destekçileri olmuşlardır.

Nihayet Rusya Washington'la özel ilişkisini sürdürme kaygısı içindedir. ABD, Rusya'yı idare etmek için NATO'nun, sözgelimi Ukrayna'yı da içine alacak şekilde genişlemesini istemez ama Rusya'nın komşularına karşı yeniden emperyalist bir tavır almasına da karşıdır.

Ortadoğu ve Orta Asya

ABD, bölgede *petrol*'ün öneminin artması nedeniyle Ortadoğu'yla iki savaş arası dönemde ilgilenmeye başlamıştır. Amerikan petrol şirketleri bu dönemden başlayarak Irak, İran, Kuveyt ve Bahreyn'de işletme konsorsiyumlarına katılırlar. 1938'de Suudi Arabistan'da ayrıcalıklar elde ederler.

ABD İsrail'le ittifak içinde olmalı ve Arap dünyasıyla iyi ilişkilerini sürdürmelidir

ABD (SSCB gibi) Shoah'tan sonra İsrail devletinin kurulmasını (1948) destekler. Daha sonra iki ülke arasındaki ittifakı başka bazı gerekçeler güçlendirir: Yahudilerin demokrasinin savunulmasındaki olumlu rolleri (Ortadoğu'da İsrail, Türkiye ile birlikte tek demokrasidir); Yahudi halkıyla Amerikan halkının kaderinin ortak olması (her ikisi de "Vaat edilmiş topraklara" yerleşmiştir).

Amerikan Yahudilerinin nüfusu (6 milyon) Arap kökenli Amerikalıların iki katıdır ve Washington'da çok güçlü bir lobileri vardır. Demokrat seçmenlerin yüzde 15'ini ve belki de önseçimde oy veren demokrat seçmenlerin yüzde 30'unu oluştururlar (Tony Smith, 2000). Hıristiyan sağın yakın dönemde Yahudi seçmenlerle yeni bir ittifaka girmesi dinsel nedenlerle açıklanır (bkz. *Kutsal Kitap*'ta Tanrı'nın İbrahim'e vaadi: halkı Nil ve Fırat arasındaki bölgede yaşayacaktır).

ABD, İsrail-Arap çatışmaları sırasında (1948-1949 savaşı; 1956'da Süveyş krizi; 1967'de Altı Gün savaşı; 1973'te Kippur savaşı) İsrail'i hem desteklemiş hem frenlemiştir. Washington'daki Yahudi lobisi Kissinger'ı İsrail'in çıkarlarına duyarlı olmayan bir siyaset izlemekle eleştirmiştir (bkz. 76 senatörün Başkan Ford'a gönderdiği ortak mektup). Ama İsrail 1970'li yıllardan başlayarak, kendi güvenliği konu-

sunda, önce Fransa, daha sonra Güney Afrika'yla işbirliği yaparak geliştirdiği atom silahına güvenebilmiştir.

Öte yandan ABD birçok Arap ülkesiyle dostluk ilişkileri kurmuştur. ABD'nin Suudi Arabistan'la ittifakı 1945 yılında Roosevelt ve Arabistan kralı Ibni Suud görüşmesine dayanır ve ABD'nin İsrail devletinin kuruluşuna destek vermesine rağmen sürmüştür. Washington ılımlı Fas ve Ürdün monarşilerini de desteklemiştir. Mısır ise İsrail-Mısır barışından itibaren (Camp David anlaşmaları, 1978) ABD'nin müttefiki olmuştur.

Bunu karşılık ABD, işgal altındaki topraklarda başgösteren ayaklanmalardan (İlk Intifada, 1987) sonra şiddetlenen İsrail-Filistin çatışmasını çözme konusunda başarılı olamamıştır. 1993'te başlayan ve "barışa karşı toprak" (İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi karşılığı barış) ilkesini kabul eden Oslo barış süreci Amerika'nın ve Avrupa'nın desteğine rağmen başarılı olamamıştır. 2000 yılında Ariel Şaron'un (Kudüs camilerini hedef alan) bir provokasyonu ikinci Intifada'yı başlatır.

Terörizmle mücadele (İsrail'in Filistinlilere karşı güvenlik siyasetini meşru kılan), daha sonra Irak'ın işgali ABD'nin, Libya'yla ilişkilerini düzeltmesine rağmen (2003) tüm Arap dünyasıyla ilişkilerini normalleştiremez. 2003'te Amerikan birlikleri 1990'dan beri bulundukları Suudi Arabistan'dan ayrılırlar ve tekrar küçük emirliklere (Katar, Umman, Kuveyt, Bahreyn) yerleşirler. ABD'nin Basra körfezinde (5.filo) ve Akdeniz'de (6.filo) önemli bir deniz ve hava gücü vardır.

ABD Ortadoğu'nun geri kalan bölümüyle git gide daha çok ilgilenmektedir

Türkiye Truman doktrininden bu yana ve ülkenin NATO'ya girmesinden sonra çok önemli bir müttefikidir ABD'nin (2003'te Irak'ın işgali sırasında Amerikan birlikle-

rinin topraklarından geçmesine izin vermemesine rağmen). Türkiye Müslüman ama laik ve demokratik bir ülkedir. Bu, ABD'nin *containment* stratejisinde çok önemli bir unsurdur ve bugün Bakü-Ceyhan petrol ve doğal gaz hattı projesiyle Hazar denizi ve Orta Asya (Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan) hidrokarbürlerini ele geçirmek için bir anahtardır. ABD bu ülkenin istikrarını ve modern konumunu koruması için AB'ye katılmasını desteklemektedir (ayrıca Türkiye'nin AB'ye girmesi Birliğin ABD'ye rakip "güçlü bir Avrupa"ya dönüşmesini biraz da olsa engelleyecektir). Buna karşılık Amerikalılar bugün Türkiye, Irak ve Suriye'ye dağılmış olan Kürt ulusunun bağımsızlık çabalarını kesinlikle desteklememektedirler.

Zengin petrol kaynaklarına sahip İran İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin müttefiki olmuştur. ABD Dr. Musaddık'ın ulusalcı uygulamalarına son vermek ve Şah rejimini geri getirmek amacıyla müdahale etmiştir bu ülkeye (1951-1953). İran, 1979 İslam devriminden sonra ABD'ye düşman olmuş ve George W. Bush bu ülkeyi "Şer cephesi"ne dahil etmiştir (2002). İslamcılığı ve terörizmi desteklemesi, nükleer ve balistik silahlar üretmesi ABD'nin bu ülkeye karşı uyguladığı tecrit ve kuşatma politikasını haklı çıkarmaktadır.

Kafkasya'da ABD daha çok Azerbaycan'ı (Türkiye'nin müttefiki) destekler, Rusya ise Ermenistan'la ittifak halindedir. Bu iki ülke sürekli bir çatışmanın içindedir. Azerbeycan, ABD'nin Gürcistan ve Türkiye üstünden almak istediği hidrokarbür kaynaklarına sahiptir. Amerikalılar ayrıca "terörizme karşı savaş" çerçevesi içinde Gürcistan'da da asker bulundurmaktadırlar.

ABD nihayet *Orta Asya*'da da varlığını güçlendirmek amacıyla terörizme karşı savaştan yararlanmıştır. Afganistan'dadır, Libya ve Kuzey Kore gibi hızlı bir nükleer silah-

lanma içinde olan ülkelerle ve İslamcı hareketlerle karmaşık ilişkiler içinde bulunmasına rağmen Pakistan'a ihtiyacı vardır. ABD Özbekistan ve Kırgızistan'da da askerî üsler kurmuştur.

Ortadoğu'nun önemi ABD'yi, *containment* döneminde yaptığı gibi, bölgeyi bütünlüğü içinde tutmaya zorlamaktadır. George Bush'un Fas'tan Pakistan'a kadar uzanan "Büyük Ortadoğu" projesi bu çerçeve içinde yer alır (2004). Ama Amerikan stratejisinin başarısı için "medeniyetler çatışması"nın aşılması, İslam ve demokrasinin uzlaşması, İsrail-Filistin anlaşmazlığının çözülmesi ve bölgenin demokratikleşmesinin askerî işgal dışındaki yollarla sağlanması gerekir.

Kara Afrika ve petrolü

ABD Avrupa güçlerine terk edilmiş olan Afrika'ya uzun süre ilgisiz kalmıştır. Zenci kölelerin Afrika'ya dönmelerini teşvik amacıyla (sonuç alamamıştır bu girişimden) 1847'de Liberya'yı kurmuştur.

ABD Afrika kıtasına Doğu-Batı çatışması çerçevesi içinde müdahalede bulunur. 1960'ta Kongo'ya müdahale etmiş ve general Mobutu'yu desteklemiştir. Ardından müttefiki Güney Afrika aracılığıyla, Portekiz sömürgesinden kurtulan Angola ve Mozambik'te Batı yanlısı güçleri desteklemiştir (1975).

Soğuk savaşın sonunda Washington Güney Afrika apartheid rejimine karşı sertleşir ve ticari ambargo uygular bu ülkeye (1986); ABD'nin bu tavrı etkili olur ve apartheid uygulaması 1991'de sona erer.

ABD 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren ve özellikle George W. Bush döneminde birçok alanda yeniden müdahale eder Afrika'ya: yeni pazarların keşfi ve petrol; islamcılığa karşı mücadele, istikrarsızlık ve AİDS. Askerî yardım

programları barışın korunması bağlamında Afrika'nın güçlendirilmesine yaramıştır. Özellikle üç bölge önemlidir ABD için: Güney Afrika Cumhuriyeti çevresinde Avustralya Afrikası; Kenya ve Uganda çevresinde Afrika boynuzu (Sudan'a egemen olmak için); Gine körfezi petrol ülkeleri (Angola, Gabon, Nijerya...). Fransa'yla rekabet çerçevesinde, 2002'de stratejik Cibuti limanında bir askerî üs kurulmuştur.

Asya'da güç dengesi

Asya dünya nüfusunun yüzde 60'ını ve gayri safi milli hasılanın üçte birden fazlasını temsil eder. ABD Asya'yla ilgilenmeye XIX. yüzyılda başlamıştır. Asya'nın hızlı ekonomik gelişmesi ABD için hem bir fırsat (yeni pazarların fethedilmesi) hem de bir risktir (rakip güçlerin yükselmesi).

1985'ten bu yana Pasifikötesi ticaret Atlantikötesi ticareti geçmiştir. ABD APEC'i (*Asia Pacific Economic Cooperation*, 1989) desteklemiştir: henüz hayata geçmeyen Asya-Pasifik ekonomik liberalleşme projesi. Washington'ın günümüzdeki eğilimi tercihli bir ticari çok taraflılıktır.

Bugün ABD'nin Pasifik'teki askerî varlığını 1943'te oluşturulan ve Hawaii'de üstlenmiş olan 7. Filo temsil eder. ABD'nin bölgede sayısız müttefiki vardır: demokratik rejime dönüştürdüğü ve himayesi altında bulundurmak istediği Japonya; 1953'ten beri asker bulundurduğu Güney Kore; Bugün 10 ülkeden (Tayland, Endonezya, Malezya, Singapur, Filipinler, Brunei, Vietnam, Birmanya, Laos, Kamboçya) oluşan Güneydoğu Asya Ulusları Birliği; Güney Pasifik'te Avustralya ve Yeni Zelanda. ABD ayrıca Hindistan'la iyi ilişkiler içindedir ve Pakistan'ı da destekler.

ABD'nin en önemli sorunu yayılmacı bir güç ve potansiyel bir düşman gibi gördüğü *Çin*' in yükselmesidir. Washington'ın eğilimi bir *containment* stratejisidir ama Çin'in dünya ekonomisi içinde yer almasını da destekler ve böyle-

likle bu ülkenin demokratikleşeceğini umar. Amerika'nın savunma hattı Çin ve Tayvan arasındaki ince çizgi üstünde yer alır; Washington, sözgelimi Tayvan bağımsızlığını ilan ederek Çin'i kışkırtmadıkça bu adayı (Pekin'in başkaldıran bir eyalet gibi gördüğü ve uluslararası camianın tanımadığı) koruma niyetini açıkça göstermiştir.

Amerikan siyasetinin amacı Çin Halk Cumhuriyeti'nin kendisi için stratejik bir rakip olmasını engellemektir. Füze savunma sistemlerinin gelişmesini bu çerçevede düşünmek gerekir. Çin, terörizme karşı savaş sırasında, Amerikan askerî gücünün Orta Asya'da yayılmasından endişe etse de (bir "kuşatma" stratejisi korkusu) Washington'ın partneri olmuştur.

Kuzey Kore krizi bölgedeki hassas dengedir. Bu ülke "Şer cephesi" içinde yer alsa da Washington Güney Kore ve Çin aracılığıyla engelleme eğilimindedir onu.

Böylece dünya kaçınılmaz bir biçimde dünyanın farklılığını kucaklayan Amerikan gücü çevresinde örgütlenmiştir: Asya'da çokkutuplu bir oyun, Ortadoğu'da ve Afrika'da bir çıkar ve güvensizlik bölgesi, Latin Amerika'da ayrıcalıklı bir etki alanı ve ağırlığı dünya dengelerinde azalan partner bir Avrupa.

SONUÇ

AMERİKAN DIŞ POLİTİKASININ SÜREKLİLİĞİ VE DEĞİŞMESİ

Amerikan dış siyaseti analizlerinin temelinde güç ve özgürlük bulunur.

- "Süper güç" olan ABD kendi güvenliği ve dünyanın istikrarı için stratejik hiçbir özelliği ihmal etmez: nükleer, petrol, askerî güç, jeopolitik dengeler;

- Bununla birlikte sürekli bir vizyonu vardır ve bir misyon üstlenir: barışı koruyabilmek ve yaygınlaştırabilmek amacıyla olası en iyi rejim olarak demokrasinin ve ekonomik liberalizmin geliştirilmesi.

Amerika'nın özel bir ülke olması iktidarın kötüye kullanılmasına gidebilir ama Wilson'ın deyişiyle dünyayı "demokrasi için güvenli bir yer" durumuna getirmeye de yarayabilir. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Amerika'nın dünya olaylarına yeniden müdahale etmeye başlamasının belirgin özellikleri güç ve idealizmdir. Bu saldırılardan önce de güç yokuşu ABD'yi, bir yandan demokrasi davasını savunmaya devam ederken daha çok tekyanlılığa doğru götürmüştür.

ABD imparatorluk olamayacaktır ve dünyadan elini ete-

ğini çekmeyecektir. Güç ve idealizm, tehdit ve angajman, gözüpeklik ve kendini eleştirme, jeopolitik strateji ve ekonomik çıkarlar arasındaki diyalektik izlenecektir gelecekte büyük olasılıkla. ABD kadar güçlü olmayan ama kimi zaman daha akıllı olan müttefikleri de bu ülkenin gücünü gösterirken aşırılıklara kaçmamasını ve aslında çokyanlılıktan başka bir şey olmayan bir meşruiyet alanında kalmasını sağlamak zorundadırlar.

EK

1921'den bu yana Amerikan dışişleri bakanları

Charles EVANS HUGHES (1921-1925)
Frank KELLOGG (1925-1929)
Henry STIMSON (1929-1933)
Cordell HULL (1933-1944)
Edward STETTINIUS (1944-1945)
James BYRNES (1945-1947)
George MARSHALL (1947-1949)
Dean ACHESON (1949-1953)
John Foster DULLES (1953-1959)
Christian HERTER (1959-1961)
Dean RUSK (1961-1969)
William ROGERS (1969-1973)
Henry KISSINGER (1973-1977)
Cyrus VANCE (1977-1980)
Edmund MUSKIE (1980-1981)
Alexander HAIG (1981-1982)
George SHULTZ (1982-1989)
James BAKER (1989-1992)
Lawrence EAGLEBURGER (1992-1993)
Warren CHRISTOPHER (1993-1997)
Madeleine ALBRIGHT (1997-2001)
Colin POWELL (2001-)

KAYNAKÇA

Ambrose, S.E. – Brinkley, D.G., *Rise to Globalism. Americain Foreign Policy since 1938*, Penguin Books, 8. baskı, 1997.

Andréani, J., *L'Amérique et nous*, Odile Jacob, 2000.

Brzezinski, Z., *Le grand échiquier. L'Amérique et le reste du monde*, Bayard, 1997.

David, C.-P – Balthazar, L. – Vaïsse, J., *La politique étrangère des États-Unis. Fondements, acteurs, formulation*, Presses de Sciences Po, 2003.

Hassner P. – Vaïsse, J., *Washington et le monde. Dilemmes d'une superpuissance*, CERI-Autrement, 2003.

Huntington, S.P., *Le choc des civilisations*, Odile Jacob, (Amerikan baskısı, 1996).

Kagan, R., *La Puissance et la faiblesse*, Plon, 2003.

Kaspi, A., *Les Américains*, 2 cilt, Seuil, "Points", 1986.

Kissinger, H., *Diplomatie*, Fayard, 1996 (Amerikan baskısı, 1994).

Lorot, P, *Histoire de la géopolitique*, Economica, 1995.

Mead, W.R., *Sous le signe de la Providence. Comment la diplomatie américaine a changé le monde*, Odile Jacob, 2003.

Melandri, P – Vaïsse, J., *L'Empire du milieu. Les États-Unis et le monde depuis la fin de la guerre froide*, Odile Jacob, 2001.

Parmentier, G. (s.d.), *Les États-Unis aujourd'hui. Choc et changement*, Odile Jacob, 2004.

Todd, E., *Après l'Empire. Essai sur la décomposition du système américain*, Gallimard, 2002.

ABD ne özgürlüğü, ne parlamentarizmi ne de insan haklarını icat etmiştir. Amerikan devrimi İngiliz liberal devrimlerinin sonuncusudur. Çoğu Avrupalıya göre, demokratik bir modernitenin kusurlarının (sıradan bir yararcılık, konformizm, çoğunluk despotizmi) ayrıcalıklı bir örneğini oluşturur. Buna karşılık, Mesihçi bir vizyonla liberal demokrasinin değerlerini bütün dünyada egemen kılmaya koşullandırmıştır kendini. Öyle ki eski dışişleri bakanı Madeleine Albright ülkesini "vazgeçilmez ulus" olarak nitelendirmektedir.

Arkasında yalnızca 200 yıllık bir geçmişinin olması onu tarihsel açıdan 'sıradışı' bir ülke yapar. Avrupa-Asya uzantısında yükselen öteki güçler karşısında bir ada konumunda olması da coğrafi sıradışılığıdır. Bu denli sıradışı bir ülkenin dış siyaseti de doğal olarak 'özel' olacaktır. Fransa'da Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde araştırmacı ve Siyasal Bilgiler Okulu'nda öğretim görevlisi olan Maxime Lefebvre bu olguyu tarihsel boyutlarıyla incelerken, sürecin itici güçlerini de gözden geçiriyor.

İLETİŞİM 1102
BAŞVURU DİZİSİ 43

ISBN 975-05-0349-X
9 789750 503498